STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10441

FUN'M YARID

Sholem Aleichem

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

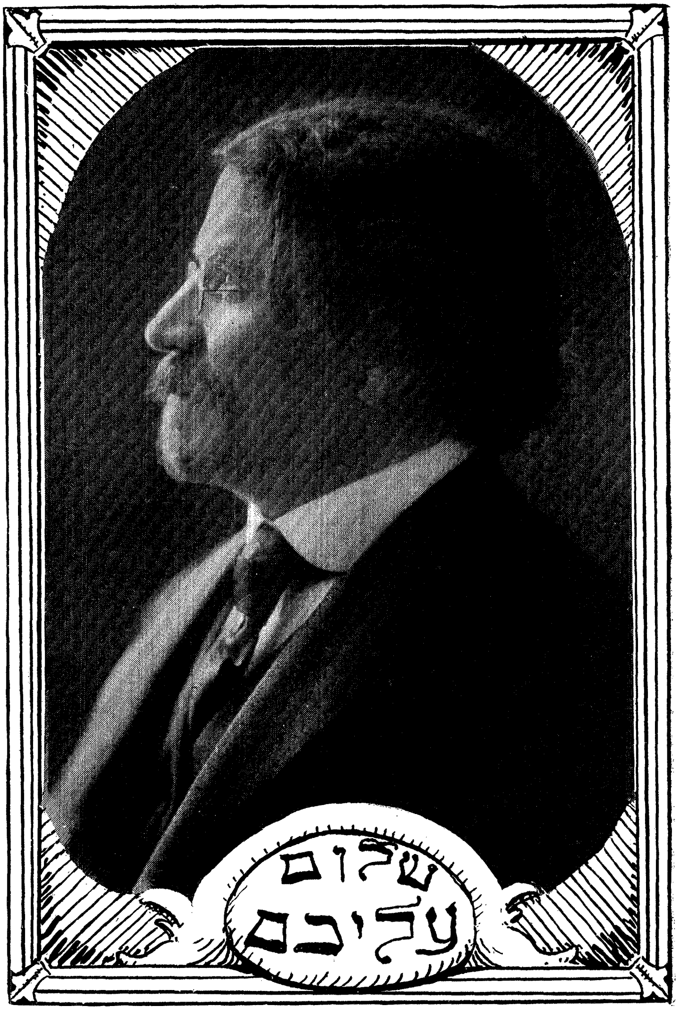
שלום
עליכם

שלום־עליכם

פונ'ם יאַריד

לעבענסבעשרייבונגען

פערלאג „ווארהייט" ניו יאָרק

1916

Copyright 1916, by S. Rabinowitz
(Sholom Aleichem)

מײַנע קינדער —

אַ מתּנה.

טײַערע ליבע קינדער מײַנע: —

אײַך װידמע איך דאָס װערק פֿון מײַנע װערק, דאָס בוך פֿון מײַנע ביכער, דעם שיר השירים פֿון מײַן נשמה. איך װײס, אַז מײַן בוך איז, װי יעדעס מענטשנס װערק, ניט ריין פֿון חסרונות. נאָר װער נאָך װײס חוץ װי איר װאָס עס קאָסט מיך? איך האָב אַװעקגעגעבן און אַרײַנגעלײגט אין דעם דאָס בעסטע, װאָס איך פֿאַרמאָג — מײַן האַרץ. לײענט דאָס פֿון צײַט צו צײַט, אפֿשר װעט איר, אַדער אײַערע קינדער, דערפֿון עפּעס לערנען — װי אַזױ ליב צו האָבן אונדזער פֿאָלק און צו שאַצן מײַנע גײַסטיקע אוצרות װאָס ליגן צעװאָרפֿן אין אַלע פֿינסטערע װינקעלעך פֿון אונדזער גרױסן גלות אױף דער גרױסער װעלט. דאָס װעט זײַן דער בעסטער לױן פֿאַר מײַנע העכער דרײַסיק יאָריקע געטרײַע אַרבעט אױפֿן פֿעלד פֿון אונדזער מאַמע־לשון און ליטעראַטור. —

אײַער פֿאָטער — דער פֿערפֿאַסער

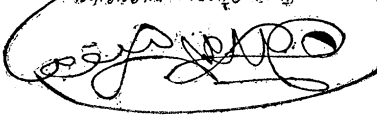

ניו־יאָרק 1916

ערשטער טהייל

צו וואס ראמאנען,
ווען דאס לעבען איז א ראמאן ?
(מאטטא).

אינהאַלטס־פערצייכניס

	זייטע
פאַר וואָס עפּיס „פונ׳ם יאַריד״?	13
די שטאָדט	19
טאַטע־מאַמע	25
שמואליק דער יתום	33
אוצרות	39
דער רב אין גן־עדן	45
שמואליק ווערד פערשוואונדען	53
מאיר מעדוועדעווקער	59
פערלוירען נאָך אַ חבר	67
חבר „סירקאָ״	73
סירקאָ׳ס טראַגעדיע	81
דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע	87
גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבירות	95
פייגעלע אשמדאי	103
דער ליע	111
די משפחה	119
דער פעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל	125
פינעלע שימעלעס פאָהרט קיין אָדעס	133
משנה מקום — משנה מזל	145
דער עולם צעקריכט זיך	153
גערגעלע־גנב	161
מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים״	169
זיי געזונט, וואָראָנקאָ!	179
די נסיעה	189
אין דער נייער היים	199
די גרויסע שטאָדט	207
בין הזמנים	217
מלמדים און לעהרער׳ס	225
דער גמרא־מלמד	233
דער אַמאָליגער חדר	241
די בר־מצוה	249

פאַר וואָס עפּיס „פונ׳ם יאַריד״?

1.

פאַר וואָס עפּיס „פונ'ם יאַריד״?

א מין הקדמה.—פאַר וואס דער מחבר האט זיך גענומען שרייבען זיין אויטאביאגראפיע.—שלום־עליכם דער שרייבער דערצעהלט די געשיכטע פון שלום־עליכם דעם מענשען.

פונ'ם יאַריד קאָן הייסען פונ'ם לעבען, וואָס אי געגליכען צו א יאַריד. יעדער איז א בעלן דעם מענשענס לעבען צו פערגלייכען, נאָך זיין השגה נאָך, צו עפּיס א זאַך. למשל, איינער א סטאָליר האָט אמאָל געזאָגט: „דער מענש איז געגליכען צו א סטאָליר; א סטאָליר לעבט און לעבט, דערנאָך שטאַרבט ער,—אזוי איז א מענש אויך...״ פון א שוסטער האָב איך אליין געהערט א מיינונג, אז דעם מענשענס לעבען איז געגליכען צו א פּאָר שטיוועל: כל זמן די פּאָדעשוועס טראָגען זיך, זענען די שטיוועל—שטיוועל, און אַז די פּאָדעשוועס טראָגען זיך אָפּ, איז מיט'ן קאָפּ אין דער ערד. ס'איז גאַנץ נאַטירליך, אַז א בעל עגלה זאָל פערגלייכען דעם מענשען צו, להבדיל, א פערד. דעריבער וואָלט גאָר קיין חדוש ניט געווען, ווען אזא מענש, ווי איך, וואָס האָט אָפּגעטאַראַמט א האַלבע מאה יאָהרען און געהט בעשרייבען די געשיכטעס פון זיין לעבען, זאָל איהם איינפאַלען צו פערגלייכען זיין פערגאַנגענהייט צו א יאַריד.

דער אמת אָבער איז ניט אזוי. פ ו נ ' ם י אַ ר י ד—מיינט

מען דאָס דעם צ ו ר י ק ו ו ע ג ס , אָדער דעם סך הכל, דעם רע־זולטאַט פון׳ם גרויסען יאריד. א מענש, אז ער פאָהרט אויפ׳ן יאריד, איז ער פול מיט האָפנונגען, ווייסט נאָך אליין ניט, וואָס פאַר א מציאות ער וועט דאָרטען איינהאַנדלען און וואָס ער וועט דאָרט מתקן זיין... פליהט ער דעריבער פייל אויסען בויגען, הענדום־פּענ־דום,—טשעפּעט איהם ניט, ער האָט קיין צייט ניט! פאָהרט ער אָבער צוריק פ ו נ ׳ ם י א ר י ד , ווייסט ער שוין ו ו א ס ער האָט דאָרטען געהאַנדעלט און ו ו א ס ער האָט דאָרט מתקן געווען, און פליהט שוין ניט אזוי געשמיידיג. „ער האָט צייט.“ ער קאָן זיך שוין אָפּגעבען דין וחשבון און האָט שוין ביד צו וויסען דעם רעזולטאַט פון׳ם יאריד, און ער האָט שוין די מעגליכקייט אויך די וועלט בעקאַנט צו מאַכען מיט די דאָזיגע רעזולטאַטען, דערצעהלען פּאַוואָלינקע, נישט געכאַפּט, אַלסדינג, מיט וועמען ער האָט זיך געטראָפען אויפ׳ן יאריד און וואָס ער האָט געזעהן און וואָס ער האָט געהערט.

א סך מאָל האָבען מיר מיינע גוטע פריינד אויפגעפאָדערט, פאַר וואָס זאָל איך מיר ניט נעהמען די מיה צו בעקענען דעם עולם מיט דער געשיכטע פון מיין לעבען? ס׳איז שוין צייט, זאָגען זיי, און עס וואָלט אפשר געווען אינטערעסאַנט אויך. האָב איך גע־פאָלגט מיינע גוטע פריינד און האָב מיך עטליכע מאָל גענומען צו דער ארבייט, און אַלע מאָל אָוועקגעלעגט די פּען, ביז... ביז ס׳איז געקומען די צייט, איך האָב זוכה געווען נאָך פאַר פופציג יאָהר צו בעגעגענען זיך פנים אל פנים מיט זיין מאַיעסטעט, מיט׳ן מלאך המות, גאָרנישט אויף קאַטאָוועס,—איך האָב מיך שיער־שיער ניט איבערגעפּעקעלט אהין, פון וואַנען מען קאָן קיין בריוועל ניט שריי־בען, קיין זאַך נישט אריבערשיקען און אפילו קיין גרוס נישט אי־בערגעבען. קורץ, איך האָב געהאַלטען ביי אָפּזאָגען די עטליכע גילדען,—האָב איך צו מיר אזוי געזאָגט: „אַצינד איז די רעכטע צייט. כאַפּ אריין און שרייב, ווארום קיינער ווייסט ניט וועמענס מאָרגען עס איז. דו וועסט מאַכען א שטאַרב, וועלען קומען מענ־

שען, וואָס מיינען, אז זיי קענען דיך און ווייסען דיך, און וועלען אויסטראַכטען זאַכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. צו וואָס טויג עס דיר? אַמעהר נעם שוין בעסער אליין, דו קענסט זיך בעסער פון אלעמען, און דערצעהל ווער דו ביזט, שרייב דיין אויטאָביאָגראַפיע!...

עס איז אָבער גרינג אויסצורעדען—„שרייבען איין אויטאָביאָ־גראַפיע," איין אמת'ע לעבענסגעשיכטע, נישט קיין אויסגעטראַכטע! דאָס הייסט אַזוי גוט, ווי אָפּגעבען דין וחשבון פון מיין גאַנצען לע־בען פאַר מיין לעזער, זאָגען ודוי פאַר דער גאַנצער וועלט. איהר ווייסט? שרייבען איין אויטאָביאָגראַפיע און מאַכען א צוואה איז כמעט אלץ איינס... איז איין מאָל אוועק. און נאָך א זאַך: עס איז שווערליך פאַר א מענשען, וואָס רעדט פון זיך אליין, ער זאָל זיך קאָנען אויפהויבען צו אַזאַ מדרגה, אז ער זאָל ביישטעהן קעגען דעם נסיון, ניט וועלען אויספיינען זיך פאַר'ן פּובליקום, בעוויזען זיך פאַר א וואוילען בחור, וואָס סע קומט איהם אַ קניפּ אין בעקעל. איך האָב צוליעב דעם אויסגעקליבען א בעזונדערע פאָרם אויטאָ־ביאָגראַפיע: די פאָרם פון א ראָמאַן, פון א ביאָגראַפישען ראָמאַן. עס וועט אויסקומען, אז איך וועל רעדען פון זיך זעלבסט, ווי פון א דריטער פּערזאָן. דאָס הייסט: איך, שלום־עליכם דער שרייבער, וועל אייך דערצעהלען די ריכטיגע ביאָגראַפיע פון שלום־עליכם דעם מענשען, אָהן צערעמאָניעס, אָהן בעפּוצעכצען און צאַצקעריען, ווי עס וואָלט אייך דערצעהלט, למשל, א זייטיגער פּאַרשוין, א ווילד־פרעמדער, נאָר אַזעלכער, וואָס איז געווען מיט איהם אומעדום, אַזעלכער, וואָס איז דורכגעגאַנגען מיט איהם אלע שבעה מדורי גיהנם. און דערצעהלען וועל איך עס אייך ביסלעכווייז, שטיקלעכווייז, איינגעטיילט אין בעזונדערע מעשיות, אָדער עפּיזאָדען, איין עפּיזאָד נאָך דעם אנדערען. און דער וואָס גיט כח דעם מענשען, ער זאָל געדענקען אלסדינג וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט אין זיין לעבען, זאָל מיר ביישטעהן, אַז איך זאָל נישט דורכלאָזען חלילה קיין זאַך, וואָס מיר האָט געטראָפען

און וואָס קאָן האָבען אַ אינטערעס, און קיין פֿאַרשוין, וואָס איך האָב
ווען בעגעגענט אויף דעם גרויסען יאַריד, וואָס איך האָב דורכגע־
מאַכט אין די פופציג יאָהר פון מיין לעבען.

די שטאָדט.

2.

די שטאָדט.

דאָס קליינע שטעדטעלע וואָראנקאָ א מין כתרילעווקע.—א לעגענדע פון מאַזעפּע'ס צייטען.—איין אַלטע קלויז, איין אלטער בית־עולם, צוויי יארידים.

אויפגעצויגען געוואָרען און געוואַקסען איז דער העלד פון דעם דאָזיגען ביאָגראַפישען ראָמאַן אין מאַמע כתרילעווקע, וואָס איז שוין אביסעל בעקאַנט אויף דער וועלט. געפינען געפינט זיך עס, אויב איהר זייט נייגהעריג צו וויסען, אין מאַלאָראָססיע, אין פּאָלטאַווער גובערניע, ניט ווייט פון דער אלטער היסטאָרישער שטאָדט פּערעיאַסלאָוו, און הייסען הייסט עס ניט כתרילעווקע, נאָר וואָראָנקאָ. פער־שרייבט דאָס אייך.

אייגענטליך, וואָלט איך בעדאַרפט אָנרופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען, און דעם דאַטום, ווי עס פיהרען זיך אַלע ביאָגראַפישע שרייבער. בין איך מיך אָבער מודה, אז דאָס אינטערעסירט מיך ניט. מיך אינטערעסירט דוקא אָט דאָס קליינע כתרילעווקע, אָדער וואָראָנקאָ, ווייל קיין אנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט זיך איהם אזוי ניט איינגעגעסען אין זכרון, ווי אָט דאָס געבענשטע כתרילעווקע־וואָראָנקאָ, און קיין אנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט נישט געהאַט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אזוי אז

ער קאָן עס ניט פערגעסען און וועט עס ניט פערגעסען אייביג און אייביג.

און באמת גערעדט, וועלכע שטאָדט אויף דער גרויסער וועלט, עס מעג זיין אָדעס, אָדער פּאַריז, אָדער לאָנדאָן, אָדער אפילו ניו יאָרק, קאָן זיך בעריהמען מיט אזא גרויסען ברייטען מאַרק און מיט אזוי פיעל אידישע קלייטען און קלייטלעך, טישען, טישלעך און שטעלעכלעך מיט גאַנצע בערג פרישע שמעקענדיגע עפּעלעך און באַרלעך, דינים און קאַוועגעס, וואָס ציעגען און חזירים האָבען חשק צו גגניסען פון זיי צו יעדער צייט, און די מאַרקווייבער פיהרען מיט זיי שטענדיגע מלחמות, און מיר, חדר־יונגלעך, האָבען אודאי און אודאי חשק צו גגניסען פון די אַלע גוטע זאַכען און קאָנען צו זיי ניט גרייכען ?...

וועלכע שטאָדט פערמאָגט אזא אַלטען איינגעהויקערטען בית־מדרש מיט אזא שענעם געשניצטען ארון קדוש מיט צוויי לייבען, וואָס זעהען אויס ווי פויגלען, ווען ניט די לאַנגע צינגער און די שופרות, וואָס זיי האַלטען אין מויל און בלאָזען ? אינ'ם דאָזיגען אַלטען בית המדרש, דערצעהלען אַלטע אידען, האָבען זיך אונזערע זיידעס אמאָל פערשלאָסען פאַר מאַזעפּען, ימח שמו, געזעסען דריי טאָג מיט דריי נעכט אָנגעטהאָן אין טלית ותפלין און געזאָגט תהלים—און דורך דעם נצול געוואָרען פונ'ם טוידט. די זעלבע אַלטע אידען דערצעהלען, אז דער אַלטער רב נאָך האָט דאָס בית המדרש געבענשט, סע זאָל קיין מאָל ניט ברענען—ברענט דאָס ניט, עס מעג זיין וואָס פאַר א שרפה עס וויל זיך!

וועלכע שטאָדט פערמאָגט אזא באָד, וואָס שטעהט באַרג אַראָפּ, סאַמע ביים ברעג טייך, און פערמאָגט אזא ברונען, וואָס זיינע וואַסערען נעמען זיך קיין מאָל ניט אויס ? און דער טייך אַליין—וואו האָט איהר נאָך אזא טייך אויף דער וועלט, וואו דורות און דורות חדר־יונגלעך, שקצים, באָדען זיך און פּאַליאָסקען זיך, לערנען זיך שווימען, כאַפּען פישלעך און מאַכען קונצען, וואָס איז כדאי צו זעהען ? וועגען דער דאָזיגער אַלטער באָד, וואָס שטעהט

אויף חדושים, האבען אויף אלטע אידען צו דערצעהלען און דער־
צעהלען. מע האט דארטען געפונען אמאל א געהאנגענעם גוי, וואס
האט זיך אנגע'שכור'ט און אליין אויפגעהאנגען, איז דערפון ארויס
א בלבול, אז דאס האבען איהם אידען אויפגעהאנגען, האט די
שטאדט געהאט אויף זיך נאכדעם א פעקעל, מע האט געוואלט
שמייסען די שענסטע בעלי בתים, אדער מע האט זיי טאקי געשמי־
סען—איך וויל ניט אזוי ווייט גריבלען זיך, ווייל איך האב פיינט
טרויעריגע מעשיות, זיי מעגען זיין אפילו פון פארצייטען...

וועלכע שטאדט פערמאגט אזא הויכען בארג אויף יענער זייט
בית־מדרש, וואס זיין שפיץ דערגרייכט כמעט ביז דער כמארע און
וואס אויף יענער זייט—אלע ווייסען עס—ליגט בעהאלטען איין
אוצר נאך פון חמעלניצקי'ס צייטען? דעם אוצר האט מען—אזוי
דערצעהלען אלטע אידען—וויפיעל מאל גענומען זיך גראבען און
מע האט אלע מאל געמוזט אוועקלעגען די ארבייט, ווארום גרא־
בענדיג האט מען געפונען ביינער, הענד און פיס און קעפ פון מענ־
שען און תכריכים—משמעות, אז דאס זענען געווען אידען, און
אפשר נאך קדושים . . . ווער ווייסט?

וועלכע שטאדט פערמאגט אזעלכע פיינע בעלי־בתים, וואס
זענען, דאכט זיך, אלע מעהר ניט ווי קליינע קרעמערלעך און שייג־
קארעס, וואס לעבען, דאכט זיך, נור פונ'ם גוי און איינס פון דאס
אנדערע, און פון דעסטוועגען פיהרען זיי זיך אלע בעל־הבתיש,
יעדער האט זיך זיין הויז, זיין משפחה און זיין ארט אין בית־
מדרש,—אין מזרח־וואנט אדער אין שפיגעלבאנק, וואס מאכט עס
אויס?—און טאמער איז ער אליין ניט אזא גרויסער יחסן און א
גביר, האט ער א קרוב א מיוחס אדער א נגיד, וואס ער לאזט איהם
פון מויל ניט ארויס און דערצעהלט פון איהם אזעלכע גוזמות, אז
דער קאפ דרעהט זיך אזש?...

און אזא אלטען בית־עולם, אזא גרויסען און אזא רייכען און
אזא אלטען בית־עולם, וואו דער גרעסטער טייל קברים איז שוין
פערוואקסען געווארען מיט גראז, אזוי אז מע ווייסט שוין גארניט,

צי דאַרטען זענען דאָ ביינער פון מענשען, אָדער ניין? פון דעם דאָזיגען בית־עולם איז שוין דוקא יאָ פאַרהאַן וואָס צו דערצעהלען, און דוקא נישט אזעלכע פריילעכע מעשיות, און מאקי גאָר שרעקליכע זאכען, פערשטעהט זיך, פון אמאָל, פון פאַרצייטען. נאָר אַקעגען נאכט איז ניט כדאי צו רעדען פון בית־עולם'ס...

א קליין שטעדטעלע אָט דאָס וואָראָנקאָ, נאָר א שענס, מלא חן. איהר קאָנט דורכשפּאַצירען דאָס גאַנצע שטעדטעל, אין דער לענג און דער ברייט, אין איין האַלבע שעה, אויב איהר זענט בכח און האָט פיס. אָהן א באַהן, אָהן א ים, אָהן א רעש, מיט צוויי יאַרידים סך הכל דורכ'ן יאָהר, „קראסנע טאָרגעס" און „פּאָקראָ־ווע,"—פון אידענס וועגען געמאכט געוואָרען, אידען זאָלען לייזען געלד און האָבען פּרנסה. א קליין, קליין שטעדטעלע, דערפאַר איז דאָס אָבער פול מיט אזעלכע שענע מעשיות און לעגענדעס, וואָס מע וואָלט פון זיי אליין געקאָנט אָנשרייבען א גאַנצען בוך. איך ווייס, אז מעשיות און לעגענדעס האָט איהר ליעב. דאָס איז ביי אייך, אייגענטליך, דער גאַנצער עיקר... קאָנען מיר אָבער ניט: מיר דאַרפען זיך האַלטען שטרענג אין די ראַמען פון א ביאָגראַף און מיר מוזען אייך פריהער בעקאַנט מאכען, ווי דער שטייגער איז, מיט די עלטערען פונ'ם העלד, מיט זיינע טאַטע־מאַמע. זייט צופריעדען, וואָס איך הויב אָן גלייך פון זיין טאַטע־מאַמע, און ניט פון זיין זיידען און עלטער־עלטער־זיידען, ווי אנדערע ביאָגראַפען טהוען.

טאַטע־מאַמע.

שלום-עליכם'ס פאָטער
(נחום ראבינאוויטש)

3.

טאַטע-מאַמע.

א וואַרשאַנקאַווער נגיד מיט אסף פּרנסות.—א חאַליאַסטרע קינדער.—פרומע די דיענסטמויד געוועלטיגט איבער זיי.—דער העלד איז א נאַכמאַכער. א קונדעס.

א הויכער, מיט א שטענדיג פערזאָרגט פּנים, מיט א ברייטען, ווייסען, געקנייטשטען שטערן, מיט א שיטער שמייכלענדיג בערדעל, א בעל הבית א איד און א בעל־תפלה, א למדן און א בעל־תנ״ך, א פרומער און א בעל־לשון־קודש, א חסיד פון טאַלנער רבי'ן און א ליעבהאָבער פון מפּו, סלאָנימסקי און צעדערבוים, א חקרן, א בורר און א בעל עצה און א שפּיעלער אין שאך און א מבין אויף פּערעל און בריליאַנטען—אַט דאָס וועט זיין די ריכטיגסטע פיזיאָנאָמיע פון דעם העלד'ס פאָטער, רב נחום וועוויק'ס, וואָס האָט גערעכענט זיך אין שטאָדט פאַר'ן גרעסטען נגיד.

וויפיעל אזא נגיד פון וואָראָנקא האָט געקאָנט פערמאָגען—איז שווער צו זאָגען; נאָר געשעפטען האָט ער געהאַט א גוזמא: ער איז געווען א פּאַסעסאָר, צוגעשטעלט בוראַקעס אין „זאַוואָד," געהאַלטען די זעמסקע פּאָטשט, געהאַנדעלט מיט תבואה, געגרוזעט בערלינעס אויפ'ן דניעפּר, געהאַקט וואַלד און געשטעלט אָקסען אויף דער בראַהע, נאָר פּרנסה האָט מען געצויגען פון דער „שניט־קראָם." עס רעדט זיך נאָר אזוי א „שניט־קראָם." דאָרט האָט זיך געפונען אויך צעלניק, און באַקאַליי, און היי און האָבער, און היימישע

רפואות פאַר גוים און גויעס, און אייזענוואַרג אויך. אין „שניט־קראַם" האָט זיך דער טאַטע נישט אריינגעמישט. דאָס האָט גע־פיהרט אינגאַנצען די מאַמע, א אידענע איין אשת־חיל, א גיכע טהוערין און מיט סכנות א שטרענגע צו איהרע קינדער. און קינ־דער זענען געווען היבשלעך, אריבער א טוץ, און פון אלערליי וואוקס און פון אלערליי פאַרב: קינדער מיט שוואַרצע הערלעך, מיט בלאָנדע און מיט געלע.

קיין גרויסען צימעס האָט מען מיט דעם קליינוואַרג, געווינט־ליך, נישט געמאַכט, דאָס הייסט, שטאַרק בענקען האָט מען נאָך זיי ניט געבענקט, און אז זיי זאָלען חס־ושלום נישט געווען קומען אויף דער וועלט, וואָלט אויך געווען אָהן איין אומגליק; נאָר אז זיי זענען שוין דאָ, איז—„מהכתיתי, ווען מאַכען זיי קאַלי? זאָלען זיי זיין מיט יאָהרען..." ווער ס'האָט זיך געקאָנט אויסדרעהען פון פאָקען און פון מאָזלען, און פון אלע איבעריגע קינדערשע שלעק־פּורעניות'ן, דער איז אויסגעוואַקסען און אוועק אין חדר אריין, פריהער צו נטע־ליב דרדקי, דערנאָך צו רב זרח'ל דעם גמרא־מלמד. און ווער עס האָט ניט געקאָנט ביישטעהן דעם בעל־דבר מיט די טויזענד אויגען, וואָס לאָקערט אויף קליינע עופה'לעך, דער האָט זיך בעצייטענס אָפּגעטראָגען אהין, פון וואַנען ער איז געקומען. האָט מען פערהאַנגען די שפּיגלען און טאַטע־מאַמע האָבען זיך אוועקגע־זעצט שבעה, אראָפּגעוואָרפען די שיך פון די פיס און שטאַרק־שטאַרק געוויינט. אזוי לאַנג געוויינט, ביז מע האָט אויפגעהערט. געזאָגט דעם פסוק: „ה' נתן ה' לקח," אויסגעווישט די אויגען, אויפגעשטאַנען פון דער ערד און פערגעסען... אנדערש איז עס אונמעגליך געווען אין דעם גרויסען טאַרעראַם מיט'ן יאריד פון אריבער א טוץ קינדער, צווישען זיי איינער א בעל־הבית'ל שוין, וואָס סע שיט זיך איהם א בערדעל, און איינס א זייגעדיגס, נאָך ביי דער ברוסט.

א גרויס בריה'שאַפט איז עס געווען פון דער מאַמע אויסצוהאָ־דעווען אזא חאַליאַסטרע און אויסצושטעהן אַלעמענס קראַנקהיי־

טען. ווארום אזוי פּלעגט אַ קינד קריגען פּעטש מיט קלעפּ מיט בור־כאַנצים, וויפיעל ס׳איז אין דעם אריין. נאָר טאָמער חלילה איז עמיצער קראַנק געוואָרען, אזוי איז שוין די מאַמע ניט אָפּגעטראָטען פון בעטעל: „אַ מכה דער מאַמע!" איז דאָס אָבער געזונט געוואָרען און געשטעלט זיך אויף די פיסלאַך—„אין חדר אריין, דו שייגעץ איינער, אין חדר אריין!..."

אין חדר האָבען געלערענט אלע פון פיער יאָהר ביז... במעט ביז דער חתונה. און פון דער גאַנצער חאַליאַסטרע קינדער האָט זיך אויסגעצייכענט אַלס גרויסער שקאָץ דער מיטעלסטער, דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע, מיט׳ן נאָמען שלום, אָדער שלום נחום וועוויק׳ס.

מען בעדאַרף זאָגען דעם אמת, אז גאָר קיין שלעכט יונגעל איז דאָס ניט געווען, אָט דער שלום נחום וועוויקס, און לערנען האָט ער זיך געלערענט בעסער פון אַלע קינדער, נאָר פּעטש, קולע־קעס, מיט קלעפּ, מיט שמיץ, ניט פאַר אייך גערעכט, האָט ער אויך געקראָגען מעהר פון אלע. מסתמא איז ער ווערטה געווען.

— אָט וועט איהר זעהען, אידען, אז פון דעם קינד וועט קיין גוטס ניט ארויס! דאָס וואַקסט עפּעס אַ גאַרנישט מיט אַ נישט, דער שוואַרץ יאָהר ווייסט וואָס, אַ שטויבער, אַ סאַמאָוואָליץ, אַ זולל־וסובא׳ניק, אַ איוואַן פּאָפּערילי, אַן אויסווירפלינג, אַ משומד און אַ כל־בו׳ניק, און וואָס אין דער קאָרט!...

אזוי האָט איהם אָטעסטירט פרומע די דיענסטמויד, אַ בלינדע אויף איין אויג און אַ געשטופּעלטע, נאָר זעהר אַ קאַרגע און אַ געטרייע דיענסט. אַ געטרייע און איין איבערגעגעבענע און איין עהרליכע דיענסט. זי האָט גע׳הרג׳עט־געשלאָגען די קינדער, זיי געזשאַלעוועט עסען, אכטונג געגעבען, זיי זאָלען זיין גוט און פרום און עהרליך און כשר צו גאָט און צו לייט. און מחמת די מאַמע איז געווען איין אשת־חיל, שטענדיג אין קראָם, האָט פרומע די מויד געפיהרט די שטוב ביד רמה, און „ערצויגען" די קינדער, ווי אַ מאַמע. זי האָט זיי געוועקט, געוואַשען, געצוואָגען, געזאָגט מיט

זיי ברכה, געפּאטשט, געגעבן צוביסען, אָפּגעפיהרט אין חדר, גע־בראכט פון חדר, געפּאטשט, געגעבן עסען, געלייענט מיט זיי קריאת־שמע, ווידער געפּאטשט און באַלייגט שלאָפען, אלע אינאיי־נעם, ס'זאָל אייך צו קיין חרפה ניט זיין, טאקע מיט איהר אין איין בעט. די קינדער אין בעט—און זי ביי זיי צופוסענס.

א שטיק גלות איז געווען פאר די קינדער אָט די פרומע די מויד, און א יום־טוב איז געווען פאר זיי פרומע'ס חתונה—לאַנג לעבען זאָל אידעלע־גנב מיט דער היטשקע געגרייזעלטע האָר, אָנגע־שמירט מיט גענזענשמאַלץ, און מיט דער צוגויפגעוואקסענער נאָז, וואָס מע קאָן זי קיינמאָל ניט אויסשנייצען, מע זאָל זיין. דאכט זיך, מיט אכצעהן קעפּ. לאנג לעבען זאָל ער, וואָס ער האָט זיך אונטערגענומען (אָט א משוגענער!) חתונה האָבען פאר דער בלינ־דער פרומע'ן. און חתונה האָט ער פאר איהר געהאט ניט גלאט אזוי, נאָר מחמת „ליעבע": ער האָט זיך אין איהר פערליעבט, הייסט עס, מיט כּכּונות נפשות. ניט צוליעב דעם, וואָס זי האָט נור איין אויג און איז געשטופּעלט—חס וחלילה! נאָר צוליעב דעם, וואָס ער טהוט א שדוך מיט רב נחום וועוויק'ס... א קלייניגקייט—אזא שדוך! חיה־אסתר אליין (די מאמע) האָט געפּראוועט די חתונה, געווען די גאנצע מחותנת'טע, געבאקען לעקאך, אראָפּגע־בראכט כלי־זמר פון בערעזאָן, געטאנצט, געהוליעט ביז טאָג און געוואָרען הייזעריג ווי די וואנט.

אוי ווער, וואָס חברה האָבען זיך דעמאָלט אָנגעלאכט און אָנ־געטאנצט! די שמחה איז געווען ניט אזוי צוליעב דעם, וואָס א פּייפער א גנב נעהמט א בלינדע מויד, נאָר איבער דעם, וואָס מע ווערט פּטור פון „פרומע די מויד" אויף אייביג און אייביג! און אגב האָט מען זיך טאָקי אָנגעלאכט אויך אויף דעם, וואָס „דער שייגעץ" האָט קאָפּירט דאָס גליקליכע פּאָר—דעם חתן, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז, און די כלה, ווי זי קוקט אויפ'ן חתן מיט איין אויגעל און בעלעקט זיך, ווי א קאַץ, אז זי האָט א נאַש געגעבען סמעטענע.

קאפיערען, נאכמאכען, איבערקרימען—דערויף איז אונזער שלום געווען איין מזיק! ער האט דערזעהען עמיצען דאס ערשטע מאל, אזוי האט ער שוין געפונען אויף איהם עפּיס א חסרון, אדער אזוי א „לעכעריגס,“ און ער האט זיך שוין אנגעבלאזען ווי א פּאחיר, און ער האט איהם שוין נאכגעמאכט. און חברה שקצים האבען געלאכט, און טאטע-מאמע האבען צוגעשטעלט א ביינקעלע פאר'ן רבי'ן, אז „דער שייגעץ מאכט נאך דער גאנצער וועלט ווי א מאל-פּע—מע בעדארף איהם אפּגעוואוינען דערפון!“

און דער רבי האט זיך גענומען איהם „אפּגעוואוינען“ דערפון—עס האט אבער ווייניג וואס געהאלפען . . . עפּיס א „ניט-גוטער“ האט זיך פערקליבען אין דעם קינד, א מין ליץ, וואס דער גאנצער וועלט מאכט ער נאך און אלעמען קרימט ער איבער, אבער אלעמען, אפילו דעם רבי'ן אליין, ווי ער שמעקט טאבעקע און ווי ער גערט דריבנישקע מיט די קליינע פיסעלעך, און די רבי'צין, ווי זי פּיס-קעלט זיך, רויטעלט זיך און בלינצעלט מיט איין אויגעל, בשעת זי דארף נעהמען ביים רבי'ן אויף שבת, און קאן ניט אויסרעדען „שבת,“ נאר „סאבעס.“—און פעטש זענען געפלויגען, און קלעפּ האט מען געטיילט, און שמיץ האט מען געצעהלט. אי שמיץ! סטייטש שמיץ!

בקצור—ס'איז געווען א לעבען.

שמואליק דער יתום.

4.

שמואליק דער יתום.

מעשיות, פאַנטאַזיעס און חלומות.—קבלה און כשוף.

ארהאַ! פּנים׳ער, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען פון גאָט אויף צו פער׳כשופ׳ען אייך מיט׳ן ער־שטען קוק. „האָב מיך ליעב!“—אַזוי שרייט צו אייך דאָס דאָזיגע פּנים׳על, און איהר בע־קומט דאָס ליעב, איהר ווייסט ניט פאר וואָס.

אַט אַזאַ מין חנ׳עוודיג פּנים׳על האָט גע־האַט שמואליק דער יתום, א יונגעל אָהן א טאַטען, אָהן א מאַמען, וואָס אויפגעהאַלטען האָט ער זיך ביים רב.

צו איהם איז דאָך צוגעקלעפּט געוואָרען שלום נחום וועוויק׳ס, דער העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראַפיע, פון דער ערשטער מי־נוט, וואָס זיי האָבען זיך בעקענט, זיך געטיילט מיט איהם מיט די אָנבייסענס און מיט די מיטאָגס האַלב אויף האַלב און געוואָרען חבר—אָבער וואָס חבר הייסט! נפש אחת—איין לייב, איין נשמה! פאר וואָס? איבער זיינע מעשיות.

קיינער האָט נישט געהאַט אזוי פיעל מעשיות אויף צו דער־צעהלען, וויפיעל שמואליק. האָבען מעשיות אויף צו דערצעהלען איז אָבער נאָך ניט אינגאַנצען. דאָס דערצעהלען אליין איז אויך א זאַך. דערצעהלען א מעשה דאַרף מען קאָנען. און שמואליק האָט געקאָנט דערצעהלען מעשיות אזוי, ווי קיינער ניט!

פון וואַנען האָבען זיך צו דעם ציקאַווען בחור מיט די רויטע

בעקלעך און מיט די פער'חלום'טע אויגען גענומען אזוי פיעל מעשיות און אזעלכע שענע, רייכע מעשיות מיט אזעלכע זעלטענע פאנטאסטישע בילדער? צי האט ער זיי וואו געהערט אמאל דערצעהלען? אדער דאס איז געווען פון זיין קאפ אויסגעטראכט, לויטער פאנטאזיעס? עד היום קאן איך דאס ניט בעגרייפען. איך וויים נור איין זאך: עס האט זיך ביי איהם געגאסען ווי פון א קוואל, נאר פון אזא קוואל, וואס שעפט זיך ניט אוים קיינמאל. און געגאנגען איז דאס ביי איהם גלאט, ווי אויף בוימעל, און געצויגען האט זיך עס ווי א לאנגער זיידען־פאדעם. און זיס איז געווען די שטים, זיס די שפראך, זיס ווי צוקער, און די בעקלעך רויט, און די אויגען פער'חלומ'ט און נאסליך, ווי איבערגעצויגען מיט א דין רויכעל.

פערקליבען זיך פרייטאג נאך האלבען טאג, אדער שבת נאכ'ן עסען, אדער יום־טוב פארנאכטליך אויפ'ן הויכען וואראנקאווער בארג, וואס „דער שפיץ זיינער דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע,“ האבען זיךביידע חברים אוועקגעלייגט מיט'ן פנים אראפ צום גראז, אדער מיט'ן פנים ארויף צום הימעל, און שמואליק האט גענומען דערצעהלען א מעשה נאך א מעשה: א מעשה פון א בן־מלך מיט א בת־מלכה, א מעשה פון א רב מיט א רבי'צין, א מעשה פון א פרינץ מיט א פלעגהונט, א מעשה פון א פרינצעסין אין א קרישטאלענעם פאלאץ, א מעשה פון צוועלף גזלנים אין וואלד, א מעשה פון איין אקרענט, וואס האט זיך אוועקגעלאזט אויפ'ן פערגליווערטען ים. מעשיות פונ'ם פאבסט, וואס האט געפיהרט וכוחים מיט די גרעסטע רבנים, און מעשיות פון חיות, פון שדים און פון רוחות און פון בת־ליצנים, פון מכשפים, שרעטעלעך, וואווקעלאקעס, פערנאטערס, האלב־מענש, האלב־חיה, און א מעשה מיט א העננליכטער פון פראג — און יעדע מעשה האט געהאט איהר טעם מיט איהר ריח, און א בעזונדערער כשוף איז געווען אויסגעגאסען אויף זיי אלע.

דער חבר, שלום נחום וועוויק'ס, האט געהאלטען אפען מויל

און אויערען, קיין אויג ניט אראבגעלאזט פונ׳ם דאזיגען ציקאווען בחור׳על מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פער׳חלום׳טע, נאסליכע אויגען.

— פון וואנען ווייסט דו דאס אלסדינג, שמואליק?

— נארעלע, דאס איז נאך גארניט. למאי איך וויים, ווי אזוי מע צאפט ווייץ פון דער וואנט? און בוימעל פון דער סטעלי?

— ווי אזוי צאפט מען דאס ווייז פון דער וואנט? און בוימעל פון דער סטעלי?

— נארעלע, דאס איז נאך אויך בלאטע! איך וויים אפילו, ווי אזוי מע מאכט פון זאמד גאלד און פון שערבלעך דימענטען מיט בריליאנטען.

— ווי אזוי מאכט מען דאס?

— ווי אזוי? דורך קבלה. דער רב איז דאך א בעל קבלה. ווער וויים עס ניט? ער שלאפט דאך קיינמאל ניט.

— וואס דען טהוט ער?

— ביינאכט, ווען אלע שלאפען, איז ער אויף. זיצט ער אליין און פערנעהמט זיך מיט קבלה.

— און דו זעהסט אלסדינג וואס ער טהוט?

— ווי קאן איך זעהן, נארעלע, אז איך שלאף?

— פון וואנען-זשע ווייסט דו, אז ער פערנעהמט זיך מיט קבלה?

— ווער ווייסט עס נישט? דאס ווייסט דאך א מינדסט קינד. פרעג וועמען דו ווילסט. דאס וואס דער רב קען, נארעלע, קען קיינער נישט. וויל ער—זענען אפען פאר איהם אלע צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און אלע דרייצעהן גערטנער פון סאמע זאפרען, און גאלד מיט זילבער, מיט דימאנטען, מיט בריליאנטען— כחול הים, אזוי פיעל, אז ס׳גלוסט זיך אזש ניט!...

— פאר וואס-זשע ביזטו תמיד הונגעריג? און פאר וואס האט ער ניט אויף שבת?

— אזוי, ווארום ער וויל ניט. ער וויל בעסער אפקומען אויף

דער וועלט, תשובה טהון. ער איז א בעל תשובה. ער זאָל וועלען, וואָלט ער געוועזן רייך ווי קרח; טויזענד רויטשילדס וואָלט ער פערשטעקט אין גארטעל. ווארום ער וויים, ווי אזוי מע ווערט רייך. פאר איהם איז אנטפלעקט אלסדינג. ער וויים אפילו דאָס אָרט, וואו דער אוצר ליגט בעהאַלטען.

— וואו ליגט דער אוצר בעהאַלטען?

— חכם! פון וואנען זאָל איך וויסען? ווען איך זאָל וויסען, וואו דער אוצר ליגט, וואָלט איך דיר שוין לאנג געזאָגט. איך וואָלט אין מיטען ביי־נאכט געקומען צו דיר און וואָלט דיך אויפגעוועקט פון שלאָף: „קום, שלום, צום אוצר, וועלען מיר צונויפזשעבערעווען דאָס גאָלד פולע זשמענים און אָנשטופען פולע קעשענים!“

און האָט שמואליק אָנגעהויבען צו רעדען וועגען אוצר, אזוי האָבען די פער׳חלומ׳טע אויגען ביי איהם זיך אָנגעצונדען, די רויטע בעקלעך צעפלאמט, און אליין האָט ער זיך אזוי צעהיצט און צעברענט און צעפלאַקערט, אז ער האָט אויך דעם חבר זיינעם אָנגעווארימט, צעהיצט, צעברענט און צעפלאַקערט. שמואליק האָט גערעדט, און זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און מיט דאָרשט געשלונגען יעדעס וואָרט.

אוצרות.

5.

אוצרות.

וואָס איז איין אוצר? — אַ לעגענדע פון חמעלניצקי'ס צייטען. — וואונדער־שטיינער.

אז ס'איז פאַרהאַן איין „אוצר" דאָ ביי אונז אין אונ־זער שטעדטעל—אין דעם איז דאָך קיין ספק ניט.

פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אונז איין אוצר? פון חמעלניצקי'ן. חמעלניצקי האָט איהם דאָ בעגראָבען נאָך פאַרצייטען. טויזענדער יאָהרען האָבען מענשען געזאַמעלט אוצרות מיט אוצרות, ביז ס'איז געקומען חמעלניצקי און האָט עס בעשטאָט.

— ווער איז געווען חמעלניצקי?

— חמעלניצקי, ווייסטו ניט? נאַרעלע, חמעלניצקי דאָס איז געווען אַ רשע, אַ המן נאָך פאַר חמעלניצקי'ס צייטען... דאָס ווייסט דאָך אַ מינדסט קינד! האָט אָט דער חמעלניצקי, דער רשע, דער המן, אַנגעראַבעוועט, הייסט עס, מילי־מיליאָסען גאָלד ביי די אַמאָ־ליגע פריצים און ביי די רייכע אידען, און האָט דאָס אַלסדינג גע־בראַכט צופיהרען אהער צו אונז, קיין וואָראָנקאַ,—און דאָ האָט ער עס איין מאָל ביינאַכט אויף יענער זייט בית־המדרש באַרג־אַראָפּ, אַקעגען דער שיין פון דער לבנה, בעהאַלטען, טיעף־טיעף אין דער ערד בעגראָבען, און כ'איז מיט גראָז בעוואַקסען און מיט כשוף פער'כשופ'ט, אַזוי אַז קיין בן־אדם זאָל עס ניט געפינען.

— און ס'איז פערפאַלען לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג?

— ווער האָט דיר געזאָגט, אַז ס'איז פערפאַלען לעולם ועד,

אויף אייביג און אייביג? און צו וואס האט גאט בעשאפען די קבלה? די בעלי קבלה, נארעלע, האבען שוין דערצו איין עצה.

— דהיינו, וואסער איין עצה?

— זיי וויסען שוין. זיי האבען א שפרוך אזעלכען, און א פסוק פארהאן אזעלכער אין תהלים, וואס מע דארף איהם זאגען פערציג מאל פערציג...

— וואסער א פסוק?

— ע, נארעלע, איך זאל וויסען דעם פסוק! און אפילו איך זאל שוין וויסען, איז דאס אויך ניט אזוי גרינג, מע בעדארף פאסטען פערציג תעניתים, אפזאגען אלע טעג פערציג קאפיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאג, באלד נאכדעם, ווי די זון האט זיך געזעצט, בעדארף מען זיך ארויס'גנב'ענען אזוי קונציג, אז קיין בן־אדם זאל דיך ניט בעגעגענען,—ווארום טאמער חלילה דערזעהט מען דיך, בעדארף מען אנהויבען נאך אמאל צו פאסטען פון אנהויב פערציג תעניתים,—און ערשט דעמאלט, אז ס'וועט דיר אפגילטען, קיינער וועט דיך ניט בעגעגענען, זאלסט דו אוועקגעהן אין א פינסטערער נאכט אין אנהויב חודש, אויף יענער זייט בית־המדרש בארג־אראפ, און דארטען אפשטעהן פערציג מינוט אויף איין פוס, צעהלענדיג פערציג מאל פערציג, און אויב ס'וועט נאר ניט זיין קיין טעות אינ'ם צעהלען, וועט זיך דיר דער אוצר אנטפלעקען פון זיך אליין...

און שמואליק דער יתום גיט צו פערשטעהן גאנץ ערנסט זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, דעם סוד פונ'ם אוצר מיט א שטיל קול, אלע מאל שטילער, ווי אויסגעלייענט פון א בוך, ניט אבגעשטעלט זיך אויף א רגע'לע אפילו:

— און אנטפלעקען וועט זיך דיר דער אוצר דורך א פייערעל, א קליין פייערעל. און אז דאס פייערעל וועט זיך דיר בעוויזען, בעדארפסט דו גלייך צוגעהן צו דעם, צום פייערעל הייסט עס, זאלסט גאר קיין מורא ניט האבען פאר אפבריהען זיך, ווארום דאס פייערעל איז מעהר ניט אויף צו בעלייכטען, ברענען ברענט עס ניט, און דו

בעדארפסט זיך נור אנבויגען און זשעברעוועו מיט ביידע זשמענים (שמואליק בעווייזט מיט ביידע הענד ווי ער זשעברעוועט) גאלד און זילבער און דימאנטען און בריליאנטען, און שטיינער אזעלכע, וואס הייסען מיט'ן נאמען „כדכד,“ און אזעלכע, וואס הייסען מיט'ן נאמען „ישפה...“

— וואס איז דען דער חלוק?

— אי, נארעלע, ס'איז א גרויסער חלוק! „כדכד“ איז אזא שטיין, וואס לייכט אין דער פינסטער, ווי א „סטרינעווע ליכט,“ און „ישפה“ האט אין זיך א כח: עס מאכט פון שווארץ ווייס, פון רויט געל, פון גרין בלוי, פון נאס טרוקען, פון הונגעריג זאט, פון אלט יונג, פון טוידט לעבעדיג.... מע בעדארף נאר מיט איהם געבען א רייב אין דעם רעכטען לאץ פון דער קאפאטע און א זאג: „ס'זאל מיר ארויסגעהן און א רעכטער אנבייסען!“—געהט ארוים א זילבערנע טאץ, און אויף דער טאץ צוויי פאר געבראטענע טייבעלעך מיט פרישינקע פלעצעלעך פון געבייטעלטער מעהל, פערוויי סארט. אדער: „ס'זאל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א גוטער ווארעמעס!“—בעווייזט זיך א גאלדענע טאץ מיט כל'ערליי מינים עסענווארג און פאטראוועס, מעדני מלך, געבראטענע צונגען מיט געפילטע העלזלעך, וואס זייער געשמאקער ריח צעגעהט זיך אין אלע איברים און פרישע צוגעברענטע, געפלאכטענע קוילעטשען וואקסען אוים פאר דיינע אויגען, און וויין לרוב פונ'ם בעסטען סארט, און ניסלעך, און באקסערען, און צוקערקעס לרוב—אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך שוין אזש ניט!

און שמואליק קערעווט אפ דעם קאפ אן א זייט און שפייט אוים, און זיין חבר זעהט נאך זיינע פערשמאכטע ליפען און נאך זיין בלאס פנים מיט די פער'חלומ'טע אויגען, אז ער וואלט זיך ניט אפגעזאגט פון א שטיקעל געבראטענע צונג, א געפילט העלזעל, אדער כאטש א שטיקעל קוילעטש... און ער גיט זיך דאס ווארט, אז מארגען, אם ירצה השם, טראגט ער איהם ארוים אין קעשעני עטליכע ניסלעך, א פאר באקסערען מיט א צוקערקעלע, וואס ער וועט

ארויס׳לקח׳נען מחילה ביי דער מאמע אין קליימעל, און דערוויל בעט ער שמואליק׳ען, ער זאל דערצעהלען נאך און נאך. און שמואליק לאזט זיך לאנג ניט בעטען. ער ווישט אפ די ליפען און דערצעהלט נאך און נאך.

— ... און אז דו האסט זיך גוט אנגעזעטיגט מיט די אלע מיני מאכלים און פערטרונקען מיט די בעסטע וויינען, נעמסט דו און טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע און א זאג: „ס׳זאל מיר ארויס־געהן און ארויסגעהן א וויכער געלעגער!״—בעוויזט זיך דיר א בעטעל פון עלפענביין מיט גאלד בעפוצט, מיט אן איבערבעט—ווייך ווי פוטער, און מיט זיידענע קישעלעך צוקאפענס, און מיט איין אטלעסענע קאלדרע איבערגעדעקט. ציהסט דו זיך אויס און ווערסט אנשלאפען, און עס חלומ׳ען זיך דיר מלאכים מיט כרובים, מיט שרפים, מיט׳ן גן־עדן העליון, מיט׳ן גן־עדן התחתון... אדער, אז ניט, טהוסט א רייב מיט׳ן שטיינדעלע, הויבסט דו דיך גאר אויף אין דער הויך ביז דער חמארע און אריבער דער חמארע, און דו פליהסט זיך, ווי איין אדלער, הויך־הויך! וויימ־וויים!...

צי האט אט דער ארימער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות זיך וועו אפגערופען נאכדעם אין די שרייבעכצען פון זיין חבר שלום, בעת שלום נחום וועוויק׳ס איז געווארען א „שלום עליכם״—דאס איז שווער צו זאגען. איין זאך איז געוויס: זיין פאנטאזיע האט ער געמאכט רייכער, זיין השגה ברייטער, און שמואליק׳ס חלומות און שמואליק׳ס טרוימען וועגען אוצרות, וואונ־דערשטיינער און נאך אזעלכע גוטע זאכען טראגט ער ביי זיך טיעף אין הארצען נאך עד היום. אפשר אין אן אנדער פארם, אפשר אין אנדערע געשטאלטען,—נאר ער טראגט זיי, ער טראגט זיי ביז צו היינטיגען טאג.

דער רבּ אין גן־עדן.

6.

דער רב אין גן-עדן.

די פריינדשאפט פון דוד מיט יהונתן.—דער לויתן מיט'ן שור הבר.—ווי זעהען אויס די צדיקים אויף יענער וועלט.

די שעהנע, וואונדערליכע מעשיות פון שמואליק דעם יתום האבען זיין יונגען חבר אין גאנצען פערכשופ'ט און געבראכט דערצו, אז די פרינצען מיט די פרינצעסינס זענען איהם געגאנגען צו חלום, געוועקט, געשלעפט ביי די ארבעל: „שטעה אויף, שלום, טהו דיך אן און קום מיט אונז!...“ און נישט נאר אין חלום—אויך אויף דער וואהר האט ער זיך געפונען כמעט שטענדיג צווישען פרינצען און פרינצעסינס, ערגעץ אין א קרישטאלענעם פאלאץ, אדער אויפ'ן פערגליווערטען ים, אדער אויף א „וויספע,“ וואו עס געוועלטיגען ווילדע מענשען, אדער גאר אין גן-עדן התחתון, וואו עס געפינען זיך צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און דרייצעהן גערטנער פון זאפראן, און גאלד און זילבער וואלגערט זיך אזוי ווי מיסט; אדער ער הויבט זיך אויף, מיט'ן שטיינדעלע „ישפה,“ גאר אין דער הויך אויף יענער זייט חמארעס... עס איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז ער האט אנגעהויבען אנרופען די אלע זאכען ביים נאמען און זעהען זיך מיט זיי אויף יעדען טריט און שריט.

עטליכע צענויפגעלייגטע באלקענס אין הויף איינס אויף דאס אנדערע זענען שוין געווען גענוג פאר איהם, ער זאל זיך ארויפכאפען אויף זיי גאנץ הויך און זיך פארשטעלען, אז דאס איז א „וויספע“

און ער איז דער פּרינץ, און די גאַנצע מיט די קאַטשקעס, וואָס שפּאַ־ציערן אַרום אין הויף,—דאָס זענען די ווילדע מענטשנפרעסער, און ער איז איבער זיי דער מלך, וואָס קאָן זיי טרייבן וואוהין ער וויל און קאָן טהון מיט זיי וואָס ער וויל, ווארום זיי זענען דאָך זיינע אונטערטעניגע... עס איז געווען א שטיקעל גלאָז טאָ־מער האָט ער געפונען, זאָל עס ווערען ביי איהם פערוואַנדעלט אין א טייערן וואונדערשטיין, א מין „כדכד“.... א שטיינדעלע, א פּראָסט, פון דער ערד אויפגעהויבען—קאָן עס זיין אפשר דאָס שטיינדעלע „ישפה“—ווער ווייס? פוילט ער זיך ניט, נעהמט און טהוט דאָס א רייב, אז קיינער זעהט ניט, אין דער רעכטער לאַץ און א זאָג, ווי שמואליק זאָגט: „ס'זאָל מיר ארויסגעהן און ארויס־געהן...“

מעהר פון אַלץ אָבער האָבען זיך איינגעוואָרצעלט אין איהם שמואליק'ס מעשיות וועגען „אוצרות.“ ער איז געווען מעהר ווי זיכער, אז ניט היינט איז מאָרגען, נאָר איין אוצר מוז זיך איהם אנטפּלעקען. דאָס גאַנצע גאָלד וועט ער, געוועהנליך, אוועקגעבען דעם טאַטען מיט דער מאַמען. דער טאַטע וועט שוין ניט דאַרפען זיין אזוי פערזאָרגט און פערטראָגען אין די געשעפטען. די מאַמע וועט פערשפּאָרען פריערן גאַנצע טעג אין קלייט. מיט דעם כח פונ'ם שטיין „ישפה“ וועט ער זיי אויסבויען א פּאַלאַץ פון קריש־טאָל, ארומגערינגעלט מיט א גאָרטען פון סאַמע זאַפּראַן. און אין מיטען גאָרטען וועט זיך געפינען א ברונען פון קוועקזילבער. א פּלעגהונט וועט היטען דעם אריינגאַנג, און פּיפּערנאָטערס, שרע־טעלעך מיט ווילדע קעץ וועלען זיך דראַפּען אויף די ביימער. און ער, דער פּרינץ אליין, וועט אויסטיילען פון זיין ברייטער האַנד די וואָראָנקאָווער אָרעמע לייט נדבות, גרויסע נדבות און קליינע נדבות, איטליכען אזא נדבה, ווי ער פערדיענט.

עס איז געווען שווער זיך פּאָרצושטעלען, אז די צוויי געליעבטע חברים, שלום נחום וועוויק'ס און שמואליק דער יתום, זאָלען ווען אמאָל זיך דאַרפען צושיידען אויף אייביג און אייביג. ערשטענס,

גלאט למאי זאלען זיך חברים שיידען? און אויסערדעם, האבען זיי זיך געשווארעןביידע ביי גאט און איבערגעשלאגען מיט א ציצה, אז איינער אהן דעם צווייטען זאל ניט אוועקפאהרען קיין מאל ניט אין ערגעץ ניט. און אז וואס ס'זאל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאלען ניט מגולגל ווערען, זאלען זיי תמיד זיין איין נפש, איין נשמה. דאס איז געווען א ליעבשאפט ווי צווישען דוד מיט יהונתן. געהט רעכט זיך אויף אזא מעשה, אז דער רב, וואס איז טאקי געווען אפילו א איד א זקן, איך האב מורא, אויב ניט א בן־שבעים, וועט נעמען און וועט זיך פלוצים אין מיטען דרינען אוועק־לעגען גאר און וועט מאכען א שטארב, און דער יתום שמואליק וועט אוועקפאהרען מיט דעם רב'ס אלמנה ערגעץ אין א קליין שטעדטעל, ווייס איך וואוהין, ערגעץ אין חערסאנער גובערניע, און אז שמואליק זאל פערשוואונדען ווערען, גלייך ווי ס'איז גאר קיין מאל קיין שמואליק אויף דער וועלט ניט געווען!

מאהלט אייך, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס ווי עס רעדט זיך, ניט אזוי גרינג לעגט זיך אוועק א רב און שטארבט אוועק. דער רב, וואס איז געווען תמיד א „חלוש," א קראנקער מענש פון פאס־טען תעניתים און פון גלאט ניט עסען, האט זיך אויף דער עלטער אוועקגעלעגט אין בעט, אפגעלעגען א געליימטער העכער א יאהר, אהן עסען, אהן טרינקען, און נאר געלערענט און נאר געדאווענט און געראנגעלט זיך מיט'ן מלאך המות. שמואליק האט דערצעהלט פאר זיין חבר און געשווארען מיט כל השבועות, אז אלע פארנאכט בין מנחה למעריב, פליהט אריין דורך א שפארינקעלע פון א פענס־טער דער „בעל דבר," שטעלט זיך אוועק ביים רב צוקאפענס אוןווארט, טאמער וועט ער אויפהערען „זאגען," וועט ער איהם מאכען „חיק"... איז אבער דער רב קליגער פון איהם: ער הערט ניט אויף צו „זאגען" אפילו אויף א רגע כמימרא; אדער ער לערענט, אדער ער דאווענט.

— ווי אזוי זעהט ער אויס?

— ווער?

— דער „בעל דבר."
— פון וואנען זאל איך וויסען ?
— דו זאגסט, אז ער קומט, האסט דו מסתמא איהם געזעהן.
— נארעלע ! ווער עס זעהט דעם „בעל דבר," דער קאן נישט לעבען מעהר. הײנט ווי אזוי האב איך איהם געקאנט זעהן ?
— פון וואנען־זשע ווייסטו, אז ער קומט ?
— כיין ! וואס דען וועט ער טהון ? ער וועט ווארטען אויף כבוד ?

און אז דער רב איז געשטארבען, איז פאר די צווײ חברים געווען א יום־טוב. דער רב האט געהאט אזא שענע לויה, ווי עס קען זיך פערגינען צו האבען נאר א רב אין א קלײן שטעדטעל. די קלײטען האט מען געשלאסען און די חדרים האט מען צעלאזט, און די גאנצע „שטאדט" איז איהם געגאנגען בעגלײטען.

אויף צוריקוועגס זענען די פערליעבטע חברים „דוד ויהונתן" געווען די לעצטע שבלעצטע. מע האט זיך גענומען פאר די הענד און מע איז געגאנגען פאוואלי, בכדי מען זאל זיך קאנען גוט אנ־רעדען. און רעדען איז געווען פון וואס. פונ'ם רב'ם טוידט און פון זיין קומען אויף יענער וועלט, ווי אזוי מע וועט איהם דארטען בעגעגענען ביי די טויערען פון גן־עדן, און ווי אזוי מע וועט איהם אויפנעהמען, און ווער וועלען זיין די, וואס וועלען איהם מקבל פנים זיין.

אלסדינג האט שמואליק געוואוסט, אפילו וואס ד א ר ט ע ן טהוט זיך. און פון אלסדינג האט ער גערעדט אזוי, גלייך ווי ער וואלט געווען דערביי. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער רב איז גארניט געשטארבען. ער האט זיך נאר איבערגעטראגען אין איין אנדער וועלט, אין א בעסערער וועלט, וואו מע האט געווארט אויף איהם מיט'ן לויתן און מיט'ן שור־הבר און מיט'ן יין המשומר און מיט אלע גוטע זאכען פון גן־עדן. א, דארט וועט ער ערשט אנהויבע צו וויסען פון א לעבען, א ניי לעבען, א גליקליך לעבען, אין א פראכטפאלען גן־עדן, אינאיינעם מיט אזעלכע מאגנאטען, ווי אברהם,

יצחק און יעקב, און יוסף הצדיק, און משה מיט אהרנ'ען, און דוד המלך, און שלמה המלך, און אליהו הנביא, און דער רמב"ם, און דער בעל־שם־טוב, און דער ריזשינער—ווי לעבעדיגע האָט זיי שמואליק אָפּגעמאָהלט, און ווי לעבעדיגע זענען זיי געשטאַנען פאַר די אויגען, יעדער מיט זיין געשטאַלט און מיט זיין פּנים און מיט זיין אויסזעהען: אברהם אבינו—א זקן מיט א ווייסען באָרד, יצחק—א לאַנגער און א דאַרער, יעקב אבינו—א קראַנקער און א סוטולעוואַטער, יוסף—א „קראַסאַוועץ," משה רבינו—א נידעריגער וואוקס, נאָר א ברייטער שטערן, אהרן הכהן—דוקא א הויכער מיט א לאַנגען יאַמשאָווען שטעקען, דוד המלך—מיט א פידעל, שלמה המלך—מיט א גאָלדענער קרוין, אליהו הנביא—איין אָרעם אידעל, דער רמב"ם—איין אויסגעפּוצטער מיט א קיילעכדיגען באָרד, דער בעל־שם־טוב—א פּראָסטער איד מיט א פּראָסטען שטעקען, דער ריזשינער—א שעהנער איד אין א זיידענער זשופּעצע...

עס האָט אזש אָנגענומען א חשק צו זעהען זיך מיט די דאָזיגע אַלע לייט; עס האָט זיך פּשוט געגלוסט זיין מיט זיי דאָרטען אין גן־עדן, פערזוכען חאָטש א שטיקעל פונ'ם לויתן מיט'ן שור־הבר, חאָטש א טראָפּען פונ'ם יין המשומר. עס איז געווען באמת מקנא צו זיין דעם רב, ווי ער לעבט דאָס איצט דאָרטען א גוטען טאָג, נאָר פערגעסען, אז מע האָט איהם נאָר וואָס אראָפּגעלאָזט אין איין ענגען פינסטערען קבר, און אז מע האָט איהם פערשאָטען מיט קלע־פּיגער שוואַרצער ערד און צוגעקלאַפּט מיט הילצערנע לאָפּעטעס, און אז שמואליק אליין טאַקי האָט געזאָגט נאָך איהם קדיש. ווארום דער רב איז געשטאָרבען אָהן קינדער—ניט פאַר איין געדאַכט, ניט פאַר קיין שום אידען געדאַכט.

שמואליק ווערד פערשוואונדען.

7.

שמואליק ווערד פערשוואונדען.

דוד מיט יהונתן צעשיידען זיך אויף אייביג.—דער סוד פונ'ם אוצר.—פערלוירען א חבר.

די גאנצע וואך, וואס די רבי'צין איז געזעסען שבעה נאכ'ן רב, האט שמואליק דער יתום ארומגעבלאנקעט איינער אליין איבער דער שטאדט, ווי איין אמת'ער יתום, וואס איז נאך מעהר פעריתומ'ט געווארען. זיין גאנצער ארויסקוק איז געווען אויף דעם פארנאכט, ווען מע צעלאזט די קינדער פון די חדרים—דעמאלט וועט ער זיך קאנען זעהען מיט זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, וואס איז צו איהם נאך מעהר צוגעבונדען געווארען זינט דער רב איז געשטארבען. עס האט זיך געפיהלט אינסטינקטיוו, אז די צוויי געליעבטע חברים, „דוד ויהונתן,“ בעדארפען זיך באלד צעשיידען. ווי אזוי דאס וועט געשעהן—האבען זיי נאך אליין ניט געוואוסט און ניט געוואלט וויסען. זיי האבען דעריבער אויסגענוצט יעדען פארנאכט אויף צו פערברענגען אינאיינעם, זיין וואס נעהענטער איינס נעבען דאס אנדערע.

א גליק, וואס ס'איז זומער, און זומער לערנט מען נישט ביינאכט אין חדר. קאן מען דעריבער זיך פערקליבען אין־צווייען ביי נחום וועוויק'ס אין גארטען, און דארטען, אונטער א בארנבוים, אפזיצען א שעה און צוויי און דריי און שמועסען; אדער אז ניט, קאן מען זיך דורכגעהן פון דער שטאדט ארויס, העט־ווייט

אויף יענער זייט מיהלען, אַבי שקצים זאָלען נאָר ניט בעפאַלען און ניט אָנרייצען די הינט אויף די „פערשאָלטענע זשידיוהעס.“

דאָרט, פון יענער זייט מיהלען, האָבען די צוויי חברים, שמואליק דער יתום און שלום נחום וועוויק'ס, געקאָנט זיך אָנרעדען וויפיעל זייער הארץ געלוסט. און רעדען איז געווען פון וואָס. איין זאַך האָט זיי אינטערעסירטביידען: וואָס וועט זיין ווייטער? וואָס וועט זיין, טאָמער פאָהרט שמואליק אַוועק? וואָרום געהערט האָט שמואליק זאָגען, אַז די רבי'צין קלויבט זיך ערגעץ ווייט, אין חערסאָנער גובערניע. זי האָט דאָרט אַ שוועסטער, שרייבט איהר די שוועסטער, זי זאָל קומען צופאָהרען. איז ווי באַלד די רבי'צין פאָהרט—פאָהרט שמואליק אויך. וואָס וועט ער דאָ טהון איינער אליין? ער האָט דאָך אפילו ניט וואו דעם קאָפּ אָנצושפּאַרען!...

פערשטעהט זיך, אַז ער פאָהרט נישט אויף לאַנג און—יעדענפאַלס—ניט אויף שטענדיג. לאַז ער נאָר קומען אהין, אזוי זעצט ער זיך באַלד לערנען „קבלה,“ און ווי נאָר ער דערגעהט דעם „סוד,“ אזוי קומט ער צופאָהרען צוריק אהער, קיין וואָראָנקאָ, און נעהמט זיך צו דער ארבייט—אויפזוכען דעם „אוצר.“ ער וועט פאַסטען פערציג תעניתים, אָפּזאָגען אלע טאָג פערציג קאַפּיטלעך תהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגטען טאָג כאַפּט ער זיך ארוים בסוד, אַז קיינער זאָל ניט וויסען, צעהלט אָפּ פערציג מאָל פערציג, שטעהענדיג אויף איין פוס, פערציג מינוט אויפ'ן זייגער...

— וואו האָסטו אַ זייגער?

— איצט האָב איך ניט, דעמאָלט וועל איך האָבען.

— וואו וועסטו נעהמען?

— וואו איך וועל נעהמען? איך וועל גנב'ענען! וואָס האָט דאָס צו דיר?

שלום קוקט זיין חבר שמואליקען אין די אויגען אריין. ער האָט מורא, טאָמער האָט ער איהם אָנגעריהרט מיט אַ וואָרט, און ער וועט חלילה ווערען ברוגז. שמואליק איז אָבער ניט אזא חבר,

וואָס מיט איין וואָרט זאָל מען פערליערען ביי איהם אינגאנצען. און שמואליק הערט ניט אויף צו דערצעהלען מעשיות, וואָס עס וועט זיין אמאָל, אזביידע חברים וועלען אויסוואקסען און ווערען גרויסע, וואָס זיי וועלען אויפטהון אין דער דאָזיגער שטאָדט, און ווי גליקליך זיי וועלען מאכען די וואָראָנקאָוועער אידען. און עס גיסט זיך ביי איהם, ווי ריינער בוימעל. און עס ציהט זיך ביי איהם, ווי גוטער האָניג. און עס ווילט זיך גאָרניט אוועקגעהן אין דער וואָרעמער, זומערדיגער, פער׳כשופ׳טער נאכט. נאָר מע מוז, מע מוז געהן אהיים שלאָפען—אגיט, קאָן מען כאפען א מאוסען פסק !... און מען געזעגענט זיך אָפּ: „ביז מאָרגען, ביז מאָרגען !“

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

עס איז אוועקגעגאנגען א מאָרגען און נאָך א מאָרגען, און נאָך א מאָרגען—ניטאָ שמואליק ! וואו איז ער ?—ער איז אוועקגעפאָהרען. אויפגעהויבען זיך אינאיינעם מיט דעם רב׳ס אלמנה און אוועקגעפאָהרען אין חערסאָנער גובערניע. ווען ? ווי אזוי ? אפילו נישט געזעגענט זיך ? !...

א פערלוירענער, א צערודערטער איז געבליבען זיין חבר שלום איינער אליין, עלענד ווי א שטיין. אוועקגעפאָהרען זיין בעסטער, זיין ליעבסטער און זיין טייערסטער. אוועקגעפאָהרען ! פינסטער געוואָרען די גאנצע וועלט : וואָס מיר וועלט, אז ס׳איז נישטאָ שמואליק ! וויסט געוואָרען דאָס גאנצע לעבען : וואָס מיר לעבען, אז ס׳איז נישטאָ שמואליק ! און דער איבערגעבליבענער, עלענדער חבר האָט דערפיהלט א מאָדנע ענגשאפט אין האלז, און אין נאָז האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען און אין הארצען צו שטיקען. האָט ער זיך פערקליבען וויים־ווייט אין א ווינקעלע און לאנג־לאנג געוויינט.

ווי מ׳יינט איהר : לעבט ער נאָך ערגיץ, אָט דער ציקאָוועער שמואליק מיט די פער׳חלומ׳טע אויגען און מיט זיין שעהן, חנ׳עוודיג לשון, וואָס גיסט זיך ווי ריינער בוימעל און ציהט זיך ווי גוטער האָניג ? וואו איז ער, און וואָס איז ער, למשל, אצינד—א מגיד ?

א רב ? א מלמד ? א סוחר ? א קרעמער ? א מעקלער ? אָדער גאָר איין אָרעמאַן, איין עני ואביון ? אָדער אפשר האָט עס איהם פער־טראָגנען אינ׳ם גאָלדענעם לאַנד, אין אמעריקא, און ער „מאַכט א לעבען״ ?... אָדער אפשר ליגט ער שוין דאָרטען, וואו מיר וועלען אלע ליגען איבער הונדערט יאָהר און די ווערעם וועלען פון אונז הנאה האָבען ?...

ווער עס וויים עפּים, ווער עס האָט געהערט פון איהם, — זאָל זיך אָפּרופען.

מאיר מעדוועדעוקער.

8.

מאיר מעדוועדעווקער.

א נייער חבר, וואס קאן זינגען.—חדר יונגלעך קונדייסים מאכען טהעאטער־שפיעל.—פון א בארוויסען יונג א קונדעס וואכסט אויס א בעריהמטער ארטיסט.

באנג זארגען זיך און בעקלאגען דעם פערלוירענעם שמואליק'ען האט זיין געטרייער חבר נישט בעדארפט. גאט האט איהם ממלא געווען און גיך צוגעשיקט א נייעם חבר.

אזוי איז דאס געווען: וויבאלד דער אלטער רב איז געשטארבען, איז דאך דאס שטעדטעל געבליבען אהן א רב, על־כן האט נחום וועוויק'ס אוועקגעווארפען אלע געשעפטען און איז אוועקגעפאהרען אין א צווייטען שטעדטעל, קיין ראקיטנע, וואו עס האט זיך געלאזט הערען איבער דער וועלט א רב, א שם־דבר, מיט'ן נאמען חיים מעדוועדעווקער. אט דעם רב האט דאס נחום וועוויק'ס אראפגעבראכט קיין וואראנקא, און דאס שטעדטעל האט זיך מיט איהם משמח געווען, ווארום חוץ וואס ער איז געווען א גרויסער למדן און א ירא־שמים און א יודע־נגן, איז ער נאך געווען דערצו א גרויסער ארעמאן אויך, האט ער שוין אין איינוועגס צוגעקנעלט מיט די בעל־הבת'ישע קינדער (פון דער עלטערער כתה).

פון דעסטוועגען האט מען חלילה דעם מלמד ר' זרח'לען אינגאנצען נישט אפגעזאגט. ווי נעהמט מען דאס און מע קוילעט אפ א אידען גלאט אזוי פון פרנסה? איז ר' זרח'ל פערבליבען

מלמד אויף תנ"ך און אויף שרייבען (אידיש און רוסיש, און דייטש, און פראַנצויזיש, און לאַטיין, וועלכע נישט די קינדער, נישט דער רבי האָבען פערשטאַנען מיט וואָס מע עסט דאָס), און גמרא האָט מען געלערענט ביים נייעם רב. און חאָטש שלום נחום ווענויק'ס איז געווען טאַקי נאָך אַלץ אַ שייגעץ און נישט געוואָלט וואַקסען אין דער הויך, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אריינגענומען אין דער גרויסער כתה, ווארום דער נייער רב האָט איהם פערהערט אַ פרשה חומש מיט רש"י, האָט ער איהם דערלאַנגט אַ קניפּ אין בעקעל: „אַ רעכטער שקאָץ!"—און דעם פאָטער האָט ער געגעבען אַ זאָג, אז ס'איז איין עבירה פאר גאָט איבערלאָזען אזא שקאָץ אויף טרוקענעם תנ"ך; מע בעדאַרף איהם אַ נעהם מהון צו דער גמרא. „נישקשה, ס'וועט איהם גאַרניט שאדען."

פערשטעהט מען, אז דער פאָטער איז געווען מלא גדולה, און דער „שקאָץ" אַליין איז ניט געווען אזוי צופריעדען מיט דער גמרא, איז ער אָבער דערפאר געווען ביי זיך גדול'דיג, וואָס ער זיצט אינאיינעם מיט די גרויסע, און געבלאָזען פון זיך, פעררייסען די נאָז—אַ קליינינקייט!

אראָפּגעקומען איז רב חיים דער רב פון ראַקיטנע ניט אַליין, נאָר מיט צוויי זיהן: איינער אַ בעל־הבית'על שוין מיט אַ קנאָפּ אין גאָרגעל, מיט'ן נאָמען אברהמ'על, וואָס האָט געהאַט אַ קול־נגינה און געקאָנט שען דאַווענען פאר'ן עמוד, און דער אנדערער, מאיר'על, האָט נור געהאַט אַ שען קול אויף צו זינגען און אויך אַ קנעפּעל אין גאָרגעל, נאָר צום לערנען האָט ער געהאַט אַ שייט־האַלץ, ניט קיין קאָפּ; און ניט אזוי נאָך אַ גראָבער קאָפּ, ווי אַ גרויסער שייגעץ, און מיט איהם האָט דאָס שלום נחום ווענויק'ס געוואָרען איין גיכען חבר. אַ ראַקיטנער יונגעל און דעם רב'ס אַ זוהן— מיט דער האַנד קאָן מען איהם ניט אָוועקמאַכען. דערצו האָט דער מאיר'על געהאַט אַ מעלה: ער האָט געזונגען ליעדלעך, און נאָך וואָסערע ליעדלעך! האָט ער אָבער צו דער מעלה געהאַט אַ חסרון—אַ טבע פון איין אמת'ען ארטיסט: ער האָט פיינט געהאַט

זינגען גלאט אזוי אומזיסט. איהר ווילט הערען זינגען—בע־צאהלט, זייט מוחל! א גראשען א ליעדעל. און אז ס׳איז נישטא קיין געלד, איז איין עפעל אויך גוט. פאר נויט—א האלבער עפעל, א פאר פלאמען, א שטיקעל צוקערקע—קיין אומזיסט איז נישטא! דערפאר האט ער אבער געזונגען אזעלכע ליעדלעך, מיט אזא זיס קול און מיט אזא געפיהל, אז א כפרה, כלעבען, אלע היינטיגע סאבינאווס, קארוזאס, שאליאפינס, סיראטאס און די אלע איבע־ריגע מנגנים פון דער וועלט!

„געה איך ארויס אויף דער ווילנער גאס,
הער איך א קול מיט א גרויס געשריי:
אוי־וועה!—
מע ווײנט אזוי..."

אלע יונגלעך הארכען, גאפען, געהען אויס פון זיסקייט, און ער—גארנישט! יאסעלע סאלאוויי! היינט זיינע שטיקלעך פון דאוונען! אמאל, אז דער רבי, טאקי זיין פאטער, דער רב רב חיים הייסט עס, האט זיך ארויסגעכאפט אויף א רגע׳לע אין דרויסען, האט זיך מאיר אוועקגעשטעלט מיט׳ן פנים צו דער וואנד, דעם טישטוך אנגעטהאן פאר א טלית, זיך גענומען ביים גארגעל מעשה חזן און ארויסגעלאזט א געשריי פון די סליחות: „אל מלך יושב"—גיך־גיך, און אויסגעלאזט אויף א קול: „ויקרא־א—ב־ש־ם!"—קומט אן דער רבי:

— וואס איז דאס? חזנ׳ישע שטיק וועסט דו פראווען? אנו, משומד, לייג דיך נור אוועק אויפ׳ן ביינקעלע אט אזוי...

און עס הויבט זיך אן איין עקזעקוציע.

נישט נור אין נגינה אליין האט זיך אויסגעצייכענט מאיר׳על מעדוועדעווקער. ער האט געהאט נאך א חולאת: שפיעלען, פער־שטעלען זיך, מאכען אנשטעלען: „מכירת־יוסף," „יציאת־מצרים," „עשר מכות," „משה רבינו מיט די לוחות" און נאך אזעלכע אנשטעלען.

למשל, ער האט זיך פערשטעלט פאר א גזלן, מיט א גרויסען

שטעקן אין האנד און מיט דער רבי'צינס קאַלאַדאַטשמעסער, אריינ־געשטעקט אין דעם רבי'נס גאַרטעל, און דוקא באַרוויס, און מיט אונטערגעקאַטשעטע הויזן, און אויגען, רבונו דעלמא כולה—טאַקי ווי ביי א גזלן! שלום נחום וועוויק'ס איז געווען דער איד, דער אביון. מיט א גראַבען שטעקען אין האנד, מיט א קישעלע פאַר א האָרב, איבערגעקעהרט דאָס היטעל אויף דער לינקער זייט, געהט ער נעבאַך בעטען א נדבה. פערבלאָנזעט אין וואַלד. דער וואַלד—דאָס זענען די יונגלעך. און שלום נחום וועוויק'ס דער אביון געהט צווישען די בוימער, אַנגעשפּאַרט אויף זיין גראַבען שטעקען, זוכט א וועג און בעגעגענט זיך מיט—מאיר דעם גזלן! האַפּט ארויס דער גזלן דאָס מעסער פון גאַרטעל און זינגט צו איהם א ליעד, און דוקא אויף רוסיש, און לאָזט אוים:

„דאַוואַי דיע־ע־ענגי,
דאַוואַי דיע־ע־נגי!"—

בעט זיך ביי איהם נעבאַך דער אָרעמאַן, שלום, מיט טרערען, ער זאָל זיך דערבאַרמען אויב ניט אויף איהם, איז אויף זיין ווייב און קינדער. זי וועט בלייבען איין אלמנה, און די קינדער יתומים. האַפּט איהם דער גזלן, מאיר, פאַר'ן גאַרגעל און טהוט איהם א וואָרף אין דער ערד אריין—קומט אָן דער רבי און עס הויבט זיך אָן א חתונה:

— מילא דער (ער בעווייזט אויף זיין אייגענעם זוהן) איז א שייגעץ, א משומד, א מומר להכעים. אָבער דו, נחום וועוויק'ס יונגעל, ווי קומסטו דו זיך גלייכען צו איהם, צו אָט דעם משומד?

דער רבי, רב חיים דער רב, איז אפּנים געווען א שטיקעל נביא: אין א סך יאָהרען ארום האָט זיין מאיר מעדוועדעווקער, וואָס איז געוואָרען נאָכדעם דער בעריהמטער ארטיסט מ ע ד ו ו ע ד י ע ו ו, גענומען און האָט טאַקי, ווי עס רעדט זיך, אויסגעביטען דאָס רענ־דעל... חאָטש דאָס מוז מען צוגעבען, אַז די מצוה פון כבוד־אב האָט ער מקיים געווען ווי דער בעסטער איד און אויפ'ן שענסטען אָרט: ער האָט געקויפט פאַר זיין אלטען, אָרעמען טאַטען אן אייר־

גענע דירה אין ראקיטנע, האט איהם „אפגעשאטען מיט גאלד,“ געקומען צו איהם אלע זומער צו־גאסט, געבראכט מתנות פאר דער גאנצער משפחה, און רב חיים דער רב, וואס האט נישט געוואוסט, וואס פאר א שפיצעל זיין זוהן האט איהם אפגעטהאן, בכדי ער זאל זיך קאנען אנרופען „ארטיסט אימפעראטארסקיך טעאטראוו,“ האט געהאט א גליקליכע עלטער... נאר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו זיין קינדהייט, בעת מאיר׳על מעדוועדעווקער האט גאר ניט גע־וואוסט, און אפילו ניט גע׳חלומ׳ט, אז ער וועט אמאל הייסען מי־כאאיל יעפימאוויטש מ ע ד ו ו ע ד י ע ו ו און וועט מרעיש עולם און איבערקעהרען וועלטען.

פערלוירעז נאַך אַ חבר.

9.

פערלוירען נאָך אַ חבר.

מע טרייסעלט בארלעד און מע חאפט שמיץ.—מע לערענט זיך גנבה'נען.—תשעה באב ביים גלח איז גארטען.—די עקזעקוציע.

דאָם איז קיין חידוש ניט, וואָם די צוויי חברה־לייט, מאיר מעדוועדעווקער און שלום נחום וועוויק'ם, האָבען זיך צוגעבונדען איינס צום אַנדערען און געוואָרען נפש אחת. עפּים האָט זיך געפונען אַ מחותנ'עשאַפט צווישען זייערע נשמות און אַ מין פאָרגעפיהל, אַז עפּים וועט פון זיי אַמאָל אויסוואַקסען. און זייער פאָרגעפיהל האָט זיי ניט אינגאַנצען אָפּגענאַרט: אין אַ יאָהר צוואַנציג אַרום, אַז די צוויי האָבען זיך בעגעגענט (דאָם איז געווען אין ביעלאַצערקאָוו, קיעווער גובערניע, ווי מיר ווע‏לען דאָם ווייטער זעהען), איז איינער געווען שוין אַ בערי‏המטער אַרטיסט מעדוועדיעוו און דער אַנדערער האָט שוין געשריבען פעליעטאָנען אינ'ם „אידישען פאָלקסבלאַט" אונטער'ן נאָמען ש ל ו ם ע ל י כ ם.

נאָר מיר קעהרען זיך אום ווידער אַ מאָל צו זייער קינדהייט, ווען איינער האָט נאָך געהייסען מאיר'על מעדוועדעווקער, און דער אַנדערער—שלום נחום וועוויק'ם און האָבען נאָך שפּאַציערט איבער וואָראָנקאָווער גאַסען באָרוויס גלייך מיט אַלע בעלי־בתי'שע יונגלעך. און מע מוז זאָגען דעם ריינעם אמת, אַזביידע חברים האָבען נישט אזוי שטאַרק חשק געהאַט צו דער תורה, וואָם דער רב רב חיים מעדוועדעווקער וועט אין זיי אַריינזעצען, און צו זיין יראת שמים,

וואָס ער וועט אין זיי איינפלאַנצען. זיי האָבען בעסער חשק געהאַט צו אַנדערע זאַכען. למשל, גרינע אַגרעסען רייסען פון אַ בוים, אָדער טרייסלען באַרלעך אָדער פלאָמען, עס מעג זיך זיין אפילו פון איין אייגענעם גאָרטען, איז אַ סך מעהר פערגעניגען, ווי שמאַכטען איבער דער גמרא, אָדער דאַווענען מיט כונה, ווי דער רב רב חיים האָט געפאָדערט פון זיינע תלמידים, אָדער זאָגען אַ קאַפּיטעל תהלים.

— די גמרא איז ניט קיין ציעג, זי וועט ניט אַנטלויפען, דאַווענען וועט גאָט מוחל זיין און תהלים לאָזען זאָגען אַלטע אידען!...

אזוי האָט איינגעטענה'ט מאיר מעדוועדעווקער מיט זיין חבר שלום נחום וועוויק'ס און האָט איהם בעסער געלערענט, ווי אַזוי מע קלעטערט ארויף אין איין שמע־ישראל אויפ'ן העכסטען בוים, אָדער ווי אזוי מע שפּרינגט אונטער און מע פערטשעפּעט אַ צווייג פון אַ קאַרשען־בוים, קריכען די קאַרשען דעמאָלט אַליין אין מויל אריין. אַי, עס ווערען נאָכדעם שוואַרץ די ליפּען, און נאָך די שפּיץ פינגער דערקענט מען, אַז מע האָט געריסען קאַרשען? וואָס קען דאָ זיין? „וועט מען אָפּשמייסען—אַ טייערע מעציאָע!...“

דאָס שמייסען אין חדר איז געווען אַזאַ געוויינליכע זאַך, אַז די חדר יונגלעך האָבען נישט געפיהלט קיין שום בזיון—פון קיין וועהטיג רעדט מען ניט! וואָס איז דען אַזעלכס, אַז „מע בעקומט פונ'ם רבי'ן עטליכע לאָקשען? ביז דער חתונה וועט זיך עס פערהיילען...“ אַ בזיון איז געווען נאָר פאַר יענעם, וואָס איז שוין געווען אַ חתן. אַי דאָס, האָט ער נאָר מורא געהאַט פאַר איין זאַך: טאָמער ווערט געוואויר די כלה, און ניט אַזוי די כלה, ווי דער כלה'ס חבר'טאָרינס,—וועלען זיי איהר אויסוואַרפען: „דער חתן מיט'ן געשמיסענעם דאָס...“

מאיר איז נאָך ניט געווען קיין חתן און האָט דערפאַר קיין מורא ניט געהאַט, האָט ער דעריבער געפיהרט זיין חבר שלום אויפ'ן „דרך הישר,“ געלערנט איהר פערקנייטשען דאָס דאַווענען, טראָגען פון קלייט אונטער דער מאַמע'ס נאָז באָקסערען, מיט קאָנפעקטען,

מיט גוי׳עשע לעקעכלעך, מיט נאָך גוטע זאכען—דאָס הייסט נישט חלילה גע׳גנב׳עט, נאָר „גע׳לקח׳ענט,״ און דערפאר שטראָפט מען ניט אויף יענער וועלט...

דאָס אלסדינג וואָלט אפשר אָפּגעלאָפען גלאַט, ווען עס זאָל זיך ניט געוועז טרעפען מיט מאיר׳ן איין אומגליק: ער איז נעבאך אריבער איבער א פּלויט, אריין צום גלח אין גאָרטען און אָנגעריסען א פולען בוזעם מיט בארלעך. האָט דעם גלח׳ס טאָכטער דערזעהן דורכ׳ן פענסטער. איז דער גלח ארויסגעלאָפען מיט א הונד און האָט איהם געכאַפּט. האָט איהם דער הונד צעריסען, איך בעט איבער אייער כבוד, די הויזען, און דער גלח האָט אראָפּגעריסען ביי איהם דאָס היטעל און געלאָזט איהם געהן, וואו די אויגען טראָגען.

וואָלט דאָס אפשר אויך נאָך נישט געוועז אזא׳נ׳אומגליק, ווען דאָס זאָל ניט געוועז זיין תשעה באב! סטייטש, אלע אידען געהען ארום אין די זאָקען, קלאָגען און וויינען אויף חורבן בית המקדש, און ער, רב חיים דעם רב׳ס זוהנדעל, שפּאַצירט ארום אָהן א היטעל און מיט צעריסענע הויזען!

די עקזעקוציע, וואָס דער יונג איז נעבאך אויסגעשטאַנען, לאָזט זיך ניט בעשרייבען ביי היינטיגע צייטען פון ריינעם פּראָגרעס. און נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס מע האָט שלום נחום וועוויק׳ס געמוזט אָפּנעהמען פון חדר, און קוקענדיג אויף נחום וועוויק׳ס, האָבען אנדערע טאַטעס אויך אָפּגענומען זייערע קינדער. איז נעבאך רב חיים דער רב געבליבען אָהן א קנעלונג. האָט איהם דאָס רבנות מיט׳ן חזנות געגעבען ווינציג פּרנסה. האָט ער זיך געמוזט אריבערפּעקלען מחילה צוריק קיין ראקיטנא. איז דאָס שטעדטעל געבליבען ווידער אָהן א רב.

נאָר שרעקט זיך ניט—דאָס איז געוועזען ניט אויף לאַנג. נחום וועוויק׳ס האָט אראָפּגעבראַכט א נייעם רב, פון באַרישפּאָלי, מיט׳ן נאָמען שמואל־אלי, א יונגערמאַן, וואָס קאָן אויך אי גוט לערנען, אי שען זינגען, און דערצו שפּיעלט ער אין שאך, וואָס ס׳איז גאָר

א חריפות! איין חסרון נאָר האָט אָט דער שמואל־אלי: ער איז אביסעל א אינטריגאַנט און א חנופה'ניק און האָט ליעב רעדען מיט יונגע ווייבלעך, אז קיינער זעהט ניט...

און אָט אזוי איז פערלוירען געגאַנגען דער צווייטער חבר פון אונזער חעלד.

חבר „סירקא."

10.

חבר „סירקאַ.“

א הונט א חכם און א בעל דרך ארץ.—צער בעלי חיים.—א גלגול פון א מענשען.—א געטרייהער חבר.

איך מיין, אַז נאָכ'ן נאָמען אליין איז ניט שווער צו שטויסען זיך, אַז סירקאַ איז געווען נישט קיין מענש, נאָר א הונד, אַ געוויינליכער הונד מיט אַ גרויער פעל, וואָס דעריבער האָט ער געהייסען „סירקאַ.“

איך זאָג: אַ הונד אַ געוויינליכער—איך מוז מיך אָבער באַלד פערענטפערען, אַז ניין, ניט קיין געוויינליכער, ווי מיר ווען עס באַלד געוואוירע ווערען. פריהער אָבער מוז מען זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם הונד'ס ביאָגראַפיע—פון וואַנען קומט צו א אידען א הונד? איז אַזאַ מעשה:

אַז נחום וועוויק'ס איז אַראָפּגעקומען פון שטאָדט אין שטעדטעל אריין און איבערגענומען די „פּאַטשט“ מיט'ן הויף, מיט'ן גאַנצען אינווענטאַר, האָט זיך אין הויף געפונען דער הונד סירקאַ, נאָך גאָר א יונגער, נאָר שוין א פערשטאַנדיגער, איין אמת'ער „בר־דעת“—אויף אזוי ווייט, אַז ער האָט געקענט די נייע בעלי־בתים—איז איינס; און דאָס צווייטע: פאר א אידען האָט ער געהאַט דרך־ארץ, נישט זאַטשעפּעט חלילה, ווי אנדערע הינד, וואָס האָבען א טבע—וויבאַלד זיי דערזעהען פאר זיך א לאַנגע קאַפּאָטע, אהאַ, אזוי ווערען זיי מלא רציחה . . .

פערשטעהט זיך, אז מיט די נייע בעלי־בתים האט סירקא נישט געהאט קיין שום מגע־ומשא, און שטוב ניט אריינגעשמעקט אפילו. מסתמא האט מען איהם לכתחילה געגעבען אנצוהערעניש מיט א שייט האלץ איבער'ן קאפ, אז אין א אידישער שטוב זאל א הונד ניט קריכען...

אין קיך אריין האט ער אויך ניט געהאט קיין דריסת־הרגל. „פרומע די מויד" מיט'ן בלינדען אויגעל האט איהם „אפגעלאנ־טשעט" דערפון סך־הכל מיט איין אקרעפ זודיג וואסער, וואס זי האט איינמאל אין א ערב שבת אויסגעגאסען אויף איהם מיט א כיון און אפגעקאכט איהם א שטיק פעל, און דוקא גאר אין גוטען מוט, און נאך געלאכט אויך.

אך, אט די פרומע! א טאטערשע הארץ האט געהאט אט די מויד! ניט קיין הונד, ניט קיין קאץ האט זי נישט געקאנט פער־טראגען. מיט טרערען אויף די אויגען האט שלום נחום וועוויק'ס איינמאל קוים ארויסגעראטעוועט פון איהרע הענד די קאץ, וואס זי האט צוגעבונדען צום פיסעל פון טיש און מיט'ן שטעקען פונ'ם בעזעם אזוי אומ'בררחמנות'דיג געשלאגען, אז די קולות פון דעם אומגליקליכען בעשעפעניש זענען געגאנגען אין הימעל אריין!

— פרומעניו, הארצעניו, ליובעניו, וואס טהוסט דו? א צער בעלי־חיים! גאט וועט שטראפען! שלאג מיך בעסער, שלאג מ י ך, אבי ניט די קאץ!—האט זיך שלום געבעטען און אונטערגעשטעלט דעם רוקען אט דער דעספאטישער מויד, וואס האט זיך אליין ארומ־געקוקט, אז שוין צו אכזריות'דיג האט זי זיך בעגאנגען מיט דער קאץ, און האט זי אפגעגאסען מיט א קווארט קאלטע וואסער—קוים „אטחאיוטשעט" דאס האלב־טוידטע בעשעפעניש.

און דאס אלסדינג איז געווען, מיינט איהר, איבער וואס? איבער א נארישקייט: פרומען האט זיך אויסגעדאכט, אז די „נאַ־שעריין" (קיין אנדער נאמען האט זי ביי איהר ניט געהאט!) האט שוין עפעס געכאפט, ווארום זי האט זי געטראפען בעלעקען זיך. „וואס בעלעקט זיך פלוצים, אין מיטען דרינען, א קאץ?"... אלע־

מען און יעדען איינציגען האט פרומע חושד געווען: וויבאלד א קאץ—איז זי מסתמא א נאשערין, א הונד—א מזיק, א גוי—א גנב, א קינד—א חזיר . . . און אזוי אלע, די גאנצע וועלט! נאר מיר זעהרען זיך אום צוריק צום הונד סירקא.

ארויסגעטריבען געווארען אזוי מיאוס סאי פון שטוב, סאי פון קיך, וואלט איין אנדער הונד אויף זיין ארט געווים אפגעטראטען פונ׳ם דאזיגען הויף: „לעבט אייך הונדערט און צוואנציג יאהר!" ניין, סירקא איז געווען ניט אזא מין. ער זאל וויסען—דער טוידט זאל זיין, וועט ער פון הויף ניט אוועק! דא איז ער געבוירען געווארען, דא וועט ער פגר׳ען . . . ובפרט, ער האט געהאט גוטע מליצים פאר זיך: די קינדער פון דעם בעל־הבית. ער האט נושא חן געווען אין זייערע אויגען, חאטש פרומע האט זיך געפלייסט איהם צו פער׳מיאוס׳ען. א סך, א סך הינד וואלטען זיך ווינשען האבען אזא אויסקומעניש מיט אזעלכע קעסט, ווי סירקא האט געהאט. פונ׳ם שענסטען און פונ׳ם בעסטען האבען איהם חברה ארויסגעטראגען אין די קעשענים, פערשטעהט זיך, בסוד־סודות, אז קיינער זאל ניט זעהן און אפילו ניט אנשטויסען זיך, ווארום ס׳וואלט געקאנט זיין זעהר מיאוס פארביידע צדדים. סירקא האט שוין געוואוסט די צייט פון „אנבייסען," פון „וואר־מעס" און פון „וועטשערע," און האט שוין ארויסגעקוקט מיט אלע אויגען, ווען וועט מען איהם שוין ארויסטראגען פון אלע גוטע זא־כען. ער האט שוין געוואוסט אפילו, ביי וועמען אין וואסער א קעשעני אנצושמעקען און האט שוין אליין געשטופט די מארדע אהין—א הונד א חכם!

הייגט די קונצען, וואס חברה האבען איהם אויסגעלערענט! אנידערלעגען איהם, למשל, אויפ׳ן שפיץ נאז איין אפגעלעקט בייג־דעל, אדער א שטיקעל ברויט, און זאגען איהם: „ניע ראוש!" (געוויינטליך, רעדט מען מיט א הונד אויף גוי׳יש)—וועט ער אייך ווארטען מיט דרך־ארץ וויפיעל איהר ווילט, ביז ער וועט דערהערען

דאָס גוטע וואָרט: „האָם!“ דעמאָלט טהוט ער א שפּרונג אונטער און—פאַרטיג.

ווינטער ביינאַכט, ווען די קינדער געהען אין חדר אריין, האָט זיך סירקאָ נישט געקאָנט דערוואַרטען אויף זיינע חברים, און אַלע מאָל, ארום זייגער נייען, איז ער אויסגעוואַכסען אונטער'ן פענסטער, געשאַרט מיט די לאַפּעס איבער די געפרוירענע טאַפלים—א סימן, אז ס'איז שוין צייט צו פערמאַכען די ספרים און געהן אהיים עסען „וועטשערע.“ ביים רבי'ן איז סירקאָ געווען, להבדיל, א זייגער. „נישט אַנדערש—האָט ער געזאָגט—אז אייער הונד איז א גלגול!“— און געלאָזט די קינדער פריי, נעהמען די פּאַפּירענע, מיט שמאַלץ־בעשמירטע לאַמטערנעס און געהן אהיים האַפּערדיג, מיט די פריי־ליכע יונ'ישע ליעדער, סאָלדאַטסקי ניגונים:

ראַז, דוואַ, טרי, טשעטירע,
פּאָידיעם, פּאָידיעם נאַ קוואַרטירע,
אַכטער־באַכטער קאַלאַשקאַ,
וואָסים דיענגי ראַבאָשקאַ . . .

אָדער:

פּאַרא, פּאַרא!
פּאַרא וויביראַטסאַ!
אי סאָ ווסיעמי גאָספּאָדאַמי
ראַספּראַשטשאַטסאַ—פּאַרא!...

סירקאָ איז געלאָפען אויף צו־פריהער און פאַר גרויס פרייד און התפעלות געשפּרונגען און געקאַטשעט זיך אין שניי—און אַלץ צוליעב די שטיקלאַך ברויט מיט די אָפּגעלעקטע ביינדלעך פון דער וועטשערע. א הונד א חרוץ!

וויפיעל מאָל האָט זיך געמאַכט, אז אויפ'ן הארצען איז וויסט, אויף דער נשמה סומנע, אין דערהיים געחאַפּט א פּסק, אין חדר פערבעסערט,—דעמאָלט פערקלויבט זיך שלום נחום וועוויק'ס ווייט אין גאָרטען, אויף יענער זייט בוימער—און סירקאָ מיט איהם. דאָרט, אונטער'ן פּלויט, אויף א בערגעל מיסט, זעצט ער זיך אוועק

מיט זיין געטרייען סירקאַ, וואָס ציהט אויס די מאָרדע, קוקט גלייך אין די אויגען אריין, ווי א זינדיגער מענש. „וואָס קוקט ער? וואָס טראַכט ער בעת מעשה? פערשטעהט ער טאַקי יעדע זאַך, ווי א מענש? האָט ער אויך א נשמה, ווי, להבדיל, א מענש? . . .“ און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען דעם רבי׳נס ווערטער: „דער הונד איז א גלגול פון א מענשען“... און ער דערמאָנט זיך, וואָס שלמה המלך זאָגט אין קהלת: ומותר האדם מן הבהמה אין—קיין חלוק ניט פאַרהאַן צווישען א מענשען און א בהמה . . . „אויב ס׳איז קיין חלוק נישט פאַרהאַן, פאַר וואָס־זשע איז ער א הונד און איך א מענש?“ . . . — אזוי טראַכט ער זיך און ער קוקט מיט רחמנות און, צו גלייכער צייט, מיט דרך־ארץ אויפ׳ן הונד, און דער הונד—אויף איהם, ווי זיינער א גלייכען. א הונד א חבר! א טייערער, א געטרייער חבר—סירקאַ! . . .

סירקאַ׳ס טראַגעדיע.

11.

סירקאָ'ס טראַגעדיע.

א מאוסער בלבול.—דאס אומקומעניש פון איינ אונשולדיגעז הונט.—הייסע טרעהרען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגען, אַז סירקאָ איז געווען א הונד אַ חכם, וואָס האָט פערשטאַנען, ווער עס האָט איהם מעהר ליעב פון אלעמען, און דעריבער איז קיין חדוש ניט, וואָס מעהר ווי צו אלע קינדער האָט זיך סירקאָ דער הונד צוגעבונדען צום פערפאַסער פון די דאָזיגע כתבים, געשלאָפען מיט איהם חבר'שאַפט אָהן ווערטער און ליעב געהאַט, געווען נאָך איהם מאַקי באמת די כפרה, און מאַקי באמת גרייט געווען זיך מפקיר זיין פאַר זיין חבר און פאַר זיין האַר. א שטומע צונג—נישט געווען בכח דאָס ארויסצובעווייזען, איבערגעבען מיט ווערטער, האָט ער עס ארויסבעוויזען, ווי א הונד, מיט זיין שפּרינגען און מיט זיין קוויטשען און מיט זיין וואַרפען זיך פאַר איהם אין דער ערד אריין אויף זיין הינטישען שטייגער. ס'איז גענוג געווען איין וואָרט אז זיין חבר און זיין האַר זאָל איהם א זאָג טהאָן: „נאַ מיעס־טאָ!“—זאָל סירקאָ אוועק ווי א סטאַטיק און ליגען, ווי א קעצעלע, שטיל, און נור מיט איין אויגעל לאָקערען, אכטונג געבען וואָס זיין האַר טהוט.

צווישען „האַר“ און זיין „קנעכט“ סירקאָ איז געווען א שטילע ליעבע, און דער האַר האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאַרשטעלען זיך, וואָס וועט זיין, אז סירקאָ וועט ניט זיין. וואָס הייסט, ער

וועט ניט זיין? ווי איז דאָס מעגליך? סירקאָ איז דען אַ מענש, וואָס זאָל אוועקפאָהרען און פערגעסען דעם זיי־געזונד? . . . ווי־פיעל מאָל האָבען גוים געפּרובט פערנארען סירקאָ'ן צו זיך אין דאָרף אריין, — איז ער דען נישט געקומען צולויפען אויף מאָרגען אַ פערסאָפּעטער מיט איין ארויסגעשטעלטע צונג און געוואָרפען זיך און געקאַטשעט זיך און געשפּרונגען צו זיין האר אויפ'ן האלז און געקוויטשעט און געלעקט איהם דעם קאָלנער, און מע וואָלט געמעגט שווערען, אַז טרערען זיינען איהם געשטאַנען אין די אויגען!

און דאָך . . . און דאָך איז געקומען דער טאָג, יענער פינ־סטערער וויסטער טאָג, וואָס דער גוטער געטרייער סירקאָ איז אַוועק, אַוועק אויף תמיד, אויף אייביג, און אַזוי אומגעריכט אַוועק, אַזוי מיאוס־פערדראָסיג, אַזוי מורא'דיג־טראַגיש!

זומער האָט זיך געטראָפען די דאָזיגע טרויעריגע געשיכטע, אום סאַמע תמוז. דאָס איז געווען אַ זומער פון שרעקליכע היצען, אָהן אַ טראָפּען רעגען — מענשען זענען ממש אויסגעגאַנגען פון היץ. און דאָס ווייסט איהר דאָך, אַז אין די גרויסע היצען זענען די הינד מסוכן — זיי ווערען משוגע.

אין ארוים אַ קלאַנג אין שטעדטעל, אַז אַ הונד איז משוגע גע־וואָרען און האָט צעביסען נאָך עטליכע הינד, מע ווייסט ניט וועלכע. איז געפאַלען אַ פּחד אויף די שטאָדט־לייט, און מע האָט זיך גענו־מען קודם צום פערזיכערונגס־מיטעל אויף צו פערהיטען קליינע קינדער, טאָמער איז עמיצער חלילה צעביסען געוואָרען פון אַ משוגע־נעם הונד.

דאָס דאָזיגע מיטעל איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מע האָט אַלע קינדער אָפּגעשיקט צום אַלטען טראָפים, אַ גוי אַ זנאַכאַר, וואָס האָט שאַרפע נעגעל און מיט זיינע שאַרפע נעגעל קאָן ער „אָראָפּ־נעמען בלויע הינטעלעך" פון אונטער דער צונג, און אַזוי קונציג, אַז מע זאָל גאָרניט פיהלען. די אָפּעראַציע איז ניט אַזאַ מסוכנ'ע, נאָר שטאַרק איינגענעהם איז דאָס אויך ניט, אַז אַ גוי קריכט צו

אייך מיט די נעגעל אין מויל אריין און זוכט ביי אייך בלויע הינ־טעלעך אונטער דער צונג . . .

דערנאך האט מען זיך א נעם געגעבן צו די הינד פון שטאדט. מע האט אראפגעבראכט, גאט ווייסט פון וואנען, צוויי קאצאפעס, הינטשלעגערס, אנגעוואפענט מיט גראבע שטריק און מיט אייזערנע קרוקעס, און די קאצאפעס האבן זיך א נעם געגעבן צו דער אר־בייט. אין איין טאג האבן די דאזיגע תלינים אוועקגעלעגט א פאר צעהנדליג הינד. אויפ'ן קוק האבן זיי אייך געקאנט אפשאצען, וועלכער הונד ס'איז משוגע און וועלכער ניט. ווער האט זיך גע־קאנט ריכטען, אשטייגער, אז דער גורל וועט פאלען אויך אויף דעם גוטען, קלוגען, סטאטעטשנעם סירקא?

א סברה, אז די קאצאפעס האבן בעקומען פון דער שטאדט זייער לוין נאכ'ן צאהל פון די אויסגע'הרג'עטע הינד, און וויבאלד אזוי, איז גאנץ מעגליך, אז ס'זענען געווען נעבאך א סך אומשול־דיגע קרבנות—און סירקא איינער פון די ערשטע.

פון דעם אומגליק זענען די קינדער געוואוירע געווארען שוין לאחר המעשה, קומענדיג פון חדר אהיים—און זיי האבן אויפגע־הויבען א גאנצע רעוואלוציע אין שטוב: „סטייטש, סירקא! . . . סטייטש, ווי האט מען עס דערלאזט אזא מעשה! . . . "

פערשטעהט זיך, אז די רעוואלוציע האט זיך אויסגעלאזט מיט א קאנטר־רעוואלוציע: „חדר־יונגלעך זאלען האבן א השגה אין זינען האבען הינט! . . ." און מע האט זיי מכבד געווען מיט רעכטע פעטש, און אויף צו פערבייסען האט מען זיי צוגעשטעלט א ביינקעלע פאר'ן רבי'ן, געבעטען, ער זאל ניט זשאלעווען קיין שמיץ. און דער רבי האט צוליעב געטהאן—ניט געזשאלעוועט קיין שמיץ . . . אוי שמיץ! . . .

נאר דאס אלסדינג איז געווען גארנישט אקעגען דעם, וואס סירקא איז נעבאך אומגעקומען אומזיסט־אומנישט!

מעהר פון אלע איז געווען דערשלאגען סירקא'ס ליעבלינג—דער מחבר פון די דאזיגע מעמוארען. דער האט עטליכע טעג דורכ־

אנאנד ניט געגעסען, עטליכע נעכט ניט געשלאָפען, געקאַטשעט זיך אויף אַלע זייטען, געזיפצט און געקרעכצט שטילערהייד, נישט געקאָנט מוחל זיין די שלעכטע בייזע מענשען, וואָס האָבען ניט אין זיך קיין קאַפּ רחמנות, קיין צער בעלי־חיים, קיין טראָפּען יושר— און ער האָט שטאַרק־שטאַרק נאָכגעדענקט נאָך דעם, וואָס איז א הונד און וואָס איז א מענש, להבדיל ? . . . פאַר וואָס איז א הונד אזוי געטריי צו א מענשען, און פאַר וואָס איז א מענש א תלין ? . . . און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען סירקאָ מיט די קלוגע גוטע אויגען, און ער פאַלט צו מיט׳ן פּנים צו דער קישען און בענעצט זי מיט ביטערע, ביטערע טרערען.

דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע.

12.

דער יצר-טוב מיט'ן יצר-הרע.

עוזר דער קאַרנאַסע — אַ מסור. — אַ סך אַפּוטרופּסים. — די באָבע מינדים שבת־אויבסט. — מוסר זאָגער און מאָראַל פּרעדיגער.

זאַמער וואָלט אַ יונגעל פּערגעסען, אַז ער האָט גע־האַט אַ הונד פאַר אַ חבר, האָט מען איהם דער־מאָנט אויף יעדען טריט און שריט: „סירקאָ האָט דיר געלאָזט גערישען״ . . . און ביי אַזאַ געלעגענהייט האָט מען איהם שוין דערווייל אַריינגעזאָגט אַביסעל מוסר — ער זאָל האָבען צו געדענקען אויף ווייטער. דאָס מוסר זאָגען איז פאַר איהם געווען אַ סך ערגער פון פּעטש. ניט אומזיסט זאָגט מען ביי אונז אַ שפּריכ־וואָרט: „אַ פּאַטש פּערגעהט, אַ וואָרט בעשטעהט.״ ובפרט, אַז דאָ איז געווען ביידע זאַכען: אי פּעטש, אי ווערטער. און ווערטער זענען געגאַנגען פון אַלע זייטען. ווער ס'האָט געהאַט גאָט אין הארצען, דער האָט געשטראָפט, און דוקא מיט גוטע רייד. דאַכט זיך, וואָס געהער זיך אָן אַ איד אַ שמש צו אַ נגיד'ס אַ יונגעל, בעת ער דאַווענט? און וואָס איז זיין עסק, אַ שטייגער, וואָס אַ נגיד'ס אַ יונגעל קוקט דורכ'ן פּענסטער אַרוים אַקוראַט בעת שמונה עשרה? און אַ נגיד'ס אַ יונגעל, מיינט איהר, קוקט אומזיסט דורכ'ן פּענ־סטער? ס'מעג זיך טאַקי זיין שמונה־עשרה, ס'איז אָבער פאָרט העכסט אינטערעסאַנט צו זעהן אַ זעלטענע סצענע, וואָס איז כדאי אָנצוקוקען און זיך אַ מוסר אָראָפּנעהמען, ווי אַזוי אַ הונד יאָגט זיך נאָך אַ קאַץ. די קאַץ האָט זיך אָנגעבלאָזען און לויפט פייל אויסען

בויגען, דער הונד נאָך איהר, די קאַץ אויפ'ן פּאַרקאַן—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ אַראָפּ פונ'ם פּאַרקאַן—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ צום רינשטאָק—דער הונד נאָך איהר, די קאַץ דורכ'ן רינשטאָק אויפ'ן דאַך—דער הונד א מכה! בלייבט ער שטעהן, דער כלב שבכלבים, ווי א נאַר, און בעלעקט זיך און טראַכט זיך, אַפּנים: „וואָס האָב איך, הונד, נאָכצולויפען נאָך א קאַץ, וועלכע איז גאַר־נישט מיין שטאַט, און וואָס האָב איך צו טהון אויפ'ן דאַך?"

— אַט אזוי שטעהט א יונגעלע שמונה עשרה?—זאָגט מלך דער שמש און דערלאנגט איבער'ן האלז און נאַקען.—וואַרט, שייגעץ, איך וועל שוין דערצעהלען דיין טאַטען! . . .

אָדער, א שטייגער, וואָס געהט עס אָן עוזר דעם קאַרנאָסען בעדער (אמאָל איז עוזר געווען א שוסטער, אויף דער עלטער איז ער געוואָרען אויסגעמאַטערט און האָט זיך בעשטעלט פאַר א בעדער), וואָס נחום וועוויק'ס יונגלעך גליטשען זיך באַרג־אַראָפּ אויפ'ן געזעס און רייבען אוים די הויזען? האָט דאָס עוזר דער קאַרנאָסער בעדער בעדאַרפט דערזעהן פון באָד ארוים און האָט זיך עם אביסעל צעלאָזט אויף זיי, פּאַנפּעוואַטע כלי:

— ממזרים! הילפּייעס! א רוח אין אייער פּאָפּער און מופער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאַכט א פעל, עובר אויף בל פשחית,—אַט לויף איך אוועק צו אייך אין חפר אריין און פעל אייך צו א פיינקעלע!"

פאַר די, וואָס פערשטעהען ניט פּאַנפּאַטש־לשון, מוז מען דאָס איבערזעצען: „ממזרים, א רוח אין אייער פאָטער און מוטער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאַכט א תל, עובר אויף בל תשחית,—אַט לויף איך אוועק צו אייך אין חדר אריין און שטעל אייך צו א ביינקעלע! . . . "

צושטעלען א ביינקעלע — דאָס איז ניט נור א מצוה, דאָס איז א חוב. וואָס יעדער איד איז מחויב צו טהאָן, ווארום יעדער איד האָט קינדער און קיינער קען נישט ערב זיין, וואָס פון זיינע קינדער קען אמאָהל אויסוואקסען. בעדאַרף מען זיי גוט נאָכקוקען

און העלפען באַטש מיט׳ן מויל, אויב מע קען נישט מיט די הענד. דאריבער האָבען די קינדער געהאַט אַ סך מדריכים און אַפּטרופּסים און אָנגעהערט זיך אַזוי פיעל מוסר, שטראָף־רעד און מאָראַל, אַז ס׳האָט שטענדיג געזשומעט אין די אויערען: „זשו־זשו־זשו־זשו— דאָס זאָלסט דו נישט טהון!“ „זשו־זשו־זשו—דאָ זאָלסט דו נישט שטעהן!“ „זשו־זשו־זשו—אַהין זאָלסט די ניט געהן!“ אַלע האָבען געזשוזשוקעט: טאַטע־מאַמע, שוועסטער און ברידער, דער רבי, די דיענסט־מויד, די פעטערס, די מוהמעס, די באָבע, און איבערהויפּט די באָבע מינדי, וואָס פערדיענט דערמאָהנט צו ווערען מיט אַ פּאָר ווערטער.

די באָבע מינדי—דאָס איז געווען אַ אידינע אַ הויכע און אַ טשעפּקע, איין אַפּגעפּוצטע און אַ פרומע מיט סכנת נפשות! איהר עובדה איז געווען אַכטונג צו געבען אויף די קינדער און אויף זייער אידישקייט — אויסגלעטען די אייניקלעך די פּאות מיט בעשפּייטע פינגער, אָפּרייניגען און אויסגלייכען די מלבושים׳לעך, זיך צוהערען ווי זיי דאַווענען, בענשען און לייענען קריאת שמע פאַר׳ן שלאָפען געהן. דערפאַר האָבען אַלע אייניקלעך געמוזט קומען צו איהר שבת ביי טאָג זאָגען דער באָבע׳ן אַ גוט שבת, זיך אויס־זעצען, ווי די סטאַטקעס, ביי דער וואַנט און זיצען און וואַרטען ביז זי וועט געבען „שבת־אויבסט.“ געגעבען האָט זי דעם „שבת־אויבסט“ עפּיס ניט אַזוי ביד רחבה, נאָר דערפאַר אויף ריינע גלאַנצענדיגע שעלעכלעך, איין עפּעלע, אַ פּערשקע, אַ באָקסער, אַ פייג, אָדער דריי־פיער איינגעדאַרטע ראָזינקעס, און מוסר האָט זי דערביי געזאָגט אָהן אַ שיעור! דער מוסר איז בעשטאַנען אין דעם, אַז מע בעדאַרף פאָלגען טאַטע־מאַמע און גוטע־פרומע לייט, און אַז מע בעדאַרף זיין אידען, און אַז גאָט וועט שטראָפען פאַר איטליכם ברעקעלע — פאַר ניט דאַווענען, פאַר ניט פאָלגען, פאַר ניט לערנען, פאַר שטיפען און אפילו פאַר אַ שלעכטע מחשבה, און אגילו פאַר אַ פלעק אויף דער קאַפּאָטע,—אַזוי, אַז ס׳איז כמעט נישט איינ־

געגאַנגען דאָס עפּעלע, די פּערשקע, דער באָקסער, די פייג, אָדער די דריי־פּיער איינגעדאַרטע ראָזינקעס.

נאָר וואָס פאַר אַ ווערטה האָט געהאַט דער באָבע'ס מוסר אַקעגען יענעם קוואַל פון מוסר, וואָס דער רבי האָט נאָכדעם אויס־געגאָסען פאַר זיינע תלמידים טאַקי דעם זעלבען שבת ביי־טאָג פאַר מנחה דאַוונען? טייכען טרעהרען האָט ער ארויסגעצויגען פון אַלע־מענס אויגען, — אזוי שאַרף און בולט האָט ער אויסגעמאָהלט דעם יצר טוב מיט'ן יצר הרע, דעם גן עדן מיט'ן גיהנם, מיט'ן מלאך־הדומה, מיט'ן ווארפען כף־הקלע פון איין עק וועלט ביז'ן אנדערען! מילי־מיליאָסען שדים, רוחות און ניט־גוטע האָט ער אויסגעשפּרייט פאַר די תלמידים'ס פּיס, געזעהען זיי ביי איטליכען אונטער די נעגעל, געוועז זיכער אז יעדער איינציגער איז אַ יורש גיהנם, וואָ־רים טאָמער האָט זיך אפילו געפונען איינער אַזעלכער, וואָס האָט ניט געזינדיגט, וואָס האָט געדאַוונט און געלערנט און געטהאָן אַלסדינג, וואָס דער יצר טוב הייסט צו טהון, האָט ער דאָך געפאָלגט דעם יצר הרע און געזינדיגט במחשבה; און אויב ניט במחשבה, האָט ער אין שלאָף, אין חלום עפּעס מהרהר געווען ווע־גען אַ זאַך, וואָס מען טאָר ניט . . .

הכלל, ס'איז נישט געווען זיך אויסצובעהאַלטען פון'ם מזיק, פון'ם יצר הרע אין ערגיץ, סיידען לעג זיך אַוועק און שטאַרב! און דאָ, אויף צו־להכעיס, ווילט זיך דוקא אַ לעב טהון, און דוקא אַ שטיעף טהון, און דוקא לאַכען, און דוקא נאַשען, און דוקא אָפּכאַפּען דאָס דאַוונען, און דוקא טראַכטען פון דעם, וואָס מע טאָר ניט . . דאָס איז שוין געווען דעם יצר הרע'ס אַרבייט, וואָס האָט געהאַט גענוג שליחים אויף אריינצוכאַפּען דעם אונשולדיגען אין נעץ אריין—און קוים האָט ער שוין אריינגעכאַפּט, איז מען שוין במילא נאָכגעגאַנגען איהם, ווי אַ קעלבעל, און געטהאָן אַלסדינג, וואָס דער יצר הרע האָט געהייסען טהון, און דער יצר הרע האָט שוין אַזאַ גליק, אַז איהם פאָלגט מען אַ סך מעהר ווי דעם יצר טוב. עס העלפט נישט קיין שום מוסר זאָגען

מיט קיין שום מאָראַל פּרעדיגען. אדרבה — וואָס מעהר דער יצר־
טוב פּלייסט זיך, אַלץ שטאַרקער ארבייט דער יצר־הרע. איך האָב
מורא ארויסצורעדען, נאָר מיר שיינט, אַז ס׳זאָל ניט זיין קיין יצר־
טוב, וואָלט דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טהון . . .

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבירות

13

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבירות

די קינדער העלפען דער מאַמע אויפ'ן יאַריד. — קאַרטען לכבוד חנוכה. — בערעל דער אלמנה'ס לערענט גנבה'נען. — א יונג איין אויסוואורף.

מיט נחום וועוויק'ס קינדער האָט זיך דער יצר־הרע בעגאַנגען, ווי א מערדער. לאַ־די וואָס די קונ־דייכים האָבען פערקנייטשט דאָס דאַוונען, העבער האלב איבערגעהיפּערט און געזאָגט דער באַבען א גרויסען ליגען, אַז זיי האָבען אויסער'ן דאַוונען נאָך געזאָגט עטליכע קאַפּיטלעך תהלים, — האָבען זיי נאָך פּשוט אויסגעלערנט זיך גנבה'נען, נאַשען, קאָרטען־שפּיעלען און נאָך אַנדערע עבירות... פערשטעהט זיך, אַז דאָס אַלס־דינג איז געגאַנגען בהדרגה, איינס האָט מיטגעשלעפּט דאָס אַנדערע, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: עבירה גוררת עבירה... און גע־גאַנגען איז דאָס אַט ווי אזוי:

איך האָב אייך שוין, דאַכט זיך, געזאָגט אויבען, אַז די וואָ־ראָנקאָווער אידען האָבען געלעבט פונ'ם גוי און איבערהויפּט פון די גרויסע יאַרידים, וואָס האָבען געהייסען מיט'ן נאָמען „קראַסנע טאַרגעס." אויף די דאָזיגע יאַרידים האָבען אידען ארויסגעקוקט, האָבען זיך געטומעלט, געמאַכט געשעפטען, געלייזט געלד און גוים האָבען געטהאָן זייערס — זיי האָבען גע'גנב'עט, און איבערהויפּט די גוי'עס. ס'איז גאַר ניט געווען אויסצושטעהן און איינצוהיטען זיך פון זיי! אַט האָט איהר ביי איינער ארויסגעטרייסעלט פון אר־בעל א פּאַטשיילע, אָדער א סטיינגעלע, און אַט האָט שוין די אַנ־

דערע גוי'ע אוועקגע'לקח'נט אונטער דער נאָז אַ חלב'ען ליכטעל, אָדער אַ באָקסער. וואָס טהוט מען? איז די מאַמע, חיה אסתר נחום וועוויק'ס, געפאַלען אויף איין עצה: אוועקגעשטעלט איהרע יונגלעך אין קלייט, זיי זאָלען אַכטונג געבען, מען זאָל ניט גנב'ענען — און חברה האָבען איהר גוט און געטריי אַכטונג געגעבען: אַ חוץ וואָס מע האָט אָנגעשטופּט פולע קעשענים מיט באָקסאָרען, מיט טוטין, מיט ניסלעך און מיט טרוקענע פלאָמען, האָט מען זיך נאָך צוגע־כאַפּט צום גרינעם קעסטעלע, וואו דער „פדיון" איז געלעגען, און אַקוראַט בעת די מאַמע האָט זיך פעררעדט מיט אַ קונה'טע, האָט מען אריינגערוקט אין קעשענע אַ פּאָר מזומנ'ע מטבעות, האַרטע זעקסערלעך, און מע איז אוועק מיט זיי דערנאָך אין חדר און דאָרט פערנאַשט אויף בלינעס, קאַרזשעס, מאָנעלעך, אַרבעסלעך און סע־מעטשקעס, אָדער — גאָר פערשפּיעלט אין קאָרטען.

שפּיעלען אין קאָרטען איז געווען אַ מין חולאת, איין עפּידעמיע אין אַלע אידישע הדרים, וואָס גענומען האָט זיך עס פון חנוכה און פערבליבען אויפן גאַנצען ווינטער. עס איז בעוואוסט, אַז חנוכה איז אַ מצוה צו שפּיעלען. ווער סע שפּיעלט אין דריידעל און ווער סע שפּיעלט אין קאָרטען. אמת, מיר מיינען נישט חלילה קאָרטען ממש, אָבגעדרוקטע קאָרטען, מיר רעדען דאָ פון געמאַכטע, פון אידי־שע קאָרטען, פון „למ"ד־אל"ף־קאָרטען". נאָר ס'איז אַלץ איינס. דער אייגענער יצר־הרע מיט'ן אייגענעם אַזאַרט. געקומען חנוכה, האָט דער רבי אַליין נישט נור געהייסען שפּיעלען — ער האָט אויך גענו־מען אָנטהייל אינ'ם שפּיעלען און איז, אדרבא, פּאַרקעהרט, געווען גאַנץ צופריעדען אָפּגעווינען ביי זיינע תלמידים דאָס גאַנצע חנוכה־געלד. און פערשפּיעלען דעם רבי'ן דאָס חנוכה־געלד איז געווען אַ פערגעניגען און אַ כבוד און אַ פרייד. יעדענפאַלס — בעסער צו פער־שפּיעלען דעם רבי'ן דאָס חנוכה־געלד, איידער זיין פון רבי'ן אַ גע־שמיסענער — דאָס וועט, דאַכט מיר, צוגעבען יעדער פערשטענדיגער מענש . . .

דערפאַר אָבער, אַז ס'איז אוועק חנוכה, איז געווען אויס יום־

טוב און אויס קאָרטען! דאָס הייסט, דער רבי האָט אָנגעזאָגט מיט'ן הארבען וואָרט: הזהר והשמר — טאָמער וועט מען זיך דערוועגען עמיצער צוריהרען זיך צו א קאָרט, אָדער אפילו רעדען פון קאָרטען, אָדער טראַכטען וועגען קאָרטען, — איז אחת דתו להמית — איז ער א געשמיסענער ! . . .

אפנים, אז דער רבי איז אַליין געווען אמאָל א רעכטער קונדעס און האָט ליעב געהאט א קערטעל נישט נור לכבוד חנוכה. ווארום אז ניט, פון וואַנען נעהמט זיך צו איהם גאָר דער דאָזיגער געדאַנק ?.. ווי אזוי די מעשה איז, נאָר זיינע תלמידים האָבען דעם גאַנצען ווינטער נאָך חנוכה געשפּיעלט אין קאָרטען מיט א סך מעהר היטץ און מיט נאָך א גרעסערען אַזאַרט ווי חנוכה. מע האָט פערשפּיעלט די אָנבייסענס מיט די מיטאָגס, מע האָט פערשפּיעלט וואו ווער ס'האָט געהאט א מזומנ'עם גראָשען, און אַז ס'איז ניט געווען קיין געלד און שפּיעלען האָט זיך געוואָלט, האָט מען געזוכט כל־ערליי וועגען אויף צו קריגען געלד. ווער עס האָט זיך דערגריבעלט צו רב מאיר־בעל־נס־פּושקע און דורך א שטרויעלע מיט וואַקס אַרויסגע־קריגען פון דאָרטען איינציגווייז די פערוויינטע גראָשענס, וואָס די מאַמע האָט אַהין אריינגעוואָרפען אַלע פרייטאָג פאַרנאַכט פאַר ליכט־בענשען. ווער עס האָט זיך איין עצה געגעבען דורך א שליחות אין מאַרק עפּיס אַראָפּכאַפּען א פּאָר גראָשענס „קאָמיסיע." און ווער עס האָט זיך פשוט דעביוועט צום טאַטען'ס בייטעלע, אָדער צו דער מאַמע'ס קעשענע, ביי דער נאַכט, ווען אַלע שלאָפען, און אויס־געטרייסעלט פון דאָרט וויפיעל עס האָט זיך געלאָזט. און דאָס אַלס־דינג איז געטהאָן געוואָרען מיט די גרעסטע פּחדים און מיט דער גרעסטער ריזיקע. און דאָס אַלסדינג איז אַוועק אויף קאָרטען־שפּיעל אין ל"א !

די פראַגע איז נור געווען: ו ו ע ן און ו ו א ו ? און ווי אזוי שפּיעלט מען, אַז דער רבי זאָל ניט געוואָהר ווערען ? דער־פאַר האָבען שוין געזאָרגט די חברים פון דער עלטערער כתה; אזעלכע יונגלעך, וויא אלי קיילעס, א חתן־בחור, א געלער, מיט א

זילבערנעם זייגער, און בערעל דער אלמנה׳ס, גלאט א בחור מיט גראָבע ליפּען און מיט מאָדנע געזונטע ציינער, וואָס קענען ברעכן אייזען. עס האָט שוין דעמאָלט זיך געשיט איהם א בערדעל — און ער אליין איז שולדיג אין דעם: ווייל ער רויכערט ציגאַרעטען. אזוי האָט בערעל אליין געזאָגט אויף זיך. „א סימן האָט איהר — האָט ער גע׳טענה׳ט — אָט הויבט איהר אָן צו רויכערען ציגאַרעטען, וועט זיך ביי אייך אייך אָנהויבען אויסשיטען בערדלעך...״ און ער האָט אויסגעלערנט אויף א טשיקאַוועסט א סך חברים „רויכערען ציגאַרעטען״. און ניט נור רויכערען האָט ער זיי אויסגעלערנט, ער האָט זיי בעוויזען א וועג, וויא אזוי מע קריגט דעם מאַטעריאל אויף צו רויכערען... דאָס הייסט, בעסער געזאָגט — ער האָט זיי אויסגעלערנט גנבה׳ענען. פערשטעהט זיך, אז פאר זיין אויסלערנען האָט בערעל בעקומען בעצאָהלט — טאָקע מיט „טוטין״ און מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער.

און בערעל האָט זיך געהאַט זיין סיסטעם: דער, וואָס האָט איהם געפּאַלגט און געבראַכט טוטין מיט פּאַפּיראָס־פּאַפּיער — דער איז געווען א וואויל יונגעל, א חבר. און ווער ס׳האָט מורא געהאַט, אָדער נישט געקענט גנבה׳נען — דער האָט ביי איהם געהייסען א „קוואטש און א לעמעשקע״ און איז ארוים פון חבר׳שאַפט, און אז ס׳איז איהם אָפּגעגאַלטען, האָט ער נאָך געכאַפּט געשלאָגען אויך, טאָקי פון איהם אליין, פון בערלעז הייסט עס. פערקריגען זיך אויף בערלען אָדער בעקלאָגען זיך אויף איהם, איז געווען אונמעגליך, ווארום דאָס וואָלט געהייסען ארויסגעבען זיך אליין — און דערויף זענען געווען ווינציג העלדען. דאַריבער האָט מען געטהאָן אלסדינג, וואָס בערעל דער אלמנה׳ס האָט געהייסען, און מע איז געזונקען מיט איהם וואָס ווייטער אלס טיעפער און טיעפער אין אָפּגרונד אריין, און גאָט ווייס וואוהין חברה וואָלטען מיט איהם פערגאַנגען, ווען בערעל דער אלמנה׳ס זאָל ניט געווען האָבען זיין וויסטען סוף פון זיך אליין אויף אזא מין אופן, וואָס קיינעם וואָלט דאָס גאָר אין קאָפּ ניט איינגעפאַלען און וואָס זיינע חברים פון חדר זענען נאָך געווען אזוי יונג

און אונשולדיג, אז זיי האבען נאך רעכט ניט פערשטאנען, וואס דארט האט זיך אפגעטהאן. זיי וויסען נאר, אז ס׳איז געווען א מעשה איין מאל אין א פרייטאג, האט מען געכאפט דעם בחור אויף יענער זייט באד, וואו ער האט ארויסגעקאלופעט א שטיקעל גלאז פון א טאפלי און אריינגעקוקט מיט איין אויג אינעווייניג אריין צו די ווייבער, ווי זיי באדען זיך . . .

וועה־וועה, וואס ס׳האט זיך דעמאלט אפגעטהאן אין שטעד־טעל! זיין מאמע, די אלמנה, האט גע׳חלש׳ט, און איהם האט מען אפגענומען פון חדר און ניט אריינגעלאזט אין בית המדרש אריין, און קיין יונגעל, אבי נאר א טאטען׳ס א קינד, האט ניט געוואגט מעהר צו בעגעגנען זיך מיט דעם „מומר להכעים“. אזוי האט מען איהם נאכדעם א נאמען געגעבען. און בכדי צו פערענטפערען, אפנים, דעם דאזיגען נאמען, האט זיך בערעל דער אלמנה׳ס אין א צייט ארום, זיין מאמע די אלמנה האט שוין דעמאלט ניט געלעבט, אפ־גע׳שמדט און פערפאלען געווארען.

פײגעלע אשמדאי.

14

פייגעלע אשמדאי

שקצים ווע־ען בעלי תשובה. — א רוח ניט קיין מיידעל. — א מכשפה וואס קיצעלט.

פון דעסטוועגן דארף מען ניט מיינען, אז דער יצר־הרע האט אין גאנצען אויסגעפיהרט און אז דער יצר־טוב איז אלע מאל געווען הינטערשטעליג. מע דארף נישט פערגעסען, אז ס'איז געווען א ראש־חודש אלול אויף דער וועלט, מיט תשובה־טעג, מיט א ראש־השנה־יום־כיפור, און גלאט תפלות, תעניתים און סגופים, וואס עהרליכע אידען האבען צוגעטראכט נישט קוקענדיג אויף די קליינע גנבה'לעך, אויף די קארטען און אויף די אנדערע יונגעלשע עבירות, קאן מען זאגען גאנץ זיכערליך, אז דער מיטעלסטער פון די ברידער, שלום נחום וועוויק'ס, איז געווען באמת פרום, מורא געהאט פאר גאט און געגעבען זיך ניט איין מאל דאס ווארט, אז ער וועט עלטער ווערען, וועט ער זיך פערבעסערען און וועט, אם ירצה שם, זיין גוט און פרום, אזוי ווי די באבע מינדי האט געהייסען, און אזוי ווי דער רבי האט געהייסען, און אזוי ווי אלע גוטע פרומע לייט הייסען.

אפטמאל האט זיך געטראפען, אז ער האט געוויינט ביים דאוונען, זיך געשלאגען על חטא און ־ערוויטערט זיך פון די על־טערע ברידער און פון אלע יענע חברים־שקצים, וואס רעדען און שלעכטס טהון. און איין אמת'ער בעל־תשובה'ניק איז ער געווארען, אז ס'איז געקומען די צייט פון תשובה־טעג, פון ימים נוראים.

זיין גוט און פרום איז בכלל זעהר זיס און אנגענעהם. נאָר ווער עס האָט אמאָל געפּרובט זיין א בעל־תשובה׳ניק — דער וועט מודה זיין, אז קיין בעסערע זאך קאָן שוין גאָר אויף דער וועלט ניט זיין. א בעל־תשובה איז א מענש, וואָס בעט זיך איבער מיט גאָט, נעהמט איין דעם יצר־הרע און בעהעפט זיך מיט דער שכינה. בערעכענט נאָר: וואָס קאָן זיין בעסער פון דעם, אז מע בעט זיך איבער? און וואָס קאָן זיין זיסער פון נצחון? און וואָס קען זיין ליעבער פון דער שכינה? א בעל תשובה פיהלט זיך גאַנץ, און שטאַרק, און ריין, און פריש, און ניי־געבוירען, און קאָן קוקען איטליכען גלייך אין די אויגען אריין. ס׳איז גוט, אויסגעצייכענט גוט צו זיין א בעל תשובה!

שוין אז דער חודש אלול איז אריינגעטראָטען און עס האָט זיך געלאָזט הערען דער ערשטער בלאָז פונ׳ם שופר, האָט זיך דעם העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראַפיע אויסגעוויזען, אז ער זעהט ליגען דעם יצר־הרע א געבונדענעם, זיך וואַלגערען אויף דער ערד און זיך בעטען רחמים, מע זאָל איהם אזוי שטאַרק ניט טרעטען מיט די פיס. און ווער שמועסט ראש השנה! און ווער שמועסט יום־כפור! דאָס ליידען פונ׳ם שווערען תענית, דאָס הונגעריג־זיין און דאָס ווע־לען א טרונק ביז צום שטאַרבען און איינהאַלטען זיך גלייך מיט אלע גרויסע — דאָס אלעס האָט אין זיך אזוי פיעל זיסקייט, אזוי פיעל רייץ און שעהנקייט, אז דאָס קאָן אָפּשאַצען נאָר דער, וואָס איז אליין א פרומער אָדער געווען אמאָל פרום. וואָס פאַר א פערגעניגען קאָן זיך פערגלייכען מיט יענעם פערגעניגען, ווען מען געהט אַרויס איין אויסגעהונגערטער און איין אויסגעמאַטערטער מוצאי יום כפור פון בית המדרש, איין אָפּגערייניגטער פון אלע זינד און מיט איין אויסגעלייטערטער נשמה, מע רעכענט צו געהן א היים גיכער אָפּ־פאַסטען זיך און מע פיהלט שוין דעם טעם גן עדן פונ׳ם קאָרענעם לעקאך, איינגעטונקען אין שטאַרקען בראַנפען, און צום סוף — סטאָפּ! וואָס איז די מעשה? אידען האָבען זיך אוועקגעשטעלט מחדש זיין די לבנה. „מיר זענען טאָקי, גאָטעניו, גוט הונגעריג

און גוט מיער און גוט אויסגעמוטשעט, נאָר איינס צום אַנדערען געהר זיך ניט אָן, דיין לבנה וועלען מיר דיר מחדש זיין".

אַך, ווי גוט ס'איז צו זיין א איד, און א עהרליכער איד, א בעל תשובה!

איז אָבער דער יצר הרע — ניט געדאכט זאָל ער ווערען! מישט זיך אריין דער שטן המקטרג און מאַכט קאָלי אינגאנצען. דאָס מאָל האָט זיך דער שטן המקטרג בעוויזען אינ'ם געשטאַלט פון א דאָר־פיש מיידעל מיט געקרייזעלטע האָר און מיט גרינע אויגען. פון וואַנען האָט זיך גענומען דאָס מיידעל — וועט איהר האָרכען.

אויף אַלע ימים נוראים, אזוי איז געווען א מנהג פון קדמונים, האָבען זיך צענויפגעפאָהרען פון די אַרומיגע דערפער אינ'ם קליי־נעם שטעדטעל וואָראָנקא דאָרפס־אידען (ישוב'ניקעס), אָדער „יום־טוב'ניקעס ווי זיי האָבען דאָרט געהייסען. יעדער בעל הבית האָט זיך געהאַט זיין יום־טוב'ניק מיט זיין יום־טוב'ניטשקע. נחום וועק־וויק'ס יום־טוב'ניק איז געווען א ווייטער קרוב מיט'ן נאָמען „ליפ־שיץ דער הלובאָקער", א פרומער איד מיט א ברייטען שטערן, א שטערן פון א בעל מח, כאָטש באמת איז ער געווען נישט אזא גרויסער חכם, און א ווייב האָט ער געהאַט אויך א פרומע, וואָס האָט ליעב געהאַט דאַוונען און שמעקען טאַבעקע. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט, נאָר א דיענסטמיידעל, א יתומה און א ווייטע קרובה, און געהייסען האָט זי פייגעל. ביי די קונדייסים האָט זי געהאַט איין אַנדער נאָמען — „פייגעלע אשמדאי", דערפאַר וואָס דאָס איז געווען א ברען, א רוח ניט קיין מיידעל, געהאַט אין זיך יונגעלשע גענג, ליעב געהאַט שטיפען מיט יונגלעך, אז קיינער זאָל ניט זעהען, דערצעהלען זיי מעשיות און זינגען ליעדלעך, צום מיינסטען — גויישע.

איינמאָל—ס'איז געווען חול המועד סוכות, א וואַרעמע, א ליכטיגע נאַכט—האָט זי זיך צוגע־גנב'עט צום געלעגער, וואו די יונגלעך זענען געשלאָפען (צוליעב די יום־טוב'ניקעס די קרובים האָט מען די קינדער אויסגעלעגט שלאָפען אין הויף, אויף דער ערד),

און האָט זיך אוועקגעזעצט אַ האַלב־נאַקעטע, געגומען זיך צעפּלעכ־טען די האָר און בעת מעשה דערצעהלען מאָדנע מעשיות. דאָס זע־נען ניט געווען די מעשיות, וואָס שלום'ס חבר, שמואליק דעם רב'ס, פלעגט דערצעהלען. דאָס זענען געווען מעשיות פון שדים, רוחות און לצים, וואָס טהוען אָפּ שפּיצלעך אַלערליי: קעהרען איבער די מלבושים אויף דער לינקער זייט, שטעלען איבער דאָס מעבעל, בלע־טערען איבער די ספרים, ברעכען דאָס געפעס, שלעפּען ארויס די טעפּלעך פונ'ם אויוועז, און נאָך אַזעלכע מעשים אשר לא יעשו. און פון מכשפים האָט זי געגומען דערצעהלען, פון מכשפים און מכשפות, ווי אַזוי אַ מכשפה, אַז זי וויל נור, קאָן זי פערמוטשען הונדערט מענשען נור מיט איהר קיצלען אַליין...

—קיצלען? וואָס הייסט דאָס: מיט איהר קיצלען?

— קיצלען ווייסט איהר ניט וואָס הייסט? אָט וועל איך אייך ווייזען, ווי אַזוי אַ מכשפה קיצעלט.

און פייגעלע אשכדאי האָט זיך אַ לאָז געגעבען מיט די צע־פּאַטעלטע האָר, בעווייזען, ווי אַזוי אַ מכשפה קיצעלט. פריהער האָבען די יונגלעך געלאַכט: דערנאָך האָבען זיי געגומען זיך אָפּ־שלאָגען פון איהר, זיך באָרען. חברה האָבען זיך רעכט איינגעפּלאָנ־טערט איהר אין די צעפּאַטעלטע האָר, איהר איינגעטיילט קלעפּ מיט קולעקעס, מיט בוכענצים, ווי גאָט האָט געבאָטען. פייגעלע האָט זיך כלומרשט בעשיצט, נאָר ס'איז געווען צו זעהען, אַז די קלעפּ זענען איהר איינגענעהמען . . . זי האָט צוגענומען די קלעפּ און געוואָלט נאָך... דאָס פּנים האָט איהר געפלאַמט... די אויגען (העל־גרינע אויגען, ווי ביי אַ קאַץ) האָבען געגלאַנצט. אַקעגען דער שיין פון דער לבנה האָט זי אויסגעזעהען, ווי איין אמת'ע מכשפה! נאָר ערגער פון אַלץ איז געווען דאָס, וואָס די דאָזיגע מכשפה האָט זיי ניט נור בייגעקומען אַלעמען, נאָר זי האָט זיי יעדען איינציגוויז ארומגענומען, צוגעקוועטשט צום האַרצען און געקושט, געקושט גלייך אין די ליפּען אריין! . . .

אַ גליק, וואָס דאָס איז געווען פאַר הושענא רבה, איידער דאָס

קוויטעל איז נאָך אָפּגעחתמ׳עט, און מען קאָן נאָך אויסבעטען ביים רבונו של עולם ער זאָל דאָס דאָזיגע נישטווילענדיגע קושען זיך מיט אַ נקבה נישט פערעכענען פאר אַ צו גרויסע עבירה, ווארום גאָט איז איין עדות, אַז דאָס איז געווען ניט במזיד, נאָר בשוגג...

פון וואַנען האָט זיך גענומען אָט די פייגעלע אשמדאי? וואָס פאר אַ בעשעפעניש איז דאָס געווען: אַ רוח? אַ שד? אַ גלגול? אָדער דער שטן המקטרג האָט זיך פערשטעלט אינ׳ם געשטאַלט פון אַ נקבה, בכדי צו ברענגען אומשולדיגע קינדער צו אזא עבירה — זיך קושען קעגען זייער אייגענעם רצון מיט אַ מיידעל? . . .

דער לץ

15

דער לץ

א „דאַמאַוויק,‟ וואָס טהוט אָפּ מעשים. — געהאַפּט דעם לץ. — מע מאַכט חתונה איין אויסגעלאָזענע מויד און זי ווערט א אשה צנועה.

דער פייגעלע אשמדאי איז געווען—האָט זיך גיך ארויס־בעוויזען, און אויף אַזאַ וואונדערליכען אופן, אז ס׳איז כדאי צו דערצעהלען.

דעם זעלבען ווינטער—אַרום חנוכה איז דאָס געווען—קומט צו פאָהרען אָט דער ליפשיץ פון הלו־באָקע מיט א נייעס, אז ביי איהם אין שטוב האָט זיך פערנאָרעט א לץ, א „דאַמאָוויק‟, וואָס מאַכט איהם אומגליק־ליך! . . . תחילת האָט דער „לץ‟—אזוי דערצעהלט ליפשיץ—גע־מאַכט פון זיי נאָר חוזק: אַלע נאַכט האָט ער איבערגעבלעטערט די גמרות, צעריסען די סדורים מיט די חומשים, איבערגעקעהרט די טעלער אין שאַפע, צעבראָכען די טעפּ, אריינגעוואָרפען אין פּאָמעניצע דאָס תפלין־זעקעל, דעם געמאָהלטען מזרח, און משה מאָנטעפיאָרען אויסגעדרעהט מיט׳ן פּנים צו דער וואנט — און מע זאָל דאָס הערען, איהר זאָלט זאָגען, אפילו א שאָרך פון עמיצען! שפּעטער האָט דער לץ אָנגעהויבען אויסליידיגען און איבערקעהרען זיי אַלע קעשענעס, אַרויס׳גנב׳ענען דאָס קליינגעלד פון טישקעסטעל, צוגענומען און פאַרטאַכטאָרעט ערגעץ דעם ווייב׳ס פּערעל — א רייַ־נער אומגליק! — איז ער, הייסט עס, איצטער געקומען צו זיין קרוב, צו נחום וועוויק׳ס, פרעגען איין עצה, וואָס טהוט מען? צי

זאָל ער מעלדען אין סטאַן? צי זאָל ער פאָהרען קיין טאַלנע צום רבי'ן? צי זאָל ער זיך גאָר ארויסקלייבען פון הלובאָקע?

אויסגעהערט די מעשה, האָט איהם נחום וועוויק'ס מעהר ניט א פרעג געטהאָן: „און וואו שלאָפט דאָס דיענסטמיידעל? און ווי אזוי איז זי מיט דער בעל־הבית'טע?"... ליפשיץ האָט זיך אזש גע־פונען בעליידיגט: ערשטענס, איז פייגעל זייערע איין אָרעמע קרובה, וואָס זיין ווייב וויל זי חתונה מאַכען, געבען נדן, און ס'איז איהר ביי זיי גוט ווי די וועלט; און, צווייטענס, שלאָפט זי ווי א גע־הרג'עטע ערגיץ ווייט איך וואו, אין קיך, ביי דער פערשלאָסענער טהיר!

— האָט זי ניט עפּיס בעקאַנטע אין דאָרף?... — האָט איהם נחום וויעדער א פרעג געגעבען, און ליפשיץ איז שוין גאָר אין כעס געוואָרען און צעשריגען זיך:

— פון וואַנען האָבען זיך גענומען צו איהר בעקאַנטע אין א דאָרף פון סאַמע גוים? צי אפשר מיינסט דו, אז דער ליץ דאָס איז פייגעל?...

— חס וחלילה! — האָט איהם נחום וועוויק'ס געענטפערט און גוט אויסגעלאַכט זיך פון זיין נארישען קרוב, געפּרובט איהם איבערצייגען, אז קיין ליצים און קיין „דאָמאָוויקעס" זענען בכלל נישטאָ. ליפשיץ האָט אָבער נישט געוואָלט הערען אפילו. ער האָט געשוואָרען, ער זאָל אזוי דערלעבען הערען שופר של משיח, ווי ער האָט אליין געהערט ביי נאַכט א סאָפּען פון א מין לעבעדיג בע־שעפעניש, א קראַצען פון נעגעל, און אויף מאָרגען האָט מען געזעהען אין קיך עפּעס משונה מאָדנע סמנים פון היהנערשע פיסלעך אויפ'ן אויסגעשאָטענעם זאַמד, וואָס אויף דער ערד.

דערזעהען מיט וועמען ער האָט צו טהון, האָט נחום וועוויק'ס א דרעה געגעבען, ווי מע זאָגט, דעם דישעל צוריק: „עס קאָן זעהר זיין, אז דער ליץ איז א ליץ. נאָר וואָס דען? ער וואָלט א בעלן געווען זיין דערביי... אויב ער וויל, לאָז ער מיטנעהמען איהם, נחום'ען, צו זיך, אין דאָרף אריין — ער וויל אליין זעהען מיט זיינע אויגען...

און וויבאלד אז שוין יא פאהרען, זאל שוין מיטפאהרען אויך זיין יונגערער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אדער ניסעל ראבינאוויטש".

— מיין ניסעל — האט נחום גענעבען צו פערשטעהען, — איז א יונגערמאן א כוואט, א מענש וואס פיהלט זיך, קיין עין הרע, אין כח; ער האט שוין אמאל אויסגעפאטשט א סטאנאוואי פריסטאוו, איז צו גאט א האפנונג, אז ער וועט קאנען גובר זיין א לץ אויך... פאהרען מיר?

— מיט'ן גרעסטען כבוד! — האט זיך ליפשיץ אנגעכאפט מיטביידע הענד, און אלע דריי האבען זיך גוט אנגעפעלצט מיט ווארעמע יענאטענע פעלצען, זיך ארייגגעזעצט אין א ברייטען שלי־טען און זענען אוועק צו ליפשיץ'ן אין דארף אריין, קיין הלובאקע.

געקומען אין דארף שוין פארנאכטליך, האט מען די ליעבע געסט זעהר שעהן אויפגענומען, געקאכט פון זייערטוועגען א מילכיגע וועטשערע, און מע האט געשמועסט די גאנצע צייט פון דעם לץ, וואס האט זיך ביי זיי פערנאדעט.

שפעטער, בעת פייגעל האט דערלאנגט צום טיש, האט נחום געמאכט א גאנץ ברייטען שמועס וועגען דעם, אז ער און זייער גאנ־צע משפחה, די ראבינאוויטשעס, הייסט עס, האבען פון געבוירען א מאדנע הארטען שלאף, כאטש נעהמט און טראג זיי ארויס מיט די בעטלעך, כאטש שיסט אין זיי מיט הארמאטען! נאר פון דעסט־וועגען האבען זיי פאר א דבוק, פאר א לץ און פאר א „דאמאוויק" קיין מורא ניט, כאטש זיי פיהרען מיט זיך געלד, ווארום זיי זענען נישט קיין נאראנים: דאס געלד האלטען זיי ביי זיך גוט איינגע־נעהט מחילה אין דיא אונטערשטע בגדים, וועלכע זיי טהוען קיין מאל ניט אויס, און זיי גלויבען גלאט ניט אין דבוקים, לצים און דאמאוויקעס, מכשפים און נאך אזעלכע זאכען — ווייס איך וואס! דאס האבען שונאים אויסגעטראכט און נאראנים גלויבען זיי!...

דערויף האט זיי ליפשיץ געענטפערט בתמימות, אז ס'וואלט געווען א גרויסער יושר, אז דער לץ זאל זיך א נעהם טהון צו זיי היינטיגע נאכט, זיי זאלען וויסען, מיט וואס מע עסט דאס. און אט

אזוי האָט מען דעם אבענד פערבראַכט אַלץ אין אזעלכע שמועסען, געהייסען דערלאַנגען וויין, און ביידע ברידער האָבען זיך געמאַכט בלומרשט, ווי מע איז שוין שכורליך, און מע האָט זיך געלעגט שלאָפען, אויסגעלאָשען די ליכט, און די געסט האָבען זיך גיך גע־לאָזט הערען מיט א כראָפּען, איינער העכער פונ'ם אַנדערען — א גאַנצער קאָנצערט.

ארום האַלבע נאַכט האָט זיך דערהערט א געשריי, מיט א גע־שלעג, מיט מאָדנע קולות, אויף אידיש און אויף גוייש, אזוי אז די ליפּשיצעס האָבען זיך אויפגעכאַפּט אין איין ציטערניש, אָנגעצונ־דען פייער, און פאַר זייערע אויגען האָט זיך בעוויזען אזאַ מין בילד: ביי נחום'ן אין די הענד איז געלעגען פייגעלע אשמדאי א געבונ־דענע, און געריסען זיך מיט אַלע כוחות, און ניסעל (געווען א איד א גבר) האָט זיך געראַנגעלט מיט כוועדאָר דעם וואָלאָסטנאָי שריי־בער פון דאָרף, וואָס האָט איהם צעביסען און צעבלוטיגט די הענד, נאָר ניסעל האָט איהם געפּאַקט, געבונדען ווי א באַראַן — און אז ס'איז געוואָרען טאָג, האָט מען זיי ביידען, פייגעל די מויד און כוועדאָר דעם שרייבער, אָבגעפיהרט אין וואָלאָסט אריין. דאָרט האָט מען געשטעלט צוויי עמער בראַנפען, און מע איז געקומען צו אזאַ מין ספּראַווע: „אזוי ווי כוועדאָר איז אליין דער וואָלאָסטנאָי שרייבער, זאָל ער זיך מודה זיין און אָפּגעבען אַלסדינג, וואָס ער האָט דורך דער מויד ביי די ליפשיצעס אוועקגע'לקח'ענט, וועט מען איהם נור מקיים פּסק זיין, דאָס הייסט, פון דער גרינג אָפּ־שמייסען און מע וועט מאַכען א שוויינג". און צו דער מויד האָט מען זיך גענומען מיט גוטע רעד, אז איבערגעבען זי אין גויישע הענד וויל מען ניט בשום אופן, כאָטש זי איז איין אשמדאי, א הולטייקע און ערגער פון א משומדת . . . מע פאָדערט פון איהר גור, זי זאָל אויסזאָגען, וואו די פּערעל און די איבעריגע זאַכען זענען, און מע גיט איהר א תקיעת כף, אז מע נעהמט זי צו אין שטאָדט אריין און מע גיט איהר א חתן טאַקי שוין און טאַקי באַלד און אויפ'ן שעהנסטען אופן, מיט כלי־זמר און מיט חתונה־קליידער און מיט

א חופה־וועטשערע, ווי איין עהרליכע, א כשר׳ע אידישע טאָכטער— קיין פויגעל וועט ניט וויסען פון דער גאנצער מעשה, קיין האָחז וועט ניט קרעהען!

און אזוי איז דאָס טאַקי געווען. א חתן האָט מען איהר גע־געבען א יונג מיט ביינער, משה הערש האָט ער געהייסען, א דאַמסקי שניידער. די ראַבינאָוויטשעס זענען געווען די מחותנים און די אונטערפיהרער. אויף דער חתונה איז געווען די גאַנצע שטאָדט און אויך „גאַטשאַלסטווע". מע האָט אויסגעטרונקען אָהן א שעור פלעשער מיט וויין און מיט ביער, און ניסעל ראַבינאָוויטש מיט׳ן סטאַנאָוואָי פריסטאוו האָבעןביידע אזוי געטאַנצט, אז מע האָט בעדאַרפט געהן קוקען אויף חדושים!

נאָך דער חתונה איז פייגעלע געוואָרען ניט צו דערקענען. פרום ווי א רביצין, ניט געקוקט קיין מאַנסביל גלייך אין די אויגען אריין, און מיט נחום וועוויק׳ס יונגלעך איז זי גלייך ווי קיין מאָל נישט געווען בעקאַנט. און אז מע האָט בעדאַרפט אין שטאָדט עמיצען מאַכען א נדבה, נעהמען א פאַטשיילע און געהן איבער די הייזער, איז זי געווען פון די ערשטע. אז מע שמועסט א אשה כשרה, א גבאי׳טע, איז דאָך ניט שייך! נאָר איינס צום אנ־דערען געהער זיך ניט אָן: איהר מיידעלשער נאָמען „פייגעלע אשמדאי" איז איהר פערבליבען אויף אייביג. וועגען דעם האָבען שוין געזאָרגט נחום וועוויק׳ס קונדייסים, און מעהר פון אַלע, דער מי־טעלסטער און דער גרעבסטער קונדעס, דער שרייבער פון די דאָזיגע געשיכטען.

די משפחה.

16

דיא משפחה

דריי ברידער. — דריי פערשידענע טיפּען. — א „דיעלא" מיט „קאזנא." — דער פּעטער פיני טאנצט אויף לייכטער.

דער פּאַטער פונ׳ם העלד פון די דאָזיגע בעשרייבונגען, נחום וועוויק׳ס, האָט געהאט נאָך צוויי ברידער: פּיני וועוויק׳ס און ניסעל וועוויק׳ס — דער וואָס איז אויבען דערמאָהנט; און איין אַנטיק איז דאָס, וואָס יעדער פון די דריי ברידער איז זיך געווען א טיפּ פאַר זיך און קיין ברעקעל נישט געראָטען איינס איז דאָס אַנדערע. דער עלטערער, נחום וועוויק׳ס, איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין, א מישמאַש פון א חסיד און א משכיל, א פילאָזאָף און א שענער דאַווענער, א למדן און א חקרן, און בטבע א מענש א שטילער, א פערבאָרגענער און א גרויסער בעל מרה־שחורה. דער אַנדערער, פּיני וועוויק׳ס — דער איז געווען שוין גאָר א גרויסער ירא־שמים, מיט גאָר א לאַנגען טלית־קטן, א שענער איד, איך מיין טאַקי א שענער אויפ׳ן פּנים, מיט א שענע באָרד, שענע, שמייכעלדיגע אויגען, און בטבע זעהר א לעבעדיגער, א מענש, וואָס קהל׳ט זיך, א קאָכלעפעל, א בריה א מוהל, חלילה נישט צוליעב געלד, נאָר פּשוט לשם מצוה. מיט איינעם וואָרט, דאָס איז געווען א איד פון הו־הא, שטענדיג פארטראָגען אין פרעמדע געשעפטען, לאָדענישען, דולענישען, פערלאָזענישען, אויסגלייכעניי־שען, אלמנות, יתומים און גלאַט אָרעמע לייט. היינט וואו איז עפּיס גבאות אין בית המדו״ש, אין קלויז, אין חברה קדישא, אין חברה

משניות און חברה תהלים? איך האָב מורא, אַז דאָס איז ביי איהם געווען טהייערער פון איין איינגענעם מארק אָדער אַ יאריד. רבי־געלד האָט דאָס איהם אויך געקאָסט געגוג. נאָר ווי באַלד ס'איז אַ מצוה, וואָס מאכט דאָס אויס? אדרבה, וואָס מעהר עס קאָסט רבי־געלד, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און בעקלאָגען זיך דערויף טאָר מען נישט, וואָרום דעמאָלט איז שוין די מצוה אויס מצוה.

למשל, עס געדענקט זיך אַ מעשה: איין מאָל האָט געזאָלט זיין „טאָרגעס" אויף דער „פּאָטשט". בכדי מע זאָל זיך ניט שמייסען אין די מקחים און מע זאָל צו דער פּאָטשט ניט דערלעגען קיין געלד, זענען אידען געפאַלען אויף אַ המצאה, אַז דער וואָס וויל נעהמען די פּאָטשט, זאָל צעטיילען צווישען די קאָנקורענטען אַ געוויסע סומע געלד, וועט מען איהם נישט קאַלי מאַכען די מקחים. נאָר די קאָנקורענטען אַליין וועט מען דאָך ניט גלויבען, לעגט מען איין דאָס געלד אין אַ זיכער אָרט און מע געהט אויף די טאָרגעס. און וואָס קאָן זיין נאָך אַ מעהר זיכער אָרט, ווי ביי פּיני וועוויק'ס? האָט מען איינגעלייגט ביי איהם דאָס געלד און מע איז אוועק אויף טאָר־געס, און דער וואָס האָט דאָס געלד איינגעלעגט האָט אָפּגעטהאָן אַ שפּיצעל, זיך כלומרשט פון די טאָרגעס ארויסגעגליטשט, דאָס געלד אָפּגענומען און ערשט דערנאָך ארויסגעשטעלט אַלעמען אַ שענע פייג. אודאי האָבען די קאָנקורענטען גע'מסר'ט וואו מע דאַרף און מע האָט צום ערשטען אַ נעם געגעבען זיך צו יענעם פּארשוין, וואָס האָט דאָס געלד געגעבען, און דערנאָך צום צווייטען פּארשוין, וואָס דאָס געלד איז געווען ביי איהם איינגעלעגט: רב איד, זייט זשע מוחל, וואָס איז דאָ געווען פאר אַ מעשה? האָט זיי נעבאָך פּיני וועוויק'ם דערצעהלט די מעשה, ווי דער אמת איז, האָט מען איהם גע'משפּט פאר בע'גנבה'נען קאַזנאַ, און דאָס גליק איז געווען, וואָס אויפ'ן אָרט פון טורמע האָט מען איהם אָפּגע'משפּט נאָר מיט געלד־שטראָף.

מיינט איהר אודאי, אַז דאָס האָט איהם אָנגעלערענט? האָט איהר אַ טעות. יענעמס געשעפטען, דאָרט וואו סע שמעקט מיט

קהל און מיט א טובה פאר א אידען, איז בילכער פון אייגענע גע־שעפטען. אוועקווארפען, למשל, א מארק אדער א יאריד און לויפען אויף א ברית — פון דעם שמועסט מען ניט. דערויף איז מען דאך עפעס א מוהל ביי אידען. אדער חתונה מאכען איין ארעמע יתומה און טאנצען מיט די ארעמע מחותנים א גאנצע נאכט — דאס איז דאך אודאי א גרויסע מצוה, וואס ניט אפט קומט עס צו דער האנד.

רעדענדיג פון טאנצען איז שווער זיך איינצוהאלטען און ניט בעוואונדערען, פון וואנען האט זיך גענומען צו אט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל קענען טאנצען און נאך אזוי שען טאנצען? וואו האט ער זיך דאס געלערענט, למשל? און ווער איז געווען זיין רבי יענע יאהרען? טאנצען א „חסיד“, א „קאזאק“ און א „פאניע‘‘ — פון דעם איז אפגערעדט.

— שטיל זאל זיין! רב פיני וועוויק׳ס וועט טאנצען א חסיד!

— צערוקט זיך, עולם! רב פיני וועוויק׳ס וועט געהן א קאזאק!

אדער:

— ווייבער, אויף א זייט! רב פיני וועוויק׳ס וועט אונז ווייזען א פאני!

און דער גאנצער עולם צערוקט זיך, מאכט א ווארע. און דער פעטער פיני „טאנצט א חסיד“, „געהט א קאזאק“, אדער ער „ווייזט א פאני‘‘, און דער עולם שטעהט אויף קעפ. עין לא ראתה!

וואס ארעמער ס׳איז געווען די חתונה, אלץ גרעסער איז גע־ווען די שמחה. דאס הייסט, וואס די מחותנים זענען געווען גרע־סערע ארעמע לייט. אלץ מעהר האט דארט דער פעטער פיני גע־טאנצט און בעוויזען אזעלכע קונצען, וואס טאקי עין לא ראתה — און טאקי נאר לשם מצוה, בכדי צו משמח זיין חתן־כלה. מע האט בעדארפט אויף חדושים געהן זעהן פיני וועוויק׳ס, ווי ער טאנצט „אויף לייכטער“ מיט ברענענדיגע ליכט, אדער „אויף א שפיגעל“, און אזוי גרינג, אזוי גראציעז, ווי דער גרעסטער פון די היינטי־גע טענצער פון דער וועלט. אזא מין טאנצען וואלט מען היינטיגע צייטען געקאנט ווייזען אויף בילעטען און מאכען א סך געלד. די

קאפאטע אראפגעווארפען, דעם טלית קטן ארויסגעצויגען, די אר־בעל פערקאטשעט, די הויזען במילא אריינגעשטעקט אין די שטי־וועל, און די פיס קוים־קוים וואס זיי בעריהרען די ערד, און דער קאפ איז פערווארפען ארויף, די אויגען צו, אויפ'ן פנים זעהט מען התפעלות מיט התרוממות, ווי בשעת דאווענען. און די כלי זמר שפיעלען א אידישע זאך, און דער עולם פליעסקעט, און די ראד ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, און דער טענצער, אויסמיי־דענדיג די לייכטער מיט די ברענענדיגע ליכט, געהט אריין וואס ווייטער אין אלץ מעהר התפעלות און אין אלץ מעהר התרוממות הנפש—ניין, דאס איז ניט געווען קיין טאנצען; איך וואלט געזאגט, אז דאס איז געווען גיכער א מין עבודת הבורא, א ריינע גאטעס־דיענסט. און איך שטעל זיך אפ און פרעג נאך א מאל די אייגענע קשיא: פון וואנען האט זיך גענומען צו אט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאל דערגרייכען אזוי ווייט אין דער קונסט פון טאנצען? וואו האט ער זיך עס אויסגעלערנט? און ווער האט געקאנט זיין דער רבי זיינער?

פערדעדט זיך וועגען טענץ, האבען מיר דערווייל פערגעסען דעם דריטען ברודער, ניסעל וועוויק'ס, פון וועלכען מיר ווילען זאגען עט־ליכע ווערטער אינ'ם ווייטערדיגען קאפיטעל.

דער פעטער ניסעל און דיא מוהמע האָדעל.

17

דער פעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל

דער פעטער ניסעל „הוליעט“. — אַ חשוב ביי „נאַטשאַלסטוואַ“. — אַ ווייב אַ צרה. — זיך פערשטעלט פאַר אַ טשינאָווניק. — אָנגעאַרבייט אַ חתונה. — אַוועק קיין אַמעריקאַ. — אַ נצוץ פון אַ פּאָעט.

אויב די צוויי עלטערע ברידער, נחום און פּיני וועוויק'ס, זענען געווען חסידים, איז דער דריטער, דער יונגסטער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אָדער, ווי ער האָט זיך שוין די לעצטע צייט גערופען ביי זיי פּאַמיליענאָמען, ניסעל ראַבינאָוויטש, געווען שוין גאָר אַ וועלטליכער, געטראָגען זיך ווי אַ שטשאָגעל: היינטען אין דער קאַפּאָטע אַ שפּאַלט, — דאָס האָט געהייסען יענע יאָהרען מעשה פּראַנט, אָדער מעשה דייטש — לאַקירטע שטיוועלעטען מיט שפּראַנציקעס און שטאַרק־שטאַרק אונטערגעבויגענע פּאות. און געהאַלטען האָט ער זיך דעמאָקראַטיש. דהיינו: אין מית־המדרש האָט ער געהאַט, ווי אַלע פאַרנעמסטע בעלי־בתים, איין אָרט אין מזרח, נאָר געזעסען איז ער אויף דער לעזשאַנקע אין פּאָליש, געהאַלטען אַ חומש מיט'ן „ביאור“ און דערצעהלט, דוקא פאַר'ן פּראָסטען עולם, מעשיות פון רב משה'לע וויינשטיין, פון מאָנטעפיאָרען און פון ראָטשילדען אויך. דערצו האָט ער געהאַט אַ באַסאָווע שטימע, געקאָנט שען זינגען, ליעב געהאַט אַ סך לאַכען און געקאָנט מאַכען לאַכענדיג יענעם. מייססטענס האָבען פון איהם געלאַכט ווייבער און מיידלעך — די זענען ממש צעגאַנגען פאַר געלעכטער, אַז ער האָט נור געוואָלט. מיט וואָס ער האָט זיי

געגומען — איז שווער צו וויסען. נאָר ס'איז געווען גענוג, ער זאָל זיי זאָגען איין וואָרט — און די געלעכטערען זענען שוין געגאַנ־גען ביז'ן הימעל.

היינט וואָס פאר א „הוליאק" איז דאָס געווען! אָהן איהם א חתונה איז געווען א לויה, ניט קיין חתונה. ניסעל וועוויק'ס, אָדער ניסעל ראַבינאָוויטש האָט געקאָנט מחיה מתים זיין, א גאַנצע וועלט מאַכען רעדעווּדיג, לאַכענדיג און טאַנצענדיג. דער חלוק צווישען איהם און צווישען פעטער פיני איז געווען, וואָס דער פעטער פיני האָט געקאָנט טאַנצען, און דער פעטער ניסעל האָט געקאָנט מאַכען טאַנצען אַנדערע. אַלע און אַלעם האָבען מיט איהם אויף א שמחה מיטגעטרונקען, מיטגעזונגען און מיטגעטאַנצט. דער ערשטער איז געווען דער סטאַנאָוואי פּריסטאַוו. מיט איהם האָט ער זיך געביטען מיט די היטלען—און ס'איז געווען ליהודים.

בכלל איז ניסעל ראַבינאָוויטש געווען מיט נאַטשאַלסטווע אויס־געבונדען, און האָט געפיהרט דאָס שטעדטעל ביד רמה, גליַיך ווי ער וואָלט אַליין געווען א נאַטשאַלניק, א טשינאָווניק. דערצו האָט ער געהאַט א פּה־קדוש, גערעדט רוסיש ווי א עכטער פּאָני: „מעזשדו פּראָטשים, וואַשאַ מילאָסט, פּאַזוואָלטי וואָם פּאָקוריט נאַ נאַש שטשאָט אי טשטאָבי ניעבילאָ ניקאַקיך קאַקאָוו!" . . . (זייט זשע מוחל, אין איינוועגס פערדויכערט אונזערען א פּאַפּיראָס, און אָהן א שום תירוץ!) נישט נאָר אידען—גויים האָבען פאר איהם געהאַט דרך־ארץ: „חאָדים דאָ ניסעליאַ; זוין אי דילאָ סקאַזשע, אי טשאַרקאַ הורילקאַ בודע." (לאָמיר געהן צו ניסלען: אי עסק וועט ער אונז זאָגען, אי א גלעזעל בראַנפען וועט זיין.)

קהל'ען זיך האָט ער נאָך מעהר ליעב געהאַט, ווי דער פעטער פיני. שטענדיג האָט ער זיך מיט עמיצען, אָדער פאר עמיצען, גע־לאָדען, און איהם האָט זיך אויסגעמאָהלט, אז ער ווייסט אַלע זאַ־קאָנעס. א קליינינקייט—א איד רעדט אזוי גוט רוסיש, אז ס'איז גאָרנישט צו דערקענען, אז דאָס רעדט א איד, און דערצו איז ער אזוי אויסגעבונדען מיט נאַטשאַלסטווע, פּאַטשט דעם סטאַראָסטאַ

ווי א הונד, שכור׳ט מיט׳ן סטאַרשינאַ א גאַנצע נאַכט טאַקי ביי זיך אין שענק, און מיט׳ן סטאַנאָוואָי פּריסטאַוו קושט ער זיך, ווי מיט אַ ברודער! . . .

נאָר אויף וויפיעל דער פעטער ניסעל איז געווען אַ חשוב אין שטאָדט, אויף אזוי פיעל איז ער געווען ניט קיין חשוב ביי זיין אייגען ווייב, ביי דער מוהמע האָדעל (אַלע גרויסע מענשען זענען ביי זייערע ווייבער גאָרנישט!) די מוהמע האָדעל איז געווען אַ ווייבעלע אַ קליינס און אַ שוואַרץ, נאָר דאָס דאָזיגע קליינע ווייבעלע האָט געהאַלטען איהר גרויסען מאַנן אין דער מורא—אימת מות!

עס איז געווען צו בעוואונדערען, ווי אָט דער גרויסער הויכער פעטער ניסעל, דער חשוב ביי נאַטשאַלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש, און דער שטענדיג פריילי‍כער און אויסגעפּוצטער קאַוואַליער און אָנגעלייגטער גאַסט ביי ווייבער, איז אַ בעלן געווען צו כאַפּען פון זיין אייגען קליינגעוואַקסען ווייבעלע אָדער מיט אַ קישעלע איבער׳ן קאָפּ, אָדער מיט אַ נאַסען בעזעם איבער דער אויסגעפּוצטער קאַפּאָטע! צום מיינסטען האָט זי ליעב געהאַט איהם בעזעמען דוקא יום־טוב, און דוקא שמחת־תורה, און דוקא פאַר׳ן גאַנצען עולם אין די אויגען: „לאָז מען וויסען וואָס פאַר אַ מאַן זיין ווייב האָט!...“ ער אָבער האָט דאָס אָנגענומען פאַר אַ קאַטאָוועס, זיך פערשלאָסען מיט אַלע אידען אין זאַל, אויפגעעפענט פלעשער מיט בראַנפען, אויפגעשלאָגען אַלע פענסלעך מיט געזייערטע אוגערקעס אין קעלער, אַרויסגענומען אַלע טעפּ און טעפּלעך פונ׳ם אויווען,—געמאַכט אַ חורבן, אַ פּאָגראָם אין שטוב, און אָפּגעקרענקט נאָכדעם דערפאַר פון דער מוהמע האָדעל דריי וואָכען בסדר. ס׳איז אָבער געווען כדאי—מע האָט זיך גוט אָנגעהוליעט!

שענער פון אַלסדינג איז געווען דאָס, וואָס דער פעטער ניסעל האָט אָהן דער מוהמע האָדעל נישט געטהאָן פון דאַנען אהין. ער האָט זי געהאַלטען פאַר אַ גרויסען בר־דעת; נישטמעהר, פלעגט ער אויף איהר מלמד זכות זיין, זי איז פון קאָרסון, אַ שטאָדט אזעלכע אין קיעווער גובערניע, און די קאָרסונער זענען אַלע „ספּילשליווע“...

צו דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה—האָט ער געזאָגט—: פּערעל. אַז גאָט זאָל איהם העלפען, ער זאָל איהר קאָנען קויפען גרויסע פּער־רעל, וואָלט איהר כאַראַקטער, זאָגט ער, זיך אינגאַנצען איבערגעבי־טען. „איך וויים נאָך אַ בעסערע רפואה,"—האָט איהם דער עלטע־רער ברודער נחום געפּרובט עפּענען די אויגען און האָט איהם אריינ־געדוימט אַ סוד אויפ'ן אויער, פון וועלכען דער פעטער ניסעל איז געוואָרען איין אויפגעציטערטער.

— זאָל גאָט היטען! זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!

— פאָלג מיך, ניסעל! טהו ווי איך זאָג דיר, וועט דיר זיין אַז גוט און אַז וואויל!...

אין וואָס די דאָזיגע עצה איז בעשטאַנען האָט זיך אַרויסגע־וויזען ערשט העט־העט שפּעטער, אין אַ צייט אַרום. דעם דאָזיגען סוד האָט די מוהמע האָדעל אליין צעפּויקט איבער דער גאַנצער שטאָדט דערמיט, וואָס זי האָט געטאַטעלט און געשימפּט, גע־שמירט און געשאָלטען די גאַנצע משפּחה פון איהר מאַן: „די משפּח'טערע"—קיין אַנדער נאָמען האָבען ביי איהר די ראַבינאָ־וויטשעס ניט געהאַט. „שלאָגען אַ ווייב איז ביי זיי אַ וואָכעדיגער גאַנג... נאָר ס'וועט זיי פריהער אָפּדאַרען די האַנד, איידער זיי וועלען זיך צוריהרען..."

דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט געוואוסט פונ'ם סוד, אַז ניסעל ראַבינאָוויטש האָט נעבאָך אָפּגעשניטענע יאָהרען פון זיין ווייב, כאָטש אפילו ביי דער וועלט איז ער אַ תקיף און ביי נאַטשאַלסטווע אַ גאַנצער קאָכלעפעל. הלואי וואָלט ער ניט געווען אַזאַ תקיף, וואָ־רום דאָס, וואָס ער איז געווען אַ תקיף, האָט איהם אייגענטליך אָפּגעקוילעט און סוף כל סוף גליקליך געמאַכט איהם מיט די קינ־דער און קינדס־קינדער אויף אייביגע יאָהרען. וועגען דעם וועדט דערצעהלט אַ מעשה, וואָס שמעקט אויסגעטראַכט צו זיין, נאָר איך גיב זי איבער, ווי איך האָב זי געהערט.

אין אַ קליין שטעדטעל, ניט ווייט פון וואָראָנקאָ, דאַכט זיך, אין בערעזאַן, האָבען גויים געמאַכט אַ פּריגאָוואָר אויף אַ אידען, אַז

מע זאָל איהם ארויסטרייבען. וואָס טהוט מען? אין מען געקומען צולויפען צו ניסעל וועוויק׳ס, אָדער צו ניסעל ראבינאָוויטש: סטייטש, אזא חשוב ביי נאַטשאַלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש און קושט זיך מיט׳ן סטאַנאָוואָי פּריסטאַוו! . . . דער פּעטער ניסעל האָט זיך א וואָרף געגעבען צום פּריסטאַוו—ער קאָן דאָ גאָרנישט העלפען: דאָס ווענדט זיך נור אינ׳ם „ספּראַווניק,“ און דער ספּראַווניק איז, ערשטענס, א נייער מענש און, צווייטענס, א גרויסער המן! וואָס זשע טהוט מען ווייטער? ווי לאָזט מען דאָס „ראַזאָרען“ א אידען און מאַכען א תל פון א גאַנצער משפּחה? „וואַרט נור אויס א ביסעל, בודיעט דיעלאָ ווּשליאַפּיע—ס׳וועט זיין רעכט,“—אזוי האָט געזאָגט דער פּעטער ניסעל און האָט אָפּגעטהאָן גאָר א קלייניגקייט: ער האָט געקריגען די גאַנצע אוניפאָרם, וואָס א טשינאָווניק טראָגט, האָט זיך פערשטעלט פאַר א „ספּראַווניק,“ געכאַפּט א פּאָטשט און איז אריינגעפאָהרען אין דאָרף אריין מיט א גלאָק, און האָט געשיקט רופען צו זיך דעם סטאַרשינאָ מיט דער גאַנצער „הראָמאַדע,“ און האָט זיך צושריען אויף זיי: „קאַק ווי סמעיעטיע, טאַקיע־סיאַקיע?!“ און געטופּעט מיט׳ן פוס, ווי איין אמת׳ער ספּראַווניק, אז ס׳איז נישט „פּאָ־זאַקאָנו,“ און האָט צעריסען דעם פּריגאָוואָר אויף שטיק־שטיקלעך און אָנגעזאָגט זיי, אז טאָמער דערוועגען זיי זיך קלאָגען אויף איהם צום גובערנאַטאָר, זאָלען זיי וויסען, אז ער, דער נייער ספּראַווניק הייסט עס, איז טאַקי דעם גובערנאַטאָר׳ס איין אייגענער פּעטער, פון דער מאַמע׳ס צד, און זיין ווייב געהער זיך אָן א שטיקעל קרובה מיט׳ן „מיניסטער אָוונוטרענניך אי וונישניך דיעל“! . . .

ווער עס האָט גע׳מסר׳ט—ווייסט מען נית. נאָר די געשיכטע מיט׳ן צעריסענעם פּריגאָוואָר און די מעשיות מיט׳ן גובערנאַטאָר און מיט׳ן „מיניסטער אָוונוטרענניך אי וונישניך דיעל“ זענען ארויף ווי בוימעל אויפ׳ן וואַסער, און ס׳איז געוואָרען א „דיעלאָ,“ און מע האָט איהם מחילה איינגעזעצט און גע׳משפּט, און דער שפּיץ איז געווען, אז דער בראַווער פּעטער ניסעל האָט נעבאָך געמוזט

ווערען א בורח, פשוט, הייסט עס, נעמען און אנטלויפען. עס האט זיך איהם איינגעגעבען, ער איז אנטלאפען, האט זיך פריהער אפגע־וואלגערט א שטיקעל צייט אין אדעס, זיך געמאכט א נייעם פאס מיט א נייעם נאמען, און איז אוועק קיין אמעריקא, אזש קיין קא־נאדא, די ערשטע צייט גוט אויסגעריסען געווארען, נאר אין א פאר יאהר ארום האבען אנגעהויבען געהן פון איהם „לעטערס," אז ער „מאכט א לעבען." שפעטער האט ער אריבערגעצויגען אהין זיין גאנצע משפחה, וועלכע האט אויך געשריבען בריעף, אז „זיי מאכען א לעבען." נאכדעם זענען אנגעקומען פון זיי אלעמען זעהר שענע „פיקטשורעס"—גראפען, אמת'דיגע שררות! נאר ווי אזוי מע „מאכט א לעבען" און ווי אזוי איז בכלל דאס לעבען אין אמערי־קא—דאס האט מען נישט געקאנט פון זיי ארויסבעקומען בשום אופן.

ערשט העט־העט, אין א יאהר עטליכע און דרייסיג ארום, אינ'ם יאהר 1905-6, אין דער צייט, ווען דער וואס שרייבט די דאזיגע ביאגראפיע האט אליין בעדארפט אריבערוואנדערען איבער'ן ים און איז געקומען בשלום קיין אמעריקא, האט ער זיך אינטערעסירט צו בעקומען געוויסע ידיעות וועגען זיין פעטער, איז ער געוואוירע געווארען, אז דער פעטער ניסעל איז שוין א שוכן־עפר, נאר ער האט איבערגעלאזט א שענעם נאמען און א שען פרמעגען. זיינע קינדער און זיינע אייניקלעך זענען דאס, וואס מע רופט אין אמעריקא א ל ר י י ט.

דאס בילד פונ'ם פעטער ניסעל וואלט אבער ניט געווען אינ־גאנצען, ווען מיר זאלען דורכלאזען נאך איין שטריך—אין דעם דא־זיגען מענשען איז אפשר פערלוירען געגאנגען א פאעט; ער האט ליעב געהאט זינגען אידישע ליעדער, אייגענע. אין דער צייט, וואס ער איז געזעסען אין תפיסה, האט ער בעשאפען א ליעד אויף זיך אליין, אין אידיש, נאכ'ן אל"ף בי"ת, און א שענע מעלאדיע דער־צו,—א מעלאדיע, וואס איז זיך צעגאנגען אין אלע איבורים. וויפיעל טאלאנטען זענען ביי אונז אט אזוי פערלוירען געגאנגען, וואס מע ווייסט פון זיי גארנישט! . . .

פינעלע שימעלעם פאָהרט קיין אָדעם.

18.

פינעלע שימעלעס פאָהרט קיין אָדעס.

שימעלע רעדט מעהר אויף גויעש.—דערצעהלט גרויסקייט פון אפרתין.—קלויבט זיך אריבער קיין אדעס.—זיין זוהן פינעלע האט איין אפעראציע—איין ארבעסעל אין אויער.—דער אפשייד ווארעמעס.

דעם העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך אויסגעוויזען, ווי עס ווייזט זיך אוים מסתמא יעדען אידישען יונגעל, אז זיין שטעדטעל—דאָס איז דער מיטעלפונקט פון דער וועלט, דער סאַמע נאָפּעל פון דער ערד, און זיינע אידען—דאָס זענען די אויסדערוועהלטסטע ביי גאָט, וואָס צוליעב זיי איז בעשאַפען געוואָרען די דאָזיגע וועלט, און פערשטעהט זיך, אז אין דער שפּיץ פון די אויסדערוועהלטסטע שטעהען וועוויק'ס קינדער, די ראַבינאָוויטשעס, און דער ראש וראשון און דער סאַמע שפּיגעל, דער סאַמע צימעס פון די ראַבינאָוויטשעס—דאָס איז געוועס זיין טאַטע, נחום וועוויק'ס. ווארום ווער זיצט אין בית־המדרש אויבענאָן אין מזרח־וואַנד, דער צווייטער פונ'ם רב, ביי'ם סאַמע ארון־קודש? צו וועמען קומט מען צום אלעם ערשטען גוט יום־טוב בעטען? און צו וועמען קלויבט מען זיך צענויף אלע שבת־צו־נאַכטס אויף מלוה־מלכה, און מע טרינקט און מע זינגט און מע טאַנצט און מע הוליעט ביז'ן ווייסען טאָג אריין? ניין, נישטאָ קיין שענערעס פון זיין משפּחה. נישטאָ קיין רייכערעס פון זייער שטוב. נישטאָ קיין גרעסערער פון זיין טאַטען. נישטאָ קיין פרומערער

פון זיין פעטער פיני. נישטאָ קיין פרעהליכערער פון זיין פעטער ניסעל. און קוקענדיג אויף זיין הויכען טאַטען, נחום װעװױק'ס, אונטער א שבת אָדער א יום־טוב, אין דער שענער זײדענער קאַפּאָ־טע מיט'ן ברייטען גאַרטעל און מיט דער נאַפּאַלעאָנקע אויפ'ן קאָפּ; אָדער אויף זיין נידעריטשקער מאַמע, חיה אסתר נחום װעװױק'ס, בעת זי הויבט אויף איהרע אײדעלע, װײסע הענד ארויף ביי ליכט־בענטשען איבער די גרויסע, הויכע, געבלאָזענע זילבערנע לײכטער, אָדער אויף דער הויכער טשעפּקער באָבע מינדי, װי זי רעדט זיך אוים מיט גאָט, װי מיט א גאַנץ נאָהענטען שמעלקע, אָדער אויפ'ן פעטער ניסעל דעם גבר, װי ער האַקט רוסיש װי א עכטער פּאַני— האָט זיך שלום נחום װעװױק'ס האַרץ אַלע מאָל אָנגעפילט מיט פרייד און מיט גדלות קעגען אַנדערע קינדער, און ער האָט געדאַנקט גאָט, װאָס ער האָט געהאַט דאָס גליק צו געבוירען װערען אין דער דאָזי־גער משפחה, אונטער דער דאָזיגער גאָלדענער פאָהן, װאו ער האָט זיך געפיהלט גליקליך, װי א פּרינץ, און זיכער, װי אין א פעסטונג, װי אין א קייזערליכען פּאַלאַץ.

און אָט האָבען זיך פּלוצים די װײלען פון דער פעסטונג געגע־בען א שאָקעל, דער פּאַלאַץ האָט גענומען אײנבויגען זיך אויף אוס־צופאַלען, און דער גאַנצער כשוף פונ'ם גליקליכען שטעדטעל איז מיט אַמאָל פערשװאונדען געװאָרען. דער יונגער פּרינץ איז גע־װאוירע געװאָרען, אז ניט דאָ איז דער נאַפּעל פון דער ערד, אז ס'איז פּאַרהאַן אויף דער װעלט א סך, א סך גרעסערע שטעדט פון װאָ־ראָנקאָ, און אז עס געפינען זיך אויף דער װעלט א סך, א סך רײ־כערע אידען פון די ראַבינאָװיטשעס. און געװאוירע געװאָרען איז ער אָט דאָס אַלסדינג פון זיין נייעם חבר, פּינעלע שימעלעס, פון װעלכען מיר דערצעהלען דאָ אין קורצען.

אויסער װעװױק'ס קינדער, די ראַבינאָװיטשעס, איז געװען אין װאָראָנקאָ נאָך א איד א בעל־הבית, פון די נ ג י ד י ם, מיט'ן נאָמען שימעלע. דאָס איז געװען א געפּאַקט אידעל מיט א קײ־לעכדיג בײכעל און מיט א סימפּאַטיש שמייכלענדיג פּנים, דאָס

מויל א ביסעל אויף א זייט. ער איז געווען ניט אזא גביר, ווי א פערלעבער. „א קערבעל איז ביי איהם געווען א ממזר." וויפיעל ס'איז געווען האט מען פערלעבט. און אז ס'איז ניט געווען, האט מען געבארגט און געליהען און ווייטער געלעבט א גוטען טאג.

אין שטאדט האט מען איהם געהאלטען פאר א שטיקעל אפיקורס, ווייל ער האט געטראגען א „הענגקאלנער" און אביסעל שוין צו א קיילעכדיג בערדעל, שטארק צוגעפוצט; דערפאר האט ער אבער געהאט איין אפענע האנד אויף געבען א נדבה, און אין מיטען דער וואך, אז ס'האט זיך איהם פערגלוסט, האט ער פעררופען געסט, געמאכט א סעודה פון דער ברייטער האנד—חי געלעבט!

מעהר פון אלע ראבינאוויטשעס האט ער ליעב געהאט דעם פעטער ניסעל, געטראגען גלייך ווי ער א צעשפאלטענע קאפאטע און שטארק אונטערגעהאקטע פאות און ליעב געהאט, ווי דער שפא־לער זיידע, רעדען מיט א אידען אויף גואיש: „עה ווי סוקינע דיעטי! וואס באלאבעטשעט איהר דברים בטלים? פארא באגו מאליטסא!" א האנדשריפט האט ער געהאט א זעלטענע—א „כתבא רבא," דערפאר ווייל ער איז געווען א „ליוואק" (געשריבען מיט דער לינקער האנד, און אלע ליוואקעס שרייבען אויסגעצייכענט שען—דאס איז דאך ידוע). אין דער היים איז ער אלע באל געווען א גאסט, נור אויף יום טוב. אפגע'יום־טוב'ט, איז ער ערגיץ אוועק־געפאהרען, מע ווייסט ניט וואוהין, און געקומען אויפ'ן אנדערען יום טוב און אנגעבראכט אהיים אזוי פיעל מתנות, אז דאס גאנצע שטעדטעל איז געגאנגען חאדראם און גערעדט פון שימעלעס מתנות א לאנגע צייט נאכדעם.

איינמאל אונטער א פסח איז ער געקומען פון ערגיץ צופאהרען און ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ער פאהרט ארויס פון וואראנקא— וואוהין? א, ווייט! זעהר ווייט! אזש קיין אדעס! „סקאטינעס, האט ער געזאגט, זיצען אט דא, אין אזא העק, משארט וואס פאר־בערי! איהר זאלט זיין אין אדעס, וואלט איהר געוואוסט, פא קראני מיר, וואס הייסט א שטאדט! איהר זאלט א קוק טהון ביי אפרת'ן

א קאַנטאָר מיט כלוזשישטשעס, טשאָרט וואָס פּאַבערי! וויפיעל גאָלד דאָרט וואַלגערט זיך איבער אין איין טאָג, מעגט איהר זיך עס ווינשען פערמאָגען אלע, סוקינע דיעטי, מיט מיר אינאיינעם!..."

דער עולם, פערשטעהט זיך, האָט שימעלען אויסגעהערט מיט אָפענע מיילער, זיך גע'חדוש'ט אויף אפרתי'ס קאַנטאָר און אויפ'ן געלד, וואָס דאָרטען וואַלגערט זיך איבער א טאָג, נאָר הינטער די אויגען האָט מען געמאַכט חוזק סאַי פון שימעלען, סאַי פון אפרתי'ס קאַנטאָר. און מעהר פון אלעמען האָט חוזק געמאַכט שמואל־אלי דער נייער רב און חזן, וואָס איז נאָר־וואָס אראָפּגעקומען פון באַרישפּאָלי, א יונגערמאַן א קלוגער און א גרויסער שייגעץ, איין עזות־מחוצף־פּנים. ער האָט געזאָגט: „שפּייט איהם אין פּנים, אָט דעם שימעלען! ערשטענס, פּאַהרט ער גאָרניט ארויס; והשנית, איז ניט קיין אָדעס, נאָר א ביסעל נעהינטער, קיין רזשישטשעוו, און נישט ווייל די היגע מענטשען זענען סקאַטינעס, נאָר פּשוט, ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע—חאַ־חאַ־חאַ!"

נאָר ווי אזוי די מעשה איז, צי אָדעס, צי רזשישטשעוו, צי ווייל די וואָראָנקאָווער מענטשען זענען סקאַטינעס, צי ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע,—שימעלע האָט נישט געמאַכט קיין לצנות: ער האָט באַלד נאָך פּסח גענומען אויספּערקויפען דאָס בעל־הבתישקייט פאַר האַלב געלד, א סך זאַכען האָט ער צעגעבען אומזיסט, אויסגעקליידט די מיידלעך אזוי ווי די כלות, און פאַר די יונגלעך בעשטעלט ביי ישראל דעם שניידער קורצע וויטיקלעך, ווי עס פּאַסט פאַר אזא גרויסער שטאָדט, ווי אָדעס, און בכדי דאָס שטעדטעל זאָל נאָך מעהר קאָכען, האָט שימעלע בעפוילען העני'ן, זיין וויב, זי זאָל מאַכען א סעודה—מילכיגע וואַרעניקעס, טשאָרט איך פּאַבערי—פאַר דער גאַנצער שטאָדט!

פערשטעהט זיך, אז געקומען אויף דער שמחה זענען אלע, די גאַנצע שטאָדט, און דער ערשטער איז געוועזן דוקא שמואל־אלי, דער נייער רב און חזן, וואָס האָט הינטער די אויגען אזוי חוזק געמאַכט פון שימעלען, געמאַכט פון איהם גאָר אויסצודרעהען; דערפאַר האָט

ער אָבער אין די אויגען איהם אזוי גע'חנפ'עט, אז עס האָט פשוט געשלאָגען צו דער גאַל!

אינאיינעם מיט די גרויסע זענען געקומען צו דער סעודה, וואָס שימעלע האָט געמאכט, אויך קליינוואַרג. נאָר אנשטאָט דעם, זיי זאָלען זיצען אין שטוב גלייך מיט אַלע, זענען זיי בעסער געווען אין דרויסען ביי די בוידען, זעהען ווי מע פּאַקט זיך אין וועג אריין. און שלום נחום וועוויק'ס האָט זיך מיט דעם יונגסטען פון שימעלעס קינדער, פינעלען, א יונגעל מיט א פערזאָרגט פּנים'על און מיט גרויסע ביינקעוואַטע אויגען, פערקליבען אין איינע פון די בוידען, ארויפגעקראָכען גאַנץ אויבענאָן, זיך בעזעצט און געשמועסט פון דער ווייטער נסיעה, וואָס זיי שטעהט פאָר.

פינעלע שימעלעס איז געווען אין יענער צייט דער סאַמע נע־העגטסטער חבר פון שלום נחום וועוויק'ס,—און איהם האָט שלום ליעב געהאַט דערפאַר, וואָס ער ווייסט אַלסדינג, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך, וואָרום אחוץ וואָס פינעלע האָט זיך אָנגעהערט א סך מעשיות פון גרויסע שטעדט פון זיין טאַטען, שימעלען, איז ער אליין אויך געווען אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערעיאַסלאַוו, איבער א מעשה מיט איין ארבעסעל.

פינעלע האָט, שפּיעלענדיג, געפּרובט אריינלעגען איין מאָל איין ארבעסעל אין איין אויער אריין און ארויסנעהמען דאָס פונ'ם אנדערען אויער. פערשטעהט זיך, אז דאָס ארבעסעל האָט זיך איינ־געשפּאַרט, נישט געוואָלט ארויס נישט פון ד ע ם אויער און נישט פונ'ם אנדערן אויער, און עס האָט בעסער אָנגעהויבען צו וואַקסען ביי איהם אינווייניג און ארויסגערופען אַזאַ קאַפּוועהטיג, אז דער קונדעס האָט געמוזט אויסזאָגען דעם גאַנצען אמת מיט'ן ארבעסעל. האָט ער פריהער בעקומען א רעכטע פּאַרציע שמיץ— „א יונגעלע זאָל ניט לעגען קיין ארבעסלעך אין אויער אריין,“ און דערנאָך האָט מען מיט דרעטלעך און מיט שפּיזלעך און מיט „סיר־נעקלעך“ געפּאָרקעט איהם אזוי לאַנג אין אויער, ביז מע האָט איהם

געמוזט אפפיהרען אין דער גרויסער שטאדט אריין, קיין פעריאס־לאוו, אויף איין אפעראציע.

פון דער דאזיגער נסיעה אין דער גרויסער שטאדט אריין האט פינעלע נאכדעם געהאט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען גאנצע פעק, און ער איז ניט ווילענדיג אויסגעוואקסען ביי זיינע חברים אין די אויגען מיט א גאנצען קאפ העכער. א קליינינקייט—א יונגעל איז אליין געוועזען אין פעריאסלאוו און אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען אהן א שעור הייזער מיט בלעך געדעקט, מיט „פעד־שעהאדען" (טראטוארען) אויף אלע גאסען, ווייסע קלויסטערס מיט גרינע קאלפעקעס און מיט גאלדענע צלמים, געמויערטע קלייטען, קאוואנעס און דינים גאנצע בערג, עפעל און בארען אהן א שעור און אהן א צאהל, וואס וואלגערען זיך אויף דער הוילער ערד, און סאלדאטען, וואס „מארשטירען" אין די גאסען, און נאך כדומה אזעלכע חדושים ונפלאות!

פון דעמאלט אן זענען פינעלע שימעלעס און שלום נחום ווע־וויק'ס געווארען חבר, נפש אחת, און פאר קיינעם איז שימעלעס אפפאהרען פון וואראנקא נישט געוועזען אזא קלאפ, ווי פאר שלום'ען! א חוץ וואס ער האט מקנא געוועזען פינעלען, וואס יענער פאהרט און ער ניט, איז איהם שווער געוועזען זיך צעשיידען מיט זיין חבר, וועלכען ער האט ליעב געקריגען ניט ווינציגער ווי זיינע פריהער דערמאנטע חברים.

ביי זייער לעצטען זעהעניש, פאר'ן געזעגענען זיך, האט דער גליקליכער פינעלע שימעלעס, פיינטשיק אויסגעקליידט און איין אויסגעצוואגענער, אריינגעלעגט די הענד אין די קעשענים און גענומען מאכען חוזק פון וואראנקא.—„וואס איז וואראנקא?—א העק, א גרוב, א דארף, ערגער פון א דארף! און די מענטשען?—קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים! וואס אין אדעם פערמאגט איין אפרתי, נארעלע, פערמאגען דאס ניט אלע וואראנקאווער אידען שוין מיט די נגידים אינאיינעם..."

דערנאך האט פינעלע גענומען צו דערצעהלען גרויסקייט פון

זיך און פון זייער משפחה, ווי אזוי זיי וועלען דאָס באַלד געבען אַ פאָהר ארוים מיט די בוידען, אז ס'וועט אזש געהן א רויך! און ווי אזוי זיי וועלען זיך עס אביסעל אָנפאָהרען! און דערנאָך וואָס ס'וועט זיך טהון, אז זיי וועלען דאָס געבען א פאָהר אריין קיין אָדעס! אַלע גרויסע לייט וועלען זיי ארויסקומען אקעגען מיט אַ ברייטען שלום-עליכם און מיט פרישע קוילעטשען און מיט געבראָ-טענע קאַטשקעס און מיט גוטען ווישניק. און אפרתי וועט אויך זיין דאָרטען . . . .

— ווער איז דאָס דער אפרתי?—פרעגט איהם שלום.

— אפרתי ווייסט דו ניט?—ענטפערט איהם פינעלע ווי א גרויסער.—אפרתי דאָס איז אונזערער א קרוב פון דער מאַמעס צד, א גביר, איין אדיר, אַ מיליאָנטשיק! איך האָב דאָך דיר געזאָגט שוין, אז וואָס דער איין אפרתי פערמאָגט אין איין קעשעני, נאָ-רעלע, פערמאָגען דאָס ניט אַלע היגע אידען מיט די נגידים אינ-איינעם. קאָנסט פערשטעהן, ווי רייך ער איז, אז פאָהרען פאָהרט ער ארוים מיט זעקס פערד „נאשפיץ" און איינער א רייטער פליהט אויף צופריהער. אָנגעטהאָן געהט ער פון קאָפּ ביז די פיס אין זייד און אין סאַמעט, און צוויי טולעפּעס האָט ער: איינער איז אַ יענאָטענער און דער אנדערער איז פון פּיזעם. און עסען עסט ער אינדערוואָכען נאָר קוילעטש און נאָר געבראָטענע קאַטשקעס און פערטרינקט מיט'ן בעסטען ווישניק . . .

— און וואָס וועט איהר דאָרטען טהון?—פרעגט איהם שלום און שלינגט די סלינע פון די געבראָטענע קאַטשקעס מיט'ן גוטען ווישניק.

— וואָס הייסט, וואָס?—ענטפערט איהם פינעלע אזוי פראָסט און ערנסט.—וואָס טהוען אַלע אידען אין אָדעס? וואָס טהוט אפרתי? אפרתי האָט אייגענע אמבארעס מיט ווייץ, מיין טאַטע וועט האָבען אמבארעס מיט ווייץ. אפרתי האָט א קאָנטאָר מיט מענטשען, מיין טאַטע וועט האָבען אַ קאָנטאָר מיט מענטשען. און

געלד—געלד וועט זיך אונז שיטען אין די קעשענים פולע זעק! דו שפיעלסט זיך מיט אָדעס? . . .

און פינעלע האָט גענומען דערצעהלען די גרויסקייט פון אפרתי׳ן און די שענקייט פון דער שטאָדט אָדעס מיט איהרע דרייעטאזשנע מויערען. „נארעלע, אונזער שטאָדט איז אקעגען אָדעס, ווי אזוי זאָל איך דיר זאָגען?—ווי, למשל, א פליעג קעגען א קלויסטער, אָדער ווי א מורעשקע קעגען א עלעפאנט!“

איהר וואָלט געמעגט שווערען, אז ער איז דאָרטען אליין געוועזן און נעזעהן אלסדינג מיט זיינע אייגענע אויגען. זיין חבר האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און געשלונגען מיט דאָרשט איטליכס וואָרט און שטאַרק, שטאַרק מקנא געוועזן! איין זאַך נאָר איז איהם געוועזן אביסעל קשה, און ער האָט זיך ניט געפוילט עס א פרעג טהון ביי זיין חבר פינעלען: ווי באלד אָדעס איז יאָ אזא טייערע שטאָדט און אפרתי דער מיליאָנטשיק איז זייערער א קרוב, וואָס זשע האָבען זיי געשוויגען ביז אהער? פאר וואָס זענען זיי פריהער ניט ארויסגעפאָהרען אהינצוצו? . . . דערויף האָט פינעלע אָפגעענטפערט, גאָר קיין סך נישט געטראכט.

— נארעלע! א קרוב מיינסט דו טאַקי א נאָהענטער קרוב—א פעטער? צי א געשוועסטערקינד? צי א מחותן? עס הויבט זיך גאָרנישט אָן! א ווייטער קרוב! אפילו ניט קיין שני שבשלישי. זיי זענען נאָר ביידע, דאָס הייסט אפרתי און מיין טאַטע, פון איין שטאָדט, פון מעזשירעטשקע. מיין מאַמעס מאַמע איז פון מעזשירעטשקע און אפרתי׳ס טאַטע, זאָגט מען, איז אויך געוועזן א מעזשירעטשקער . . .

מען קאָן ניט זאָגען, אז פינעלעס ענטפער זאָל זיין א תירוץ מספיק אויף דער פראַגע, וואָס שלום האָט איהם אוועקגעשטעלט, נאָר די צייט איז זיך געגאַנגען און די צוויי חברים האָבען זיך אזוי פעררעדט וועגען אָדעס און וועגען אפרתי׳ס יחוס פון מעזשירעטשקע און וועגען נאָך זאַכען, אז זיי האָבען זיך גאָרניט אומגעקוקט, ווי דער פריהמאָרגען איז אוועק. דער עולם האָט שוין דערווייל לאנג

אפגעגעסען די ווארעניקעס, געווען עפעס מאדנע אויפגערוימט, רויט־ליך און פערשוויצט, און מע איז שוין געשטאנען ביי די בוידען און געגומען געזעגענען זיך זעהר פריינדליך מיט שימעלען און מיט זיין משפחה, קושען זיך און ווינשעווען אלדאס־גוטס. מעהר פון אלע־מען האט זיך געקושט שמואל־אלי דער רב און חזן, געהאלטען עפיס מאדנע די אויבערשטע ליפ, ווי זי וואלט וועלען לאכען, און צוגעווינ־שעוועט די אפפאהרענדיגע, ס'זאל זיין אין א מזל'דיגער שעה, און געבעטען שימעלען, ער זאל זיין אזוי גוט און לאזען גריסען ג א נ ץ אדעס, און אפרתי'ן—„למען השם, ניט פערגעסען אפרתי'ן לאזען גריסען גאר פריינדליך!"

— פראשטשאוואיטע, סוקינע ריעטי!—האט זיך שימעלע פרייליך אפגעזעגענט צום לעצטען מאל שוין פון בויד ארויס מיט'ן גאנצען שטעדטעל.—פראשטשאוואיטע! ניע פאמינאיטע ליכאם, און לאז אייך גאט העלפען, איהר זאלט זיך ארויסקראטשקען פון דער דאזיגער „בלאטע" במהרה בימינו—הוידא!

— הוידא!—האט איהם נאכגעזאגט אויך פינעלע, א שטע־הענדיגער אין בויד, האלטענדיג ביידע הענד אין די קעשענים, ווי א גרויסער, און קוקענדיג אויף זיין חבר שלום מיט ליעבשאפט און מיט גדלות,—און די בוידען האבען געריהרט.

און אז די בוידען זענען אוועק, איבערלאזענדיג נאך זיך א ריח פון פערד און א גאנצע וואנד פון שטויב, האט זיך שמואל־אלי גע־כאפט מיט ביידע הענד ביי די זייטען און האט אזוי געלאכט, זיך אזוי געקאטשעט, גלייך ווי צעהן טויזענד שדים וואלטען איהם גע־קיצעלט ביי די פיאטעס: „חא־חא! קיין אדעס פאהרט ער! צו אפרתי'ן—חא־חא־הא! ! ! . . . "

אין דער מינוט האט זיך דער פאלשער שמואל־אלי געקויפט א שונא, א דם־שונא! דאס איז געווען שלום נחום וועוויק'ס: איהם איז ניט געווען צום לאכען. אדרבא, איהם האט זיך געוואלט וויינען. ערשטענס, פערלוירען א חבר—פינעלען. צווייטענס, די קנאה: יענער פאהרט אוועק. און וואוהין? אזוי ווייט! אזש קיין אדעס!

און ועל כולם—און דאָס איז דער עיקר—וואָס דאָס אַמאָליגע שענע חנ׳עוודיגע שטעדטעל וואָראָנקאָ איז עפּיס ווי קלענער געוואָרען, קלענער און נידעריגער און טונקעלער, און עס האָט מיט אַמאָל אָנ־געוואָרען דעם גאַנצען חן, מיט׳ן גאַנצען גלאַנץ און מיט׳ן גאַנצען כשוף, און עס האָט איהם פערקלעהמט ביי דער נשמה, און ער איז א בעטריבטער, א פערביטערטער, מיט אַ צעוועהטיגט הארץ אוועק אין חדר אריין . . .

נ. ב. אין א צייט ארום, עס זענען אוועק יאָהרען און יאָהרען, האָט זיך ארויסבעוויזען, אז שמואל־אלי דער חזן האָט ניט אומזיסט אזוי געלאַכט: שימעלע איז אריבערגעפּאָהרען מיט זיין געזינדעל נישט קיין אָדעס, נאָר קיין ר ז ש י ש ט ש ע ו ו , א קליין שטעדטעל אין קיעווער גובערניע, גאָרניט אזוי שטארק וייט פון וואָראָנקאָ. צו וואָס האָט איהם געטויגט דער אָנשטעל פון אָדעס און פון אפרתי׳ן—דאַרף מען פרעגען ביי זיינע קינדער, ווארום שימעלע איז שוין לאַנג אויף דער וועלט נישטאָ.

משנה מקום – משנה מזל.

19.

משנה מקום — משנה מזל.

עס האלט ביי פערלאזען כתרילעווקע.—הערשעל מיט דער סין טהוט אז דעם שותף א ספאדיק.—דער באבע מינדי׳ס תכריכים.

פון וואנען דאס האט זיך גענומען—קאן דער פערפאסער פון די דאזיגע בעשרייבונגען נישט זאגען, נאר שימעלע האט געמאכט דעם ערשטען פעטשאטעק. תיכף נאך זיין ארויספאהרען האבען די איבעריגע וואראנקאווער בעלי־בתים אויך גענומען שמועסען פון „משנה מקום—משנה מזל" און פון אריבערפעקלען זיך אין אנדערע גרעסערע שטעדט: ווער קיין באָרישפאָלי, ווער קיין רזשישטשעוו, ווער קיין וואסילקאוו און ווער נאך ווייטער.

אויך אויף נחום וועוויק׳ס האבען זיינע קינדער געהערט דערצעהלען בסוד סודות, אז ער קלויבט זיך אריבער אין גיכען צוריק קיין פערעיאסלאוו, אין דער גרויסער שטאדט, פון וואנען ער איז אמאל אריבערגעפאהרען אהער, קיין וואראנקא, בעת די קינדער זענען נאך געווען גאר קליינטשקע, און אויסגעלאזט האט מען דעם סוד מיט די ווערטער: „משנה מקום—משנה מזל . . ."

ביי די קינדער האט דאס פערעיאסלאוו אויסגעזעהן מורא׳דיג גרויס און פול מיט חן און פול מיט סוד. „פערעיאסלאוו איז א מקום־פרנסה,"—אזוי האבען צווישען זיך געשמועסט די גרויסע, און קליינוואַרג האבען זיך צוגעהארכט צו די שמועסען, נאך ווינציג פערשטאנען, נאר געפיהלט האבען זיי, אז דאס פערעיאסלאוו איז

עפּיס אַ גוטע זאַך, האָבען זיי געקליבען תענוג און צו גלייכער צייט האָט זיי באַנג געטהאָן זיך שיידען מיט'ן קליינעם שטעדטעלע, וואו זיי האָבען פערבראַכט זייערע בעסטע קינדערשע יאָהרען, די סאַמע גאָלדענע צייט פון זייער יוגענד.

„וואָס וועט זיין—האָט זיך דער קליינעם שלום געטראַכט—מיט דעם וואָראָנקאָווער אַלטען בית־מדרש, אז אַלע אידען וועלען זיך צעפאָהרען? ווער וועט זיצען אויף זייערע ערטער אין מזרח־זייט? און דער בארג, וואָס אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָס וועט זיין מיט איהם? און מיט די אידישע קלייטען? און מיט'ן אוצר?... ניט שוין־זשע וועט פערלוירען געהן אַזאַ גוטס, וואָס ליגט אָנגע־גרייט פון אידענס וועגען טיעף אין דער ערד אַזוי פיעל יאָהרען? ניט שוין־זשע וועט דאָס אַלסדינג אונטערגעהן, כלה ונאבד וועד־רען? ! . . . “

וויפיעל מע האָט זיך ניט געהיט פאַר די קינדער ניט רעדען אין שטוב „אַזעלכע זאַכען,“ האָבען זיי דאָך געכאַפּט ווערטער: „משנה מקום משנה מזל . . . “ „פרנסה איז געשלאָגען . . . “ פאַר וואָס אַז מע איז משנה דעם מקום איז מען משנה דעם מזל? . . . און וואָס איז, איינענטליך, אַזעלכעס פרנסה און ווי אַזוי „שלאָגט“ מען זי?—דאָס האָבען קליינוואַרג נאָך ניט אַקוראַט פערשטאַנען. נאָר לויט די מינע, וואָס די גרעסערע האָבען בעת מעשה געמאַכט, האָבען די קלענערע זיך אָנגעשטויסען, אַז עפּיס טהוט זיך, עפּיס קומט פאַר . . . שטענדיג אַ שטילער, אַ רוהיגער, אַ בעל מרה־שחורה, איז נחום וועוויק'ס געוואָרען נאָך מעהר שטיל און נאָך מעהר מרה־שחורה'דיג. תמיד איין איינגעבויגענער, איז ער געוואָ־רען נאָך מעהר איינגעבויגען. אויפ'ן הויכען ווייסען שטערן האָ־בען זיך אויסגעלייגט נאָך אַמאָל אַזוי פיעל קנייטשען, ווי פריהער. אינצווייען פלעגט ער זיך פערשליסען מיט'ן יונגערען ברודער, מיט'ן פעטער ניסל'ען, רויכערען אַ פּאַפּיראָס נאָך אַ פּאַפּיראָס און עפּיס נור געסוד'עט זיך און נור געשטיקט זיך . . . מע האָט דעם לעצ־טען ווינטער אויפגעהערט ביי די ראַבינאָוויטשעס פּראַווען מלוה־

מלכה'ס פאר דער גאַנצער שטאָדט. דעם לעצטען שמחת־תורה און שמיני־עצרת האָט מען אפילו נאָך געהוליעט, דער פעטער ניסעל האָט אפילו זיך נאָך געביטען מיט'ן סטאַנאָוואָי מיט די היטלען און כלומרשט געטאַנצט מיט איהם אויפ'ן דאָך אויך—נאָר ס'איז שוין געווען ניט דאָס הוליען און ניט דאָס טאַנצען, וואָס פריהער. אפילו די מוהמע האָדעל איז געוואָרען געלאָסען, פערלוירען א סך פון איהר גיפט . . . עפּיס איז די גאַנצע משפּחה געוואָרען ווי צעשרויפען. נאָר איין באבע מינדי האָט זיך נאָך געהאַלטען שטאָלץ, ווי א דעמב. די אייגענע ריינקייט און טשעפּקעקייט, וואָס פריהער. די אייגענע ציכטיגקייט און זויבערקייט, וואָס אלע מאָל. נאָר די שבת־אויב־סטען זענען געווען, דאַכט זיך, שוין ניט די, וואָס תמיד. די עפּע־לעך א ביסעל צוגעפּרוירען און צוגעלעגערט און א ביסעלע ווי אונ־טערגעפוילט, די ניסלעך פּייפּעדיג, און אין די פייגען האָבען זיך פערפּלאָדעט ווערעם . . . געדאַווענט און געבענשט האָט די באבע מינדי ווי פריהער, געשמאַק און הויך אויף א קול, ווי א מאַנסביל, פון איהר גרויסען ציכטיגען קרבן־מנחה ארויס, און אויסגעשמועסט זיך מיט'ן רבונו־של־עולם. נאָר ס'איז שוין געווען ניט דאָס דאַווי־נען און ניט דאָס אויסשמועסען זיך מיט גאָט. עפּיס האָט זיך גע־טהאָן אין דער משפּחה, עפּיס איז פאָרגעקומען ביי די ראַבינאָ־וויטשעס א מין סוד . . .

אזוי האָט זיך עס געצויגען א גאַנץ ווינטער, ביז עס האָט פּלו־צים אויסגעזעצט דער בלאָטער, דער אמת איז ארויף ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער, און די גאַנצע שטאָדט איז געוואוירע געוואָרען פונ'ם סוד, אַז נחום וועוויק'ס שותף פון דער פּאָסעסיע, א איד איין אָנגעפּעלצטער מיט א רויטער נאָז (הערשעל האָט ער געהייסען, נאָר ווייל ער האָט ניט געקאָנט ארויסרעדען קיין שין, נאָר א סין, האָט מען איהם א נאָמען געגעבען „הערסעל מיט דער סין"), האָט זיין שותף נחומ'ן בדיל־הדל געשטעלט, פּשוט בע'גנב'עט, און חוץ לזה האָט ער איהם נאָך שטילערהייד אויסגעדרונגען פון דער פּאָסע־סיע! איז געוואָרען א ויצעקו אין שטאָדט: „סטייטש, רב נחום,

וואָס שווייגט איהר איהם? פאַר וואָס נעמט איהר איהם ניט צום רב, צו מענטשען?" נאָר אז ס'איז געקומען צום רב און צו מענטשען, האָט דער דאָזיגער הערסעל מיט דער סין זיך אויסגעלאַכט און ארויסגערעדט זיך עפּים מורא'דיג גראָב (און דוקא מיט דער סין, ווי זיין שטייגער איז), ס'איז גאָר א בזיון דאָס פאַר'ן מויל צו ברענגען...

— א יונגאַטש קען! — האָט דער פעטער ניסעל גע'טענה'ט, געמאַכט מיט די הענד און געדרויכערט מורא'דיגע גראָבע פּאַפּיראָ־סען, און ער האָט זיך געשוואוירען, אַז זיין נאָמען וועט ניט הייסען ניסעל, אויב ער וועט אָט דעם שייגעץ, דעם הולטיי, דעם גראָבען יונג מיט דער סין; ניט אריינפּאַקען אין אסטראָג אריין, ווינציג־סטענס, אויף פינף און צוואַנציג יאָהר!

— וואָסער פּאַקען? וואָסער אסטראָג? וואָסערע פינף און צוואַנציג יאָהר? — אזוי האָט איהם דער עלטערער ברודער, נחום, אָפּגעקיהלט מיט א ביטערען שמייכעל און אויך פערדרויכערט א גראָבען פּאַפּיראָס. — מע האָט מיר אָנגעטהאָן א ספּאָדעק און מע מוז איצטער פאָהרען צוריק קיין פּערעיאַסלאַוו. משנה מקום — משנה מזל...

דאָס זענען געווען קלאָרע דבורים, וואָס חברה האָבען פערשטאַ־נען, כאָטש איין זאַך איז זיי נאָך געווען אביסעל ניט אזוי פער־שטענדליך: פון וואָסער א „ספּאָדעק" האָט זיך דאָ גערעדט? צו־געהן צום טאַטען און פרעגען — דערויף האָט קיינער נישט געוואַגט. צופיעל דרך ארץ האָט מען געהאַט פאַר א טאַטען, מע זאָל צוגעהן צו איהם פרעגען: „טאַטע, וואָס פאַר א ספּאָדעק האָט מען דיר אָנגעטהאָן?" די קינדער האָבען נאָר געזעהן, אַז דער טאַטע צאַנקט, געהט איינגעבויגען. יעדער זיפץ און יעדער קרעכץ רייסט אויס א שטיק הארץ.

— איהר וועט דאָ בלייבען איבער'ן זומער לערנען, אנ'עבירה אין מיטען זמן אייך אָפּצורייסען, און אם ירצה השם אויף סכות וועט מען שיקען נאָך אייך אַ פוהר, וועט איהר קומען צופאָהרען.

אזוי האָט נחום וועוויק'ס געגעבען צו וויסען די קינדער איינ־מאָל אין א זומערדיגען טאָג, און צו זייער שטוב זענען צוגעפאָהרען צוויי בוידען, פונקט אזוי ווי דעמאָלט צו שימעלען, און מען האָט זיך גענומען פאקען אין וועג און געזעגענען זיך מיט דער שטאָדט. ס'איז אָבער געווען ניט דאָס פאקען זיך און ניט דאָס געזעגענען זיך און ניט די פריילינע ווארעניקעס, וואָס ביי שימעלען. עפּיס האָט זיך א בעזונדערער טרויער אויסגעגאָסען אויף אַלעמען און א מרה־שחורה איז געלעגען אויף אלע פּנים'ער. די גאַנצע שטאָדט האָט מיטגעפיהלט די ראבינאָוויטשעס. „זאָל זיי גאָט העלפען — משנה מקום משנה מזל — נעבאך א רחמנות!" — אזוי האָט מען גע־שמועסט הינטער די אויגען, און די קינדער האָבען נאָך ווינציג וואָס פערשטאַנען פאר וואָס און אויף ועמען איז עס אזא רחמנות . . . אויב שוין יאָ א רחמנות, איז עס געווען אויף דער באבע מינדי, וואָס האָט אויף די עלטערע יאָהרען בעדאַרפט צונויפלעגען איהר קאסטען, זיך פאקען אין וועג אריין. יונגוואַרג האָבען דערוויילע געהאט א געלעגענהייט כאפּען א קוק, וואָס ביי דער באבע אין קאסטען טהוט זיך: אויסער די זיידענע אויסגעפרעסטע טיכעלעך, וואָס זענען גע־לעגען אויסגעלעגט צווישען די בלעטער פון קרבן מנחה, אויסער די יום־טוב'דיגע זיידענע מלבושים און סאַמעטענע רעזעוואולקים, עפּיס מאָדנע גענייהט, מיט קורצינקע ארבעלעך און פייענע עקלעך — אויסער דעם גוטס און האב, איז דאָרט געלעגען ווייט־ווייט אין א ווינקעלע זעהר א סך וויים־שטאָף. דאָס איז געווען דער אלטער'ס תכריכים, וואָס זענען געלעגען ביי איהר צוגעגרייט פון וויים איך ווען אָן אויף איבער הונדערט יאָהר, אז ט אָ מ ע ר וועט זי שטאַרבען, זאָל זי ניט דאַרפען אָנקומען צו א קינד . . . דאָס האָ־בען געוואוסט אלע; פון דעסטוועגען האָבען חברה געהאט א האָרץ א פרעג צו טהון ביי דער באבע: „צו וואָס בעדאַרף זי האָבען אזוי פיעל ווייסע מאַטעריע? . . ." דער פרעגער איז געווען נישט קיין אנדערער, נאָר דער קלענסטער פון אלע אין וואוקס און דער גרעסטער פון אלע אין שקאַצעריי, דער שרייבער פון די דאָזיגע זכרונות.

ער האָט דערפֿאַר בעקומען פֿון דער באָבע אַ שען ביסעל מוסר און זי האָט איהם נאָך צוגעזאָגט צושטעלען אַ בענקעלע פֿאַר'ן טאַטען. זי קלויבט זיך שוין פֿון לאַנג, האָט זי געזאָגט, אויף דעם קליינעם „לץ.“ זי ווייסט, זאָגט זי, גאַנץ גוט, אַז ער מאַכט איהר נאָך היג־טער די פּלייצעס, ווי אזוי זי דאַוועגט און ווי אזוי זי בענשט (און דאָס איז דוקא געווען איין אמת). זי וועט דאָס שוין אַלסדינג דער־צעהלען, אַלסדינג! זי וועט זיך שוין קיהלען דאָס האַרץ! . . . צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז ווער־וואָס? די באָבע האָט אפילו ניט אָנגעהויבען צו דערצעהלען. אדרבא, פֿאַר'ן אוועקפֿאָהרען, אַז ס'איז געקומען צום געזעגענען זיך, האָט זי זיך צעקושט מיט יעדען קינד בעזונדער. ווי נאָר אַ מאַמע קאָן זיך קושען, און געוויינט, ווי נאָר אַ מאַמע קאָן וויינען. און שפּעטער, אַז מע האָט שוין בע־דאַרפֿט טאַקי זעצען זיך פֿאָהרען, האָט זי צום לעצטען מאָל זיך אָפּגערופֿען צו די קינדער:

— זייט זשע געזונט, קינדערלעך! גאָט זאָל העלפֿען איהר זאָלט דערלעבען אַלע צו געהן נאָך מיין לויה . . .

אזא מין ווינשעוואַניע!

דער עולם צעקריכט זיך.

20.

דער עולם צעקריכט זיך.

שמואל אלי שפּיעלט אין שאך.—דער עולם קומט זיך געזעגנען.—ווייבער מיט פערוויינטע אויגען פּיסקלען זיך.—מע דאַרף זיין פון אייזען מע זאָל נים לאַכען.

דער טאָג פון נחום וועוויק׳ס אוועקפאָהרען איז געווען פאַר דער שטאָדט אַ תשעה־באב און פאַר די קינדער—אַ שמחת־תורה: אַ קליינינקייט אַזאַ יום טוב? ערשטענס,—לערענט מען ניט. ווער וועט דאָס געהן אין אַזאַ טאָג אין חדר אריין? און צווייטענס, איז גלאַט לעבעדיג—מע קלויבט זיך, מע פּאַקט זיך, מע רוקט שאַפעס, עס קלינגען גלעזער, גאַפּעל־מעסער, עס קומען בוידען, און עסען עסט מען ווי ערב פּסח, בהפּוכ־דיג! היינט די פּאָר גראָשענס, וואָס מע וועט בעקומען „אַטיזנע“ (אַפּפּאָהר־געלד)? דערוויילן זעהט מען עס נאָך נישט. דערווייל קומען נאָך בעלי־בתים זיך געזעגנען. דאָס הייסט, זיי קומען, מע זאָל זיי זאָגען „זייט געזונט,“ וועלען זיי זאָגען „פאָהרט געזונט“ און אָנווינשען דערביי אָהן אַ שעור גוטע זאַכען, ווי געזונד און הצלחה און מזל און אַלדאָס גוטס.

פריהער פון אַלע איז געקומען שמואל־אלי דער רב און חזן. שמואל־אלי איז איין אַפּטער איינגעהער צו די ראַבינאָוויטשעס. ער קומט אַלע טאָג. ווי איין עהרליכער איד לאָזט נישט דורך דאַוונען, אַזוי לאָזט ער נישט דורך קיין שאך שפּיעלען מיט רב נחום. שפּיעלען אַ שאָך איז ביי איהם אַ פערגעניגען. געווינען ביי רב נחום׳ען אַ שאַך

איז ביי איהם א גליק. א מאָדנע טבע ביי דעם שמואל־אלי׳ן: פערשפּיעלט ער—שרייט ער, געווינט ער—שרייט ער. נאָר געווי־נען געווינט ער זעלטען. מעהרסטענטיילס פערשפּיעלט ער. און אז ער פערשפּיעלט, שרייט ער, אז ער האָט געהאט א טעות, אז ער איז געגאנגען נישט מיט דעם ציגעל, וואָס ער האָט געוואָלט, און אז ער זאָל געוועזן געהן אנדערש, וואָלט דער אנדערער פער־שפּיעלט!...

ביי אזא שפּיעל, אז ס׳איז געזעסען דער פעטער ניסעל, האָט ער נישט געקאָנט ליידען. האָט ער געפרעגט שמואל־אלי׳ן: „וואָס שרייט איהר?" דער טאַטע נחום איז אָבער ניט געווען אזא מענש. ער האָט רוהיג אויסגעהערט שמואל־אלי׳ן, ווי ער קאָכט זיך, פּאווא־לינקע געשמייכעלט זיך אין באָרד אריין און געשפּיעלט ווייטער. די מאַמע חיה־אסתר איז געווען אויסער זיך: אין אזא צייט, א שעה פאַר׳ן אוועקפּאָהר, זעצט מען זיך אוועק שפּיעלען אין שאָך? „דאָס לעצטע מאָל, חיה־אסתר, געזונט זאָלט איהר זיין! איהר פאָהרט אוועק, דער עולם צעקריכט זיך, קיינער בלייבט ניט, מיט וועמען וועל איך שפּיעלען אין שאָך?"

אזוי בעט זיך שמואל־אלי דער חזן און פערשפּאַרט דאָס היטעל ארויף, נעהמט זיך צו דער ארבייט און הויבט שוין אָן צו קאָכען זיך און צו שרייען, אז ניט אזוי איז ער געגאנגען, ווי ער האָט גע־וואָלט, און נחום שמייכעלט און לאָזט איהם געהן אנדערש.

דאָס שפּיעלען געהט אָבער ביי זיי ניט ווי אלע מאָל. עס קומען אלע מינוט צוגעהן נייע מענשען זיך געזעגענען. מע קאָן ניט זיין אזוי גראָב און מע מוז איבעררייסען אין מיטען שפּיעלען, אז עס קומט צוגעהן אזא איד א שכן, ווי רב אייזיק, ער מעג טאַקי האָבען א ציגען בערדעל און דאַוונען אויף א דין קול׳כעל, איז ער אָבער א ליבאַוויטשער חסיד און זעהר איין עהרליכער איד. צי, א שטייגער, באַלד נאָך איהם איז געקומען דן. דן איז א יונגער מאַן מיט ווייסע האָר, דאָס הייסט געל, נאָר־געל, ווי פלאַקס. ער איז בטבע א שווייגער, רעדט נישט מיט קיינעם. נאָר איצט, אז רב

נחום פאָהרט ארויס פון וואָראָנקאָ, האָט זיך דן צערעדט. ער וואָלט אפילו געווען, זאָגט ער, אויך ארויספאָהרען, ער זאָל האָבען וואָרהיין. כאפט דאָס דער רוח! ער וואָלט א בעלן געווען פערקויפען זיין געשעפט, ער זאָל האָבען וועמען. כאפט דאָס דער רוח! . . . שמואל־אלי קוקט אויף איהם, ווי א גזלן, און דן הערט נישט אויף צו שיטען מיט ווערטער. א מענש האָט זיך צערעדט! אנשוויגען ווערט ער ערשט דעמאָלט, ווען עס קומען צוגעהן אנדערע זיך געזעגענען. און קומען קומט די גאנצע שטאָדט, איינס נאָכ׳ס אנדערע. פריהער אידען, דערנאָך ווייבער. אלע אראָפגעלאָזט די נעז, אלע פערזאָרגט. אנדערע פערוויינט. איין אידענע האָט געבראכט צוטראָגען די קינדער מאָנפאסיע־קאָנפעקטען. א אידענע א צדקנית! . . .

שטארק פערוויינט זענען די צוויי ווייבער, וואָס האָבען חתונה געהאט ביי די ראבינאָוויטשעס אין שטוב. דאָס זענען „פרומע די מויד" מיט׳ן בלינדען אייגעל און „פייגעלע אשמדאי." די צוויי האָבען אזוי שטארק געווישט די אויגען און געשנייצט די נעזער און געמאכט אזעלכע מאָדנע פיסקעס, אז שלום, דער קליינער „לץ," האָט זיך נישט געקאָנט איינהאלטען און האָט זיי ביידען, טאקי דאָ אויפ׳ן אָרט, הינטער זייערע פלייצעס, קונציג נאָכגעמאכט מיט די זעלבע פיסקעס און מיט׳ן זעלבען שנייצען די נאָז, און חברה קליינוואַרג האָבען אלע מאָל אויסגעשאָסען א הילכיגען געלעכטער. האָט זיך אָנגעהויבען א חתונה: „וואָס איז דער געלענדער?" די מאמע חיה־אסתר, א אידענע בכלל א בייזע, און דערצו נאָך פערצאָרענט און פערטארעראמט פונ׳ם אוועקפאָהרען, האָט אוועקגעוואָרפען אלע ארבייט און אויסגעלאָזט איהר צעוויטיגט הארץ צו די קינדער: זי האָט געוואָלט נאָר דערגעהן דעם שכל: „וואָס איז דער געלענדער? און וואָס איז די גדולה?" . . . איז פרומע די מויד איהר געקומען צו הילף און געזאָגט, אז זי וועט געהן שווערען ביי א „ריינינגקייט," אז דאָס שטאמט פון אָט דעם קליינעם ווערוריק, דעם סאמאָוואָליץ, דעם זולל־וסובא׳ניק, דעם איוואן פאָפערילע, דעם

ימח שמו'ניק, דעם אויסוואורפלינג, דעם כל־בו'ניק . . . דאָס האָט זי געמיינט נישט קיינעם, נאָר דעם מחבר פונ'ם דאָזיגען בוך, וואָס איז געשטאַנען בעת מעשה א נעבאַכעל, גאָט די נשמה שולדיג! עס קאָן זיין. אז ער וואָלט געכאַפּט א רעכטע „אָטיזנע" פון דער מאַמע, ווען עס מישט זיך ניט אריין די אלטע באבע מינדי און לעזט איהם ניט אויס פון מזומנע פּעטש. דערזעהן, אז מיט איהר איינינקעל האַלט עס שמאָל, האָט זיך די באבע מינדי אָנגערופען צום גאַנצען עולם:

— קינדערלעך! ביי אונז איז א מנהג פון קדמונים, אז איי־דער מע געזעגענט זיך פאַר'ן אַוועקפאָהרען, בעדאַרף מען זיך צו־זעצען כאָטש אויף איין מינוט . . .

די באבע מינדי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער פער'יתומ־טער קאַנאַפּע, וואָס צום איבערפיהרען איז זי געווען צו אַלט און פאַרקויפען איז ניט געווען ווער, און דער גאַנצער עולם האָט זיך אַוועקגעזעצט נאָך איהר, און ס'איז געוואָרען א ווײַלע שטיל, כאָטש א פליעג דורכצופליהען. דערנאָך איז געקומען דער לעצטער אַקט, דער סאַמע שווערסטער—דאָס געזעגענען זיך און דאָס קושען זיך, און דאַנקען גאָט—מען איז דאָס אויך איבערגעקומען. די בוידען זענען גרייט. נאָך אַמאָל „זייט געזונט!" און נאָך אַמאָל „פאָהרט געזונט!" און ווידער אַמאָל א ווישעניש פון אויגען און א שנייצען פון נעזער און פּיסקעס, פּיסקעס! גוואַלד, רבונו של עולם! געה האַלט זיך איין און מאַך ניט נאָך די ווייבער, ווי זיי קרימען זיך, ציטערען מיט די גוידערס און מאַכען פּיסקעס! . . . זיי לאָזען אפילו ניט געזעגענען זיך, ווי עס געהער צו זיין. עס ווערט מיט אַמאָל שטאַרק אומעטיג אויפ'ן האַרצען. א רחמנות אויפ'ן טאַ־טען, א רחמנות אויף דער מאַמע, א רחמנות אויף דער באבע מינדי. אָט טראָגט מען איהר אלטען מיט אייזען געקאָוועטען קאַסטען; דאָרט ליגען איהרע תכריכים . . . עס טהוט א צופּ, א נעהם אָן ביי דער נשמה. עס גלוסט זיך א ווײַן טהון. ובפרט, אז מע זעהט, אז אזא מענש, ווי דער פעטער ניסעל, ווישט אויך די אויגען,

אַז קיינער זעהט ניט . . . דער פעטער ניסעל זאָל ווינען? ווי קומט עס? . . . דער טאַטע רופט צו די חברה איינציגוויז, נעהמט ארוים פון בייטעלע צו זילבערנע מטבעות. די מאַמע אויך. און די באַבע מינדי האָט נאָך פון פריהער אָנגעגרייט איטליכען בעזונ־דער אין אַ פּאַפּיערעל קליינגעלד—אחת לאחת וועט דאָס זיין אַ רעכטע מטבע! גאָט זאָל העלפען, די בוידען זאָל שוין ריהרען. אָט האָבען זיי געריהרט. די רעדער קויקלען זיך. דער עולם האָט זיך געגעבען מיט אַמאָל אַ שטופּ: „פאָהרט געזונט! זייט מצליח!“ פון דער בויד ארויס קוקט זיך אום די באַבע מינדי, גלייך ווי זי וואָלט וועלען נאָך אַמאָל, צום לעצטען מאָל, געבען אַ קוק אויף דעם אָרט, וואָס זי האָט פערלאָזט אויף שטענדיג, אויף אייביג . . . עס נעמט זיי ווידער אָן איין אומעט און דער געפיהל פון רחמנות כאַפּט זיך אויף נאָך אַמאָל ביי זיי אויף אַ ווײַלע און ווערד פערלאָשען— עס ווילט זיך איבערצעהלען דאָס ביסעל מינץ . . .

* * *

פונ׳ם גאַנצען טאַרעראַם מיט׳ן גאַנצען האַרמידער האָט זיך סוף כל סוף אויסגעלאָזט אַ שטילשווייגעניש. די בוידען זענען אוועק, איבערגעלאָזט נאָך זיך אַ געדיכטען שטויב, אַ ריח פון סמאָלע און אַ מאָדנע פוסטקייט. דער עולם האָט גענומען ביסלעכוויז, איינציגוויז, ווי פערשעהמט, זיך צעגעהן, דער אַהער, דער אַהין, עפּים גלייך ווי די אָפּגעשמיסענע. דער פעטער ניסעל—יענער איז גאָר אַנטרונען געוואָרען. געבליבען שפּעטער פון אַלע איז שמואל־אלי דער חזן. ער איז נאָך לאַנג־לאַנג געשטאַנען און נאָכגעקוקט די אָבגעפאָהרענע, פערשטעלט מיט דער האַנד די אויגען פון דער זונן, וואָס האָט באמת גאָר ניט אַזוי שטאַרק געבראָטען און גאָר ניט אַזוי שטאַרק געשיינט. דערנאָך האָט ער מיט אַ ביטער שמייכעלע אַ זאָג געגעבען צו זיך אַליין: „ד ע ר ע ו ל ם צ ע ק ר י כ ט ז י ך, א ז ו י ו ו י ו ו ע ר ע ם.“

און ער האָט אויכגעשפּיגען.

גערגעלע־גנב.

21.

גערגעלע-גנב.

משה דער שוחט—א צדיק.—גע־געלע—א בחור מיט א צעשפאלטענער ליפ.—די קונסט פון גנבה'נען עפעל.—געפאקט ביי דער פושקע טאבאק.—דעם רבינס טוידט.

דאָס דאַרף מען פערשטעהן, אז איבערגעלאָזט האָט מען קליינוואַרג אין שטעדטעל עפּיס ניט גלאַט אזוי אויף הפקר. דער פאָטער האָט פאַר זיי געזוכט א מלמד מיט א מדריך, איין אפּיטרופּוס, אינאיינעם. דאָס הייסט: די קינדער זאָלען ביי איהם אי לערנען, אי עסען קעסט, און דער רבי זאָל אויף זיי השגחה געבען. און עס איז איהם אָפּגעראָטען ארום און ארום. דער רבי מיט'ן אפּיטרופּוס מיט'ן בעל־משגיח, וואָס ער האָט געפונען פאַר זיינע קינדער, איז געווען איין אויסגעשפּיעלטער, א געראָטענער, טאַקי דעם אלטען וואָראָנקאָווער שוחט'ס א זוהן, משה דער שוחט.

דאָס איז געווען א זיידענער יונגערמאַן, א צאַצקע, א מופלג בתורה און א שענער בעל־תנ"ך און גלאַט א דימענט פון א מענשען. דער חסרון איז אָבער געווען, וואָס אָט דער רבי איז געווען נישט קיין געזונדער און בטבע שוין צו א גוטער, צו א ווייכער, געגאַנגען מיט זיינע תלמידים אויף א נייעם דרך—ניט מיט שמיץ, נאָר מיט גוטע ווייכע וואַרעמע רייד, צו וועלכע די קינדער זענען גאָר ניט געוואוינט געוואָרען, און דעריבער טאַקי האָבען זיי אָפּגענאַרט דעם רבי'ן פון קאָפּ ביז די פיס, מחילה געפיהרט איהם אין באָד אריין: ניט געדאַווענט און ניט געלערענט, און שפּעטער־צו, אז משה דער שוחט איז שוין גאָר גוט קראַנק געוואָרען. בעקומען די „דאָר" און

אוועקגעלייגט זיך, האָבען חברה אָנגעהויבען ארומצוגעהן פּוסטע־פּאַס, שלאָגעןביידעקעס, זיך חבר'ען מיט גערגעלע־גנב, א יונגעל א יתום און א באַרוויסער, מיט ממזר'ישע אויגען, מיט א צעשפּאַל־טענער ליפּ—א רעכטער באַסיאַק! זיין אמת'ער נאָמען איז געווען גרשון, נאָר דאָס האָט איהם זיין מאַמע, שרה־פייגע די קעכין, זאָגט ער, אַזוי פערצוויגען, און דעם נאָמען „גנב" האָט איהם שוין צוגע־לייגט, זאָגט ער, זיין שטיעף־טאַטע, יוסף־מאיר דער העקער, כאָטש ער האָט נאָך דעמאָלט, זאָגט ער, ביי קיינעם קיין זאַך ניט אוועקגע־גנב'עט. מע זאָל איהם ניט געווען, זאָגט ער, א נאָמען געבען גנב, וואָלט ער אפשר קיין גנב קיינמאָל ניט געוואָרען. איצט וועט ער שוין, זאָגט ער, זיי אויף־צו־להכעיס ווערען א גנב—הלואי עס זאָל נור זיין וואָס צו גנב'ענען! . . .

אַזוי האָט זיך גערגעלע־גנב בעריהמט גאַנץ ערנסט און מיט א מינע פון א גרויסען פּאַר שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז געווען איבעראַשט פון'ם יונגעל מיט די קלוגע אויגען און מיט דער צע־שפּאַלטענער ליפּ. זייער בעקאַנטשאַפט האָבען זיי געשלאָסען טאַקי ביי משה דעם שוחט אין חדר. א גאַנצע וואָך איז משה דער שוחט געווען א מלמד, נאָר דאָנערשטאָג איז ער געווען א שוחט, און אַלע ווייבלעך און אַלע מיידלעך האָבען זיך דעם דאָנערשטאָג'דיגען טאָג צענויפגעזאַמעלט מיט זייערע עופות, געגנז און קאַטשקעס. צווישען זיי איז געווען איינער א בחור'ל מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ—דאָס איז געווען גע־רגעלע—אויך מיט איין עוף, וואָס די מאַמע די קעכין האָט דורך איהם געשיקט צום שוחט קוילען אויף שבת. זי־צענדיג צווישען די ווייבלעך און וואַרטענדיג אויפ'ן שוחט, האָט דער־ווייל אָט דער גערגעלע געוויילט דעם עולם, דאָס הייסט, ער האָט געמאַכט אַזעלכע משונה אָנשטעלען, אַזעלכע מאָדנע פּוסקעס און אַזעלכע משוגענע העויות, אַז וויפיעל ס'איז געווען ווייבלעך און מיידלעך, האָבען איהם אַלע געשאָלטען מיט טוידטע קללות: „גנב" און „משומד" און „חלירע" און וואָס אין דער קאַרט, און געלאַכט

בעת מעשה צום טוידט! „אט דער איז פון מיינע לייט,"—האט זיך געזאגט שלום נחום וועוויק'ס און איז געוואָרען מיט איהם חבר, פערשטעהט זיך, בסוד, אז קיינער זאָל ניט וויסען, ווארום א „טאַטענ'ס א קינד" וואלט געקאנט האבען א מאוס'ען פסק פאר אזא חבר'ען זיך מיט א קעבינ'ס א יונגעל און א גנב דערצו.

עס איז אָבער געווען א בעזונדער מין זיסקייט אין דעם חבר'ען זיך דוקא מיט אזא יונגעל, מיט וועלכען מע קאָן זיך בעגעגענען נאָר פארנאַכטליך, בין מנחה למעריב, רעדען א פאָר ווערטער, מאַכען א פאָר קונצען, זיך לאָזען לויפען ביידע אראָפּ א בארג, וכדומה. עס איז געווען א בעזונדער פערגעניגען אריינרוקען איהם אין האנד אריין, אז קיינער זעהט ניט, א מאָל א גראָשען, א מאָל א צוקערקע און א מאָל גלאט א שטיקעל ברויט—גערגעלע האט אלסדינג גענר מען בשמחה רבה, חלילה ניט ווי א נדבה, און נישט געזאָגט קיין דאנק אפילו, נאָר צוגענומען מיט ביידע הענד, ווי א חוב, וואָס קומט איהם, און געהייסען זיך ברענגען מאָרגען נאָך א מאָל, געגעבען עצות, ווי אזוי מע זאָל פון זיינעטוועגען „קריגען," דאָס הייסט, מחילה, גנבה'נען. נישט אויפ'ן גראָבען ארט חלילה, נאָר איידעל. למשל, דער אייגענער גערגעלע האט אויסגעלערענט זיינע חברים, און דוקא אין א גאָר קורצער צייט, ווי אזוי מען קען קריגען אומזיסט עפּעל אין מארק, אָדער באָרען. מע מיינט נישט פון פרעמדע גערטנער, חלילה. ווארום וואָס פאר א טאַטענ'ס א קינד וועט זיך עס איינשטעלען אריבערקריכען, ווי א גוי, איבער א פּלויט, אריינשפּרינגען אין א פרעמדען גאָרטען, וואו עס געפינט זיך א שומר, וואָס קאָן ברעכען א ביין, און א הונד אויף א קייט, וואָס קאָן דורס זיין א מענשען? קריגען אומזיסט עפּעל וויפיעל מע וויל האט זיי גערגעלעגנב אויסגעלערענט גאָר שפּיעלענדיג זיך און אפילו נישט עובר צו זיין אויפ'ן לאו פון „לא תגנוב." ווי אזוי איז דאָס מעגליך? אָט וועט איהר האָרכען—און זאָגט איהר, אויב דאָס הייסט גע'גנב'עט.

זומער לעבען. נאָר־וואָס אויפגעקומען עפּעל און באָרען. שוין פארנאַכטליך. ווייבער זיצען נאָך, אויסגעלעגט מיט זייער סחורה

אויף די טישלעך אדער גאר אויף דער ערד, רעדען פונ'ם גערעטעניש, וואס היינטיגס יאהר איז אויף אויבסען, פון דעם וואס קיין רעגען געהט ניט, און אז עס געהט ניט קיין רעגען איז א שטויב, און אז ס'איז א שטויב איז דא א סך פליי . . . די מאנען פון די ווייבער זענען אין בית־מדרש, כאפען אריין א מנחה־מעריב. דעמאלט איז די בעסטע צייט. דעמאלט לאזען זיך ווייסע חברה'ניקעס אויף דער ארבייט—צו קריגען אומזיסטע עפעל. חברה געהען בארוויס און אלע אנגעוואפענט מיט שטעקלעך, און אויף די שטעקלעך טשוועקלעך, אויסגעבויגען ווי האטשקעלעך, און מע לאזט זיך לויפען—דאס ווערט אנגערופען „פאטשט." איינער איז דאס פערד, און די איבעריגע זענען פארשוינדלעך, וואס האלטען איהם ביי'ם צוימעל, טרייבען איהם, הוקען אונטער און פייפען און שרייען: „פאשאל!" און אקוראט אז עס קומט צו דער קופע עפעלעך אדער בארלעך, טהוט גערגעלע א קאמאנדע: „פאלקי דאלאי!"—טהוען חברה א שאר מיט די האטשקעוואטע שטעקלעך, און מחמת דער שטויב איז פונ'ם לויפען זעהר גרויס, בעמערקט מען ניט, ווי עס קאטשען זיך עטליכע אנגעכאפטע עפעלעך אדער בארלעך. אפגעלאפען א ביסעל, ציהט זיך גערגעלע אויס, און נאך איהם—די ווייסע חברה־ניקעס, אויף דער ערד און מע נעמט זיך צום „רויב," צו די אנגעכאפטע עפעלעך. מע שטופט ווער אין די קעשענים, ווער גלייך אין מויל אריין—חי געלעבט! ס'איז ניט אזוי זים די גנבה, ס'איז ניט אזוי אנגעלייגט די עפעלעך, ווי ס'איז גלאט פריילין!

גערגעלע איז איבערהויפט א פריילירבער יונג, כאטש ווער עס האט גאט אין הארצען—דער לייגט אין איהם אריין וויפיעל ער וויל. איין ארעם יונגעל און א יתום—ווער וועט זיך פאר איהם אננעמען? און דערצו נאך—א גנב! נאטע דער שמש פון בית־מדרש האט איהם געכאפט איין מאל מיט א פרעמדען סדור, און רודע־בתיה, וואס באקט בייגעל און בלינעס, האט ביי איהם אויסגעטרייסעלט א האלבען קארזש פון בוזעם—אזעלכען איז א מצוה צו ברעכען די ביינער! דערצו האט ער א מויל סכנת נפשות!—

אויף אַלעמען האָט ער אייך איין אנדער חסרון, און אויף יעדען — אַ צונעמעניש, און ווייל אליין איז ער הפקר און איינצושטעלען האָט ער נישט וואָס, האָט ער ליעב איטליכען בעזונדער אונטערשטע־לען זיין באַרוויסען פוס, ווי אַ קאַטשערע, אזוי אז יעדער זאָל זיך אויסציהען ווי לאַנג ער איז — מעג עס זיין דער רב אליין, די רבי׳צין אָדער די שוחט׳קע — פּליוך אין דער ערד אריין! דאָס איז דעם קליינעם שלום׳ען שטאַרק געפעלען, און מיט דער צייט האָט ער איהם אזוי ליעב געקריגען, אז ער האָט איהם געטראָגען גאַנצע שטי־קער ברויט פון דער שוחט׳קעס טיש אין קעשעני, מחילה בגנבה, און אַ מאָל טאַקי אַוועקגע׳לקח׳ענט פון דער צוקער־פּושקע אַ שטי־קעל צוקער אויך. ער האָט ליעב געהאַט צוקער. מעהר פון אלץ האָט אָבער גערגעלע ליעב געהאַט אַ ציגאַר־טיטון, אויסגעגאַנגען נאָך אַ פּאַפּיראָסעל! נאָר וואו קריגט מען אזא זאַך, אז דער רבי איז קראַנק און רויכערט ניט, און דער טאַטע איז ניטאָ? האָט איהם גערגעלע געגעבען איין עצה, ער זאָל זיך אָפּטער אַ ביסעל אריינכאַפּען צו פעטער גיסלען — יענער רויכערט דאָך „פּערווע דיובעק“!

דאָס איז געווען אַ וואוילע עצה. דער פעטער ניסעל האָט גע־האַט אַ ברייטע האַנד. די פּושקע טיטון איז ביי איהם געשטאַנען אָפען, פראַנק און פריי, אויפ׳ן געזימס, אונטער׳ן שפּיגעל. אהין האָט זיך דער קליינער שלום אַנגעהויבען אָפטליך אריינכאַפּען, ארײנשטעקען די יד, אַננעמען אַ פולע זשמעני דיובעק און אריין אין די הויזענקעשענעס. בעדאַרף זיך טרעפען, מעשה שטן, אז די מוהמע האָדעל דערזעהט עס (און דוקא זי דאַרף דערזעהען, ניט קיין אנדערער!). דאָ האָט זיך אראָפּגעלאָזט דער הימעל אויף דער ערד. עק וועלט! ס׳איז גאָר ניט געווען אזא שטראָף, וואָס דער קליינער פערברעכער זאָל דאָס ניט האָבען פערדיענט. ארבע מיתות בית־דין! — עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז וואָס שטרענגער און וואָס גיכער דער פּסק זאָל שוין זיין, וואָלט געווען בעסער. האָט גאָט געטהאָן אַ נס. עס האָט זיך געטראָפען אַ גליק, וואָס איז גע־

ווען, אייגענטליך, איין אומגליק, א גרויסער אומגליק: מען איז גע־קומען צולויפען פלוצים צום פעטער ניסלען, אז ער זאָל געהן וואָס גיכער, ווארום משה דער שוחט איז פערביי, די גאַנצע שטאָדט איז דאָרט, ער גוסס'ט שוין . . .

דאָס איז געווען פאַר'ן קליינעם פערברעכער א נייער קלאַפּ, אפשר נאָך א גרעסערער פון'ם ערשטען. קיין אנדער רבי'ן האָבען די תלמידים אזוי ניט ליעב געהאַט, ווי אָט דעם רבי'ן. דאָס איז געווען עפּיס א מלאך, ניט קיין רבי! ערשט דעמאָלט, ווען חברה נושאי־המטה האָבען איהם, איין איבערגעדעקטען מיט שווארצען, גע־געבען א כאַפּ אויף די פּלייצעס און א טראַג אוועק אויפ'ן הייליגען אָרט און די גאַנצע שטאָדט איז נאָכגעגאַנגען נאָך דער לויה, האָבען נחום וועוויק'ס קינדער זיך דערמאָנט, וואָס פאַר א בריליאַנטענער רבי דאָס איז געווען, און ווי ווייט זיי האָבען נישט געוואוסט איהם צו שאַנעווען—און א קוואַל פון טרערען האָט זיך אויפגעעפענט ביי זיי. נאָך איין אייגענעם ברודער בעדאַרף מען אזוי ניט וויינען, ווי די האָבען געוויינט נאָך זייער יונגען רבי'ן, משה דעם שוחט.

מעהר פון אַלע און װאָרעמער פון אַלע האָט געוויינט שלום. דער האָט זיך געפיהלט קענגען איהם א פערזינדיגטער, א חוטא גמור. ערשטענס, האָט איהם דער רבי געהאַלטען פאַר'ן בעסטען און פאַר'ן עהרליכסטען, צום סוף האָט ער זעלטען געוואוסט דאַנער־שטאָג דאָס לייענען. ער האָט זיך נור געמאַכט, אז ער ווייסט, גע־שאָקעלט זיך און געזונגען און געדרעהט מיט דער האַנד—אָפּגע־נאַרט, אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט! היינט וויפיעל מאָל האָט ער איבער־געהיפּט העבער האַלב דאַוונען! און טאַקי גלאַט ניט געדאַוונט ניט קיין מנחה, ניט קיין מעריב, נאָר ארומגעלאָפען מיט געגנעלע־גנב, געריי‏צט דעם גלח'ם הינד דורך די גראַטעס, אָדער גע'גנב'עט עפּעלעך אין מאַרק. דאָ, אויף ד ע ר וועלט, האָט דאָס דער רבי ניט געוואוסט, ער וואָלט זיך עס גאָר אויף איהם נישט געגלויבט. אָבער דאָרט? אויף י ע נ ע ר וועלט, וואו ער ווייסט שוין אַלעס, אַלעס, אַלעס? . . .

מאיר־װעלװעל בעל־עגלה מיט זײַנע „סוסים"

22.

מאיר-וועלוועל בעל-עגלה מיט זיינע „סוסים“

דער פעטער ניסעל מיט ווייסע חברהניקעס א ווייסחברה'ניק.—מאיר וועלעוועל'ס בויד מיט די דריי סוסים.—„מאודריק,“ „טענצער“ און די „יחסנטע.“— דער בעל עגלה דערצעהלט זיין ביאגראפיע.

דער זומער (אין דרויסען איז נאך געווען רעכט וואַרעם, נאָר געשמעקט האָט שוין מיט ראש חדש אלול) איז אָנגעקומען א בויד מיט דריי פערד פון דער גרויסער שטאָדט, פון פּערעיאַסלאַוו. צוגעפאָהרען צום פעטער ניסעל'ס שטוב, האָט דער בעל עגלה, אַ בערעדעוודיגער איד, מיט'ן נאָמען מאיר וועלוועל, זיך צעשפּיליעט און ארויסבעקומען ערגיץ פון א ווייטער קעשעני א בריוועל, געשריבען פון נחום וועוויק'ס צו זיין ברודער ניסעל ראבינאָוויטש. אין בריוועל איז געשטאַנען, אז מע שיקט נאָך די קינדער, ערשטענס, א פוהר, צווייטענס, דריי פּאָר שטיוועלעך און, דריטענס, עסענוואַרג: קיכעלעך, הארטע אייער און באַרען—דאָס איז „צידה לדרך“ אויף צוויי טעג. און חוץ לזה, עקסטרא פון דער באבע מינדי, אַ וואַרעמע קאָלדרע מיט איין אלטען שאַל אויף איינצוהילען די קינדער, טאָמער וועֹרט חלילה קאַלט, אָדער עס געהט אַ רעגען. דעם בעל עגלה האָט מען אָנגעזאָגט, אז ער זאָל למען השם אויפזעצען די קינדער אויפ'ן אַנדערען טאָג אין דערפריה באַלד נאָכ'ן דאַוונען, און אז נעכטיגען זאָל ער מיט זיי אין באָרישפּאָלי, וועלען זיי קאָנען קומען, אם ירצה השם, אויפ'ן אַנדערען טאָג ארום מנחה צייט א היים, קיין פּערעיאַסלאַוו.

וואו נעהמט מען פארב אויף צו בעשרייבען די שמחה פון נחום וועוויק׳ס קינדער, אז מע האט זיי איבערגעגעבען דעם אינהאלט פון דעם דאזיגען בריעף טאקי אינאיינעם מיט דריי פאר שטיוועלעך? אויף וואס זאל מען זיך פריהער פרעהען: אויף די נייע שטיוועלעך? אדער אויף דעם, וואס מע וועט צוויי טעג נאכאנאנד פאהרען אין א בויד מיט דריי פערד, צי אויף דעם, וואס מע וועט איבערמארגען אויף דער נאכט שוין זיין אין דער גרויסער שטאדט, אין פערעיאסלאוו?

— קומט אהער, שקצים, עכברושים, ווייסע־חברה׳ניקעס, זעצט אייך קארשט אוועקעט און מעסט אן אט די שטיוועלעך! — אזוי האט געקאמאנדעוועט דער פעטער ניסעל, געשענקט אלע דריי צו שנעל, וועמען אין נאז אריין און וועמען אין איין אויער.

דער פעטער ניסעל האט ליעב געהאט קינדער: אייגענע, פרעמדע — אלץ איינס, און דעריבער איז בעקומען פון איהם א שנעל געווען ניט קיין שטראף, נאר א פערגעניגען, עס האט געמעגט אפילו שמארצען דערנאך א האלבע שעה כסדר. פון דעם, וואס מע האט ליעב, איז א פאטש אויך א מתנה, און ליעב האבען איהם די קינדער געהאט דערפאר שוין אליין, וואס ער איז געווען כמעט דער איינציגער אין דער משפחה, וואס האט קיינמאל קיינעם ניט געשטראפט, קיין מוסר נישט געזאגט און נישט אכטונג געגעבען, ווי אנדערע, מע זאל לערנען אדער דאווענען. אדרבה, מיט קינדער קונדייסים איז ער אליין אויך געווען א קונדס, ליעב געהאט א לאך צו טהון און א שטיף טהון, אינאיינעם מיט זיי אריינלאזען א רעכטע פארציע שמעק טאבעקע אין נאז אריין איין אלטען אידען, וואס איז אנשלאפען געווארען, זיצענדיג אין בית־המדרש, און ווינשעווען איהם נאכדעם „צו געזונד,“ אז יענער האט זיך אויפגעכאפט מיט א נייסעריי און מיט א הוסטעריי. און ווער שמועסט שמחת תורה — דעמאלט איז ער געווען מעהר ווייסער־חברה׳ניק פון אלע ווייסע־חברה׳ניקעס; ער אליין האט אנגעטרונקען גדליה דעם שכור מיט בראנפען און געהאלפען די קינדער, זיי זאלען בינדען גדליה׳ן הענד

און פיס, ווי א באראן, פערשליסען איהם אין קאמער און דארטען צוקרעמפעווען זיין הצנד דורך א לאנגען שטריק צום סוואלעק מיט א גלאק, אזוי, אז ער וועט זיך אויסניכטערען און וועט וועלען אויפשטעהן, זאל ער ניט ווילענדיג אנהויבען קלינגען, ווי אויף א שרפה, און די גאנצע שטאדט זאל זיך צענויפלויפען מיט א ליארם און א געפילדער: „ווער ברענט?“ . . .

פון דעם איז צו פערשטעהן, ווי שוועד ס׳איז געווען מיט אזא פעטער זיך צעשיידען! ביים געזעגענען זיך האט ער די חברה געטרייסט מיט ווערטער און מיט א זעץ אין די פלייצעס: „נישקשה, ניטשעווא, מיר׳ן זיך נאך זעהען! איך וועל דא אויך לאנג נישט פערבלייבען!...“ אזוי ווי דאס הארץ האט איהם געזאגט,—ווי דער לעזער וויים שוין פון די פריהעריגע בעשרייבונגען.

אנגעטהאן די נייע שטיוועלעך און געפיהלט זיך אין זיי מחיהדיג גוט, ווי אויסגעוואקסען, האבען חברה קודם כל בעקאנט זיך מיט דער בויד, מיט אלע דריי פערדלעך און מיט׳ן בעל עגלה, וואס וועט זיי פיהרען פון דאנען אין דער גרויסער שטאדט אריין.

די בויד—א בויד ווי אלע בוידען, אויבען מיט א גרויען געלאטעטען דעקטוך, גוט אויסגעבעט מיט היי און מיט ראגאזשעס, דאכט זיך ווייך, דארף זיין א תענוג צו זיצען. דעם „תענוג“ זענען חברה געוואוירע געווארען נאכדעם, אויפ׳ן אנדערען טאג פון דער נסיעה, אז זיי האבען שוין נישט געפיהלט איין ביין א גאנצען. דאס איז די בויד. און די פערדלעך—זיי פערדיענען בעשריעבען צו ווערען כאטש אין קורצע ווערטער, נאר יעדעם פערדעל בעזונדער, ווארום די דריי פערדלעך (ביי מאיר וועלוועל בעל עגלה האבען זיי געהייסען „סוסים“) האבען זיך אזוי אנגעקעהרט איינס מיט דאס אנדערע, אזוי ווי עס געהער זיך אן, למשל, א שטרויענער דאך מיט א פדיון הבן. דאס איז געווען א אידישע טראיקע.

מיר הויבען אן פונ׳ם מיטעלסטען, פונ׳ם „קארענאי.“ ביי מאיר וועלוועל דעם בעל עגלה האט ער געהייסען מיט׳ן נאמען

„מאָודריק.“ פאַר וואָס מאודריק? ווייסט מען ניט. אפשר דער־פאַר, ווייל מאודריק נעמט זיך פונ׳ם וואָרט מאודריי, און מאודריי איז די טייטש ח כ ם, חאָטש קיין גרויסער חכם, דאַרף מען זאָגן דעם אמת, איז דער דאָזיגער מאודריק נישט געווען. ער איז נאָר גע־ווען אָנגעשטאָפּט מיט יאָהרען—דאָס יאָ. דאָס האָט מען געקאָנט ארויסזעהן פון זיין אַלטער מאָרדע מיט די רינענדיגע אויגען און פון זיין אויסגעטריפּעטען עק און פון די הויכעביינער, וואָס האָבען ארויסגעסטאַרטשעט פון זיין אַמאָליגען ברייטען הינטען. און פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף זיין עלטער, איז דער גאַנצער וואָ־גען מיט דער גאַנצער משא געלעגען כמעט נאָר אויף איהם, מחמת יענע, די צוויי „פּריסטיאַזשנע,“ האָבען זיך נאָר ג ע מ א כ ט ווי זיי שלעפּען.

די דאָזיגע צוויי „סוסים“ האָבען אויך געהאַט נעמען. איינעם האָט מען גערופען מיט׳ן נאָמען „טענצער,“ ווייל דער גאַנג זיינער איז געווען מיט אַ טע:צעל. ער האָט געהאַלטען אין איין טאַנצען. אַלע פיער פיס האָבען ביי איהם געטאַנצט, נאָר יעדער פוס האָט געטאַנצט בעזונדער. זיי האָבען זיך ניט אויפגערעדט. און דער־פאַר איז פון זיין טאַנצען קיין גוטס נישט ארויסגעקומען. ער האָט נאָר געשטערט מאודריק׳ען—איז איינס, און ווידער האָט ער אַזוי געטרייסעלט דעם וואָגען, אַז ס׳האָט ארויסגעטרייסעלט די נשמה. מאָהלט אייך, מאיר ווּלוועל האָט זיך מיט איהם אָפּגערעכענט: „וועסט ביי מיר טאַנצען!“—האָט ער איהם געזאָגט און איינגע־טייטשט אַמאָל מיט דער בייטש און אַמאָל מיט׳ן שטעקעל פון דער בייטש. דעם גאַנצען וועג האָט ער איהם געהאַלטען אין איין שלאָ־גען, געלערנט מיט איהם בלק. דאָס האָט אָבער ווינציג וואָס גע־האָלפען. טענצער איז ניט נתפעל געוואָרען און ניט אויפגעהערט צו טאַנצען. אדרבה, אַז מע האָט איהם גוט דערלאַנגט, איז נאָך געווען ערגער: ער האָט אָבגעעטפערט מיט ביידע הינטערשטע פיס, ווי איינער רעדט: „אַז דו ווילסט, נאַ דיר! . . .“ אין וואוקס איז ער געווען אַ קליינער, אַ סך קלענער פון מאודריק׳ען, נאָר אַ מאָרדע

האָט ער געהאַט אַ סך אַ קלינגערע פֿון מאָודריק׳ען. גאָר קיין ערך ניט. ס׳איז מעגליך, אַז מאיר װעלװעל האָט ניט מגזם געװען דער־מיט, װאָס ער האָט זיך בערימט, אַז טענצער איז געװען אַמאָל גאָר פֿון די „געהויבענע סוסים,“ נאָר װײַל ער איז פֿון אַ גוט אויג געכאַפּט געװאָרען אויף די רגלים און מע האָט מיט איהם גאָר נישט געקאָנט מאַכען, איז ער אַרײַנגעפֿאַלען צו איהם אין די הענד אַרײַן און ער לערענט מיט איהם פֿון דעמאָלט אָן בלק.

דערפֿאַר האָט מאיר װעלװעל דעם דריטען סוס געלאָזט צורוה, זעלטען, פֿון יוצא װעגען, דערלאַנגט אַ שמיצעל. געװען איז דאָס אַ שקאַפּקע, אַ נידעריגע און אַ גראָבע מיט מאָכנאַטע פֿיס, און געהיי־סען האָט זי ביי איהם די „יחסנ׳טע,“ דערפֿאַר װאָס זי קומט אַרויס פֿון אַ גרויסען יחוס: זי איז געװען אַמאָל—אַזוי האָט דערצעהלט מאיר װעלװעל, פֿאָהרענדיג אין װעג,—אַ גלח׳ס אַ פֿערד. װי קומט זי צו איהם? איז דערינען אַ גאַנצע מעשה, װאָס מען קאָן זי ניט איבערדערצעהלען מיט אַלע פּישטשיװקעס: ערשטענס, איז דאָס שוין זעהר לאַנג—װי קאָן מען זיך אָנגעדענקען? און, צװײטענס, האָט זיך די מעשה נאָך דעמאָלט ביי מאיר װעלװלען ניט געקלעפּט אַקו־ראַט. עס געדענקט זיך נאָר, אַז די יחסנ׳טע איז געװען, װי מאיר װעלװעל דערצעהלט מיט אַ שמייכעל, אַ גע׳גנבה׳טע, דאָס הייסט, נישט ער, חלילה, האָט זי גע׳גנב׳עט; גע׳גנב׳עט האָבען אַנדערע, נאָר ער האָט זי אָװעקגעקויפֿט בחצי חנם, און בעת ער האָט זי גע־קויפֿט, האָט ער ניט אָנגעהויבען צו װיסען, ער זאָל אַזוי ניט װיסען פֿון קיין צער אין פֿון קיין דלות, אַז זי איז אַ גע׳גנבה׳טע, װאָרום װען ער זאָל װיסען, אַז זי איז אַ גע׳גנבה׳טע און נאָך ביי אַ גלח דערצו, װאָלט ער זיך ניט צוגעריהרט צו איהר, מע זאָל איהם אָפּגילטען (דערביי מאַכט שוין מאיר װעלװעל איין ערנסטע מינע), טאַקי ממש אָפּגילטען! נישט מחמת ער איז אַזאַ צדיק אין אַ פּעלץ און האָט מורא זיך צוריהרען צו אַ גע׳גנבה׳ט פֿערד. װאָס געהט איהם אָן, אַז יענער איז אַ גנב? ביזט דו אַ גנב, װעט מען דיך שמייסען אויף יענער װעלט. נאָר ער װאָלט זי נישט געקויפֿט

איבער איין אנדער זאַך. ער האָט פיינט פּאָליציע אזוי ווי חזיר. ער וויל נישט האָבען קיין שום „דאָטשיניעניעס“ מיט פּאָליציע! והראיה, ער האָט אַמאָל געהאַט אויף זיך אַ פּעקעל, אַנ׳אומגליק, אַ בלבול. שונאים בעלי עגלות האָבען איהם אונטערגעשטעלט אַ פּיסעל, יאַנקעל בולגאַטש, אַ רוח אין זיין קוטשמע! . . .

און דאָ געהט אוועק ביי מאיר ווערלוולען אַ זייטיגע מעשה, און נאָך אַ מעשה, און נאָך אַ מעשה, און פון די אלע מעשות האָט מען געקענט שטאַרק חושד זיין, אַז מאיר ווערלוועל האָט שטאַרקע „דאָטשיניעניעס“ מיט פערד־גנבים און מיט פּאָליציע . . .

דערפאַר האָט ער אָבער געהאַט אַ מעלה—ער איז געווען, ווי מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט, אַ בערעדעוודיגער און האָט מיט זיינע נייען מאָס רייד זעהר גוט אונטערגעהאַלטען די יונגע פאַרשווינדלעך דעם גאַנצען וועג פון וואָראָנקאָ קיין באָרישפּאָלי און פון באָרישפּאָלי קיין פּערעיאַסלאַוו—דאָס מויל האָט זיך איהם ניט צוגעמאַכט אויף קיין מינוט אפילו. אַלסדינגג זענען פון איהם די קינדער געוואָרע געוואָרען, פון זינט ער איז געווען אַ יונגעל אַ שמייסער ביי יאַנקעל בולגאַטש און דערנאָך, ווי אזוי ער האָט חתונה געהאַט און אליין געוואָרען פאַר זיך אַ בעל עגלה, האָט איהם יאַנקעל בולגאַטש גע׳רודפ׳ט, געגראָבען, נאָר ער האָט איהם אין דער ערד! און פון זיין ווייב האָט ער דערצעהלט, ווי אזוי זי איז געווען אַמאָל אַ מיידעל און דוקא אַ שענע, אַ קראַסאַוויצע! און ווי אזוי ער איז געווען נאָך איהר די כפּרה! שיער־שיער ניט איינגענומען אַ מיתה משונה—אַזאַ קראַסאַוויצע איז דאָס געווען! היינט, ווען ער ווערד צוריק אַ בחור, וואָלט ער אפילו ניט געוואָלט קוקען אויף איהר,—נאָר דעמאָלט איז ער נאָך געווען אַ „יאַט“ . . .

דאָס וואָרט „יאַט“ האָבען חברה נישט רעכט פערשטאַנען; נאָר אַז מאיר ווערלוועל האָט גענומען דערצעהלען אין זיין ווייטערדיגער ביאָגראַפיע, ווי אזוי זיין ווייב האָט איהם קאַרגער אַ יאָהר נאָך דער חתונה געבוירען אַ יאַטעל, און שפּעטער מיט אַ יאָהר נאָך

א יאטעל, און נאך א יאטעל, און נאך א יאטעל—האבען זיך חברה אנגעשטויסען וואס דאס איז . . .

געענדיגט דערצעהלען זיין אייגענע געשיכטע, איז מאיר וועלוועל בעל עגלה אריבער צו דער געשיכטע פון יאנקעל בולגאטש און פון אנדערע בעלי עגלות, אנגערופען אלעמען ביי די נעמען און בעקאנט געמאכט, וויפיעל און וואסערע פערד יעדער האט, ווער עס האט פערד, טאקי „סוסים," און ווער עס האט „פגירות, נבלות, פעל" . . . .

פון בעלי עגלות איז מאיר וועלוועל אריבער אויף פערד־הענדלער און אויף ציגיינערס און אויף גנבים און אויף „נביאים." דער חילוק פון א גנב ביז א נביא איז דער—אזוי האט מאיר וועלוועל געגעבען צו פערשטעהן:—וואס דער גנב פיהרט ארויס דעם סוס פון שטאל, און דער „נביא"—דער טרעפט און ווייזט אן, וואו דער סוס געפינט זיך. דעריבער מוז מען מיט די נביאים שלאגען בלאט נאך מעהר ווי מיט די גנבים . . . ניין, די קינדער וועלען דאס אין צוויי יאהר נישט געוואוירע ווערען, וואס זיי זענען געוואוירע געווארען פון מאיר וועלוועל בעל עגלה אין די צוויי טעג פון זייער נסיעה.

אצינד, אז מיר זענען שוין בעקאנט מיט'ן בעל עגלה, מיט זיין בויד און מיט זיינע דריי סוסים, מעגען מיר זיך אומקעהרען אויף א קורצע ווייל צוריק קיין וואראנקא און דערצעהלען, ווי אזוי דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע האט זיך אבגעזעגענט מיט זיין שטעדטעלע, איידער ער האט דאס פערלאזען אויף שטענדיג.

זײַ געזונט, װאַראַנקאָ!

23.

זיי געזונד, וואָראָנקאָ!

דער העלד געזעגענט זיך אָפּ מיט זיין שטעדטעלע.—ער שווערמט וועגען אוצר.—
ער איז גרייט אוועקצושענקען גערגעלען זיינע אלטע שיך.—אַ נאַרישער
איינצידענט מיט פרומע די מויד.

וויפיעל דאָס שטעדטעל האָט זיך ניט צוגעגעסען, וויפיעל די מענשען זענען ניט נמאס געוואָרען, און וויפיעל פינעלע שימעלעס האָט אין זיין צייט ניט געמאַכט עס צו קליין געלט, האָט וואָראָנקאָ פאַר'ן אוועקפאָהר פון נחום וועוויק'ס קינדער אין דער גרויסער שטאָדט אריין צוריק בעקומען ביי זיי אין די אויגען דעם אמאָליגען חן מיט'ן אמאָליגען גלאַנץ, און עס האָט באמת הארצעדיג באַנג געטהאָן מיט דעם זיך צעשיידען.

גלייך ווי מיט עפּיס א לעבעדיגע זאַך, גלייך ווי מיט א ליעבען און געטרייען חבר—אזוי האָט זיך שלום נחום וועוויק'ס געזעגענט מיט'ן שטעדטעל, אַנגעהויבען פון דעם הויף מיט'ן גאָרטען און מיט איטליכם בוימעלע. וואָס האָבען שוין איצטער געהערט צו איין אַנדערען, און אויסגעלאָזט מיט'ן באַרג, וואָס אויף יענער זייט בית המדרש, און מיט דער „ליוואַדע," וואָס אויף יענער זייט שטאָדט,—די ערטער וואו ער האָט פערבראַכט מיט זיינע בעסטע חברים, רעכענענדיג פון דעם ערשטען, פון שמואליק דעם יתום, ביז'ן לעצטען,—ביז גערגעלע גנב.

גאַנץ בעזונדער האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף יענעם אָרט,

וואו עס איז געלעגען, ווערליג שמואליק האָט געוואוסט כמעט פאר געווים, בעהאַלטען דער אוצר; ווי א פער'כשופ'טער איז ער געשטאַנען איינער אליין אין א הייליגער שטילקייט, און א גאַנצע רייהע פון מחשבות האָבען זיך דורכגעטראָגען אין זיין קאָפּ: וואָס וועט זיין מיט'ן דאָזיגען אוצר, טאָמער חס ושלום געפינט איהם אַ גוי, ניט קיין איד? . . . און צי איז דאָס מעגליך, אַז אַ גוי זאָל איהם געפינען?—דאָכ קאָן וויסען נאָר אַזאַ מענש, ווי זיין חבר שמואליק . . . וואו קאָן זיין איצטער שמואליק? צי וועט ער זיך בעגעגענען אַמאָל מיט שמואליק'ען? און וואָס וועט זיין, אויב זיי וועלען זיך בעגעגענען?—אַז זיי וועלען זיך בעגעגענען ערגיץ וואו, איז דאָס ערשטע וועלען זיי מסתמא ביידע קומען צופאָהרען אהער אויף א קורצע צייט, ביידע אינאיינעם, בעקוקען נאָך אַמאָל די אַלע ערטער, וואו זיי האָבען אינאיינעם פערבראַכט זייערע בעסטע יונגעלשע יאָהרען. און דערנאָך וועלען זיי זיך א נעהם טהון צום אוצר אויף אלע כלים: פריהער וועט איינער פאַסטען תעניתים, דערנאָך דער אנדערער, און אז זיי וועלען פאַרטיג ווערען מיט די תעניתים און מיט'ן תהלים זאָגען, וועלען זיי נעמען זוכען דעם אוצר. און אז זיי וועלען געפינען דעם אוצר, וועלען זיי זיך מיט איהם צעטיילען אויף דערהאַלב, חלק כחלק,—און אך! ס'ארא יום טוב דאָס וועט זיין! דעם גרעסטען חלק, פערשטעהט זיך, וועט בעקומען דער טאַטע, נחום וועוויק'ס. דערנאָך דער פעטער ניסעל—אויך א היבשען חלק. דערנאָך דער פעטער פיני און די איבעריגע קרובים פון דער משפחה. נאָר א גרויסער טייל פונ'ם אוצר וועט אריינפאַלען טאַקי דאָ גופא, צו די וואָראָנקאָווער אידען. משה דעם שוחט'ס ווייב, די אלמנה נעבאך—איהר דאַרף מען געבען אזוי פיעל, אז זי זאָל ניט רעדען פון חתונה האָבען נאָך אַמאָל און זאָל פערשפּאָרען זיך שלעפּען קיין חוואַסטעוו צו איהרע אָרימע קרובים. וואָס האָבען אליין קוים א טאָג איבערצוקומען. די צוויי גבאי'טעס, „פרומע די מויד“ און „פייגעלע אשמדאי,“ כאָטש זיי האָבען דאָס נישט פערדיענט, וועלען זיי אויך פון דעסטוועגען בעקומען אזוי

פיעל, וואָס זייערע מענער האָבען עס אפילו אין חלום ניט געזעהען. די אַלטע ראָדע בתיה, וואָס באַקט בייגעל, בלינעס און קאַרזשעס און האַלט אוים מיט איהרע געשוואָלענע הענט אַ גאַנצע משפחה, וואָלט שוין געמעגט אויף דער עלטער, נישקשה, זיך אָביסעל אָפּ־רוהען און נטע דער שמש, און גדליה דער שכור—פאַר וואָס זאָל מען זיי דורכלאָזען? צי, אַ שטייגער, שמואל־אלי דער חזן קלאָגט זיך, אַז ס׳איז איהם דאָ ענג, ער האָט אַ קול און וואָלט געקאָנט זינגען אַ סך בעסער פון די גרעסטע חזנים אין דער וועלט, ווען ער זאָל האָבען נאָטען—בעדאַרף מען זעהן, אַז ער זאָל האָבען נאָטען. בלייבט איבער איצטער נאָר איין גערגעלע גנב. וואָס טהוט מען מיט דעם יונג, אַז ער זאָל ווערען אוים גנב? קודם דאַרף מען זעהען, אַז זיין מאַמע זאָל ווערען אוים קעכין און זיין שטיעפּטאַטע דעם העקער בעדאַרף מען קויפען אַ שטוב אַ אייגענע, און געלד בעדאַרף מען איהם אָנשיטען פולע קעשענים, און זאָגען איהם בפירוש, אַז דאָס איז ניט צוליעב איהם, נאָר צוליעב זיין שטיעפּ־זוהן גערגעלע—ער זאָל איהם אויפהערען צו שלאָגען און צו רופען גנב . . .

ביי די געדאַנקען וואַקסט אוים גערגעלע גנב! אַ באָרוויסער, ווי אַלע מאָל, און איין אָבגעריסענער.

— ווי קומסטו דו אַהער?

— און דו? . . .

זיי צערערען זיך און לאָזען זיך געהן. שלום איז איהם מודיע, אַז ער פאָהרט אוועק. גערגעלע ווייסט עס. ער האָט שוין געהערט און געזעהען אפילו די בויד מיט די דריי פערד.

— געזעהען? וואָס זאָגסטו אויף זיי?

— אויף וועמען?

— אויף די פערד.

— וואָס זאָל איך זאָגען? פערד . . .

— און די בויד ווי געפעלט דיר?

— אַ בויד . . .

גערגעלע איז נישט אויפגעלעגט, נישט גוט געלוינט. זיין חבר וויל איהם מאכען פריילּיכער.

— דו ווייסט? איך האָב נאָר וואָס פון דיר געטראַכט, ביזט דו אַנגעקומען אַקוראַט אין מיטען...

— טאַקי? וואָס האָסט דו געטראַכט, א שטייגער?

— איך האָב געטראַכט... איך האָב דיך אין זינען געהאַט ביים אוצר...

— ביי וואָסער אוצר?

שלומ'ן ווערד שלעכט: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? גערגעלע פרעגט נאָך אמאָל: „וואָסער אוצר?" עס העלפט נישט—מע מוז איהם זאָגען. און ער דערצעהלט אויס וועגען אוצר. גערגעלע ווערד נייגעריג: „וואו זשע געפינט ער זיך, דער אוצר?" זיין חבר ווערד נאָך ערגער: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? אין גערגעלע'ס אויגען צינדט זיך אָן א פייערל: „וואָס האָסט דו מורא זאָגען—איך וועל איהם אויסכאַפּען?..." שלום האָט שוין חרטה, וואָס ער האָט גאָר אָנגעהויבען, און ער רעדט צו איהם מיט דעם אייגענעם טאָן, ווי פינעלע שימעלעם האָט אמאָל מיט א י ה ם גערעדט פון אויבען אַראָפּ:

— נאַרעלע, און אז איך וועל דיר אפילו זאָגען וואו, וועסט דו אויך אהין נישט קאָנען צוקומען, ווארום מע דאַרף דערצו קענען קבלה—איז איינס; און צווייטענס, בעדאַרף מען פאַסטען פערציג תעניתים און אויפ'ן איין און פערציגסטען טאָג...

— און אויפ'ן איין און פערציגסטען טאָג ביזטו א שוטה!— שלאָגט איהם איבער גערגעלע און כאַפּט א קוק אַראָפּ אויף זיין חבר'ס שטיוועלעך. אפּנים, זיי זענען איהם געפעלען.

— נייע?...

זיין חבר ווערד ווי פערשעמט: שפּאָגעל-נייע שטיוועלעך אין דער צייט, ווען גערגעלע איז א באָרוויסער! און ער רופט זיך אָן צו גערגעלען:

— אויב דו ווילסט, קום מיט מיר צום פעטער ניסלען, וועל איך דיר עפּיס שענקען . . .

— עפּיס שענקען ? פאַר וואָס ניט ? . . . —גערגעלע איז גאַנץ צופריעדען, אוןביידע מאַכען זיי גיכע טריט. געקומען אהיים צום פעטער ניסלען טרעפען זיי דאָרט אַ גאַנצע חאַליאַסטרע פריינד און גוטע פריינד, וואָס האָבען דערהערט, אַז אַ פּוהר איז געקומען צופאָהרען נאָך נחום וועוויק׳ס קינדער, זענען זיי דאָס געקומען זיך געזעגענען און לאָזען גרוסען זייערע טאַטע־מאַמע גאָר פריינדליך.

צווישען דער חאַליאַסטרע האָבען זיך געפונען אויך די צוויי גבאי׳טעס, „פרומע די מויד“ און „פייגעלע אשמדאי,“ דערוויילע אליין, אָהן זייערע מאַנען. שפּעטער אביסעל וועלען קומען די מאַנען אויך זיך צו געזעגענען און צו לאָזען גרוסען. אַלע קוקען אויף די קינדער מיט רעספּעקט—מענשען פאָהרען אין אַ גרויסער שטאָדט, קיין פּערעיאַסלאַוו! מע רעדט שוין צו זיי גאָר מיט איין אַנדער לשון. מע גיט זיי עצות, ווי אַזוי זיי זאָלען פאָהרען און וואו זיי זאָלען זיך אָפּשטעלען אין באַרישפּאָלי. דער פעטער ניסעל שענקט זיי צו שנעל, ווי זיין שטייגער איז, און פרעגט די שקצים, אויב זיי וועלען אַמאָל צושרייבען אַ בריוועל ?—אַ שאלה אביסעל! זיי וועלען שרייבען אַלע וואָך, צוויי מאָל אַ וואָך, אַלע טאָג! . . . שמואל־אלי דער חזן בעט, זיי זאָלען איבערגעבען פון איהם גאָר אַ בעזונדערען גרוס דעם טאַטען און זאָגען, אַז זינט יענער איז ארויס־געפאָהרען פון דאַנען, האָט ער, שמואל־אלי, נאָך איין שאָך אפילו נישט געשפּיעלט, ווארום וואָראַנקאָ איז אַ פּוסטקע! די מוהמע האָדעל איז מיט אַמאָל געוואָרען גוט, חאָטש לעג זי צו צו אַ מכה. זי האָט געזאָגט, אַז זי פערשטעהט ניט, ווי אַזוי שיקט מען דאָס ארוים קינדער הונגעריגע ? און וואָס איז דאָס פאַר אַ שפּייז אין וועג אויף צוויי מעת־לעת קיכלעך, הארטע אייער און בארען ? די קינדער וועלען דאָך אויסגעהן פון הונגער! און זי האָט גענומען פּאַקען זיי אין וועג אריין וואָס זי האָט געקאָנט: שמאַלץ אין אַ קליין טעפּעלע, אַ סלאָיעקעל פערצוקערטען איינגעמאַכטס, אפנים,

פון פאר־א־יאהרען זומער, און פאווידלע, נאר אזא זויערע, וואס מע קאן דערזעהען קרוקע מיט לעמבעריג!

אין דער צייט, וואס די מוהמע האדעל האט געפאקט אין וועג אריין, און די קינדער זענען געווען פערנומען מיט׳ן געזעגענען זיך, האט זיך דערווייל אפגעשפיעלט א קליינע טראגעדיע צווישען „פרומע די מויד" און גערגעלע גנב. פרומע האט דערזעהען גערגעלען, האט זי א קוק געגעבען אויף איהם מיט׳ן בלינדען אייגעל און א פרעג געטהאן ביי הייגעלע אשמדאי: „וואס טהוט דא דער גנב?..." האט גערגעלע ניט געוואַרט ביז יענע וועט ענטפערען און האט פון זיין זייט א פרעג געגעבען: „וואס טהוט דא די בלינדע? . . ." עס וואלט געקאנט ארויס דערפון א מיאוס׳ער סקאנדאל, ווען שלום נעמט נישט זיין חבר גערגעלע פאר א האנד און פיהרט איהם ניט ארויס אין הויף אריין (אין אזא טאג מעג מען אלסדינג, אפילו חבר׳ען זיך מיט גערגעלע־גנב).

— איך האב געזאגט, איך׳ל דיר עפּיס שענקען א זאך? נא!...

און שלום נחום וועוויק׳ס, צופריעדען פון זיין פילאנטראפּיע, שטרעקט אויס זיין חבר גערגעלע־גנב זיינע אלטע שטיוועלעך, ארויסגענומען פון אונטער דער פאלע. גערגעלע, אפנים, האט זיך גערעכנט אויף איין אנדער מין מתנה, ניט אויף א פאר אלטע שטיוועלעך. און דערצו איז ער געווען צעקאכט פונ׳ם אינצידענט מיט דער בלינדער פרומע און נישט צופריעדען מיט דעם, וואס זיין חבר האט פון איהם פערלייקענט דעם ארט פונ׳ם אוצר, און גלאט נישט אויפגעלעגט דעם טאג, האט ער די שטיוועלעך ביי זיין חבר צוגענומען. נאר ער האט זיי באלד געגעבען א שמייס אוועק פון זיך מיט כעס, און ער איז א בארוויסער אוועק פון הויף, זיך געלאזט לויפען און—איז פערשוואונדען געווארען.

. . . .

א נארישער אינצידענט—נאר וויפיעל געזונד האט ער געקאסט! גערגעלע׳ס אנטרונען ווערען האט פערביטערט זיין חבר׳ס געזעגענען זיך מיט׳ן שטעדטעלע און אפ׳געסמ׳ט איהם די גאנצע זיס־

קיימ פון דער ערשטער, גרויסער, שענער, ווייטער נסיעה. וויפיעל ער האָט נישט געוואָלט נאָכדעם אָפּטרייבען פון זיך דאָס טרויעריגע בילד פון זיין בעליידיגטען חבר, איז עס דוקא געקראָכען איהם אין פּנים אריין, געשטאַנען פאר די אויגען און גענאָגט דאָס הארץ: „האָסט בעלעדיגט, בעלעדיגט איין אָרעמען חבר! ...“

ארויסגעפאָהרען פון מארק, גע'פּטר'ט די קלייטען, די הייזלעך, דעם בית־עולם און, להבדיל, דעם גויעשען „צווינטער“ און אריבערגעפאָהרען דאָס בריקעל און געלאָזט הינטער זיך שוין די לעוואָדע אויך—אוים וואָראַנקאָ! דעמאָלט האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפּיע מיט אמאָל דערפיהלט עפּיס א מאָדנע ענגשאַפט אין האלז, און א וואַרעם געפיהל פון רחמנות צום קליינעם שטערטעלע האָט איהם דורכגענומען דורך און דורך, גלייך ווי דאָס שטעדטעלע וואָלט געבליבען א יתום ... דאָס דאָזיגע געפיהל אינאיינעם מיט'ן פערדראָס פון געגעלע'ס אנטרונען ווערען האָבען ווייך געמאַכט זיין הארץ און בענעצט זיינע אויגען. אָפּגעקערעוועט דעם קאָפּ אויף א זייט, בכדי זיינע ברידער זאָלען עס נישט בעמערקען, האָט ער אָפּגעווישט א טרער און האָט שטילערהייד זיך אָפּגעזעגענט דאָס לעצטע מאָל מיט'ן שטעדטעלע: „זיי געזונט, וואָראַנקאָ, זיי געזונט! ..“

די נסיעה.

24.

די נסיעה.

די רייזע ביי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אין בויד.—פילאזאפישע געדאנקען.—די ערשטע סטאנציע אין וועג.—באַ־ישפאלי. „נעזינגע” בעלי־בתים פון דער אכסניה.—א נאכטלעגער אויף דער ערד.—דער העלד געזעגענט זיך אויף שטענדיג מיט ווארנקא.

נאָר דער, וואָס איז אַליין אויסגעוואַקסען אין אַ קליין שטעטעל און איז דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען ארויסגעפאָהרען פונ'ם קליינעם שטעדטעל אויף גאָט'ס וועלט, יענער וועט פערשטעהן און וועט מיטפיהלען דעם גליק מיט דעם פערגעניגען מיט דעם רחבת־הנפש, וואָס קליינוואַרג האָט געפיהלט פון דער דאָזיגער ער־שטער אָנגעלעגטער נסיעה. די ערשטע צייט האָט מען זיך אין בויד גאָר קיין אָרט ניט געקאָנט געפינען. האָט מען זיך אָנגע־לעהנט, ווי דער טאַטע צום סדר אויף דער עסעבעט, אָדער מע האָט אריינגעלעגט די הענד אין די קעשענים און אויסגעצויגען זיך אין דער לענג, אָדער מע האָט זיך גאָר אויפגעשטעלט, אָנגעהאלטען זיך מיט די הענד אין די רייפען פונ'ם ביידעל. דאָס האָט שוין מאיר־וועלוויל בעל־עגלה ניט געוואָלט ליידען, און, כאָטש ער האָט גע־שלאָגען מיט חברה בלאָט און א גאַנצען וועג דערצעהלט זיי בעל־עגלה־מעשיות, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם ניט געשאַדט מבטיח צו זיין, אז טאָמער וועלען זיי איהם ארויסרייסען א שטיקעל בויד, וועט ער זיי ארויסרייסען די קישקעס. מאיר־וועלוועל האָט דאָס אָפּגעזאָגט א שמיץ געגעבען די „סוסים” און געפאָהרען ווייטער.

ווער עס געדענקט דעם טעם פון פֿאָהרען דעם ערשטען מאָל, דער ווייסט, ווי אזוי דער וועג לויפט, ווי אזוי די ערד ווערד פער־שוואונדען אונטער די רעדער און אונטער די פיס פון די פערד, ווי אזוי אלעס שוועבט פאַר די אויגען, ווי אזוי סע שמעקט א פערשפּע־טיגט גרעזעל, אָדער א פערטשעפּעטע צווייג פון איין עלענדען בוים, ווי אזוי די פרישע לופט כאַפּט זיך אריין דורך דער נאָז און דורך דעם האלז אינוויינינג אריין און גלעט, גלעט—א מחיה! און עס הויבט אייך, און עס זינגט זיך אייך,—ס'איז אייך גוט אָהן איין עק און אָהן א שיעור! דורכגעלאָזט אלע הייזער מיט'ן בריקעל, מיט דער לעוואַדע, מיט'ן בית־עולם, פליהט איהר ווייטער און ווייטער און איהר דערזעהט הויכע „לעבעדיגע מתים,“ וואָס דרעהען מיט די הענד ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, עס נעמט אײַך אָן א פּחד. צום סוף, אז מע קומט צו נאָהנט, זעהט מען, אז ס'איז גאָר ווינטמיהלען. נאָר אָט באלד ווערען זיי אויך פערשוואונדען, און איהר זעהט מעהר ניט נאָר הימעל און פעלד, פעלד און הימעל, און עס גלוסט זיך אייך אראָפּשפּרינגען פון וואָגען, אָדער בעסער ארויספליהען פון וואָגען און ארייַנשווימען אין דער דאָזיגער בלוי־קייט, וואָס האָט ניט קיין אָנהויב און האָט ניט קיין סוף. ניט ווי־לענדיג קומען געדאַנקען, ווי קליין דער מענש איז און ווי גרויס איז דער, וואָס האָט בעשאַפען אָט די דאָזיגע שענע גרויסע וועלט, און א פערוויעגטער פון די געדאַנקען, הויבט זיך אייך אָן צו דרימ־לען. נאָר אָט שניידט זיך אויס פאַר די אויגען עפּיס א גרויסע פוהר, מיט א פּאָר גרויסע אָקסען מיט גרויסע הערנער, און א גוי, א באָר־ווּיסער, מיט א גרויס היטעל, געהט צופוס, און מאיר־ווּעלוועל גריסט זיך מיט'ן גוי האלב אויף גויעש און האלב אויף אידיש: „זדאָ־ראָווע, טשאלאָוויטשע, הארצוועהטיג אין בויך נעחיי טובי בודע, און בויכוועהטיג אוהאָלעוואו . . .“ דער גוי ווייסט ניט, וואָס דער איד זאָגט צו איהם, צי גוטס, צי שלעכטס, שטעהט ער א ווײַלע א פערטומעלטער; דערנאָך טהוט ער א מאַך מיט'ן קאָפּ און א מורקע אונטער דער נאָז א דאַנק און פאָהרט ווייטער, און חברה קליינוואַרג

שיסען אויס א געלעכטער. מאיר־וועלוועל, וואָס האָט אפילו קיין שמייכעל ניט געטהאָן, דרעהט אויס דעם קאָפּ צו זיינע יונגע פאַרשוינדלעך: „וואָס פאַרא געלעכטער אויף אייך, ממזרים?“— א שענע מעשה נאָר א קורצע—ער פרעגט גאָר וואָס פאַר א געלעכטער! . . . און אזוי געהט עס ווייטער דעם גאַנצען טאָג, דעם ערשטען טאָג פון דער דאָזיגער גליקליכער נסיעה—אין סוף זומער.

די לעצטע טעג פון זומער—ווי שען זיי זענען! די פעלדער נאַקעט, ערטערווייז צעאַקערט, דאָס ברויט שוין לאַנג אראָפּגענומען, נאָר וואו־ניט־וואו ווארפט זיך דורך א בלימעל, אַ זאַנג, א קווייטעל. אין די גויעשע גערטנער ליגען נאָך די קאַווענעס און אַרבוזעס, וואָס דאַרפען פערטיג ווערען, אויך לאַנגע מיקוועס, וואָס נעמען זיך אָן מיט זאַפט, און די הויכע סאָנישניקעס, וואָס האָבען זיך אויסגעצויגען מיט שטאָלץ, בעווייזען זייערע געלע רייכע קוטשמעס. און די גאַנצע וועלט איז נאָך פול מיט פליגעלעך און מערעשקעס, וואָס זשומען און הודען, מיט היישעריקלעך, וואָס שפּרינגען, מיט פערחלעך און פליטערלעך, וואָס טראָגען זיך און וויעגען זיך יום־טוב'דיג אין דער לופטען. און דער ריח פון פעלד פערטראָגט אין נאָז אַריין, און די וועלט ארום און ארום זעהט אויס אזוי גרויס, און דער הימעל אויבען אזוי קיילעכדיג, און צום צווייטען מאָל קומט אויף די געדאַנקען, אַז די מענשען זענען צו קליין, צו קליין פאַר אַזאַ גרויסע וועלט, און אַז נאָר גאָט, וואָס איז מ ל ו א כ ל ה א ר ץ כ ב ו ד ו,—ער איז אָנגעמאָסטען פאַר אַזאַ וועלט...

— קריכט אַראָפּ, ממזרים, מיר זענען שוין אין באַרישפּאָלי. דאָ נעכטיגען מיר אונטער און „מירטשעמאָרגען“ פאָהרען מיר ווייטער.

באַרישפּאָלי—אַ נייע שטאָדט. בעסער וועט זיין, אַז מיר וועלען זאָגען—א ניי דאָרף, א גרויס דאָרף. הייזלעך דיזעלבע, וואָס אין וואָראָנקאָ, מענשען אויך די אייגענע, נאָר נעזער אַנדערע. אַ צופאַל, אָדער ס'איז טאַקי אזוי, נאָר די חברה זענען געווען איבערראַשט פון דעם, וואָס דער בעל־הבית פון דער סטאַנ־

ציע, די בעל־הבית'טע און זייערע פיער דערוואַקסענע טעכטער— אַלע זענען זיי געווען מיט לאַנגע נעזער, און טאָמער איז קאַרג, האָט די דינסט נאָך אַ לענגערע נאָז פון זיי אַלע. דערהערט פונ'ם בעל־עגלה, ווער די פאַרשווינדלעך זענען, האָט דער לאַנגנאָזיגער בעל־הבית זיי אויפגענומען מיט כבוד, זיי אָפּגעגעבן שלום עליכם, געהייסן דער לאַנגנאָזיגער דינסט, זי זאָל שטעלן דעם סאַמאָוואר, אַ וואונק געגעבן צו דער לאַנגנאָזיגער בעל־הבית'טע, זי זאָל דערלאַנגען פאַרבייסן, און אַ קאָמאַנדעווע געגעבן צו די לאַנגנאָזיגע טעכטער, זיי זאָלן אָנטהון די שיך—זיי זענען געגאַנגען באָרוויס.

מיט די דאָזיגע באָרוויסע מיידלעך זענען די יונגע רייזענדע געוואָרען אביסעל שפּעטער גאַנץ היימיש. מיט גרויס נייגעריגקייט האָבען די מיידלעך זיך אויסגעפרעגט ביי די יונגלעך פון וואַנען און וואוהין זיי פאָהרען, און ווי אַזוי זיי הייסען, און ווי געפעלט זיי באָרישפּאָלי—אַלסדינג האָבען זיי געוואָלט וויסען, אפילו וויפיעל יעדער איז אַלט. דערנאָך האָבען אַלע אינאיינעם, די יונגלעך מיט די מיידלעך, פאַרזוכט פון דער זויערער פּאָווידלע, וואָס די מוהמע האָדעל האָט מיטגעגעבען, און די געלעכטערען זענען געגאַנגען ביז'ן הימעל אריין.

דערנאָך האָט מען גענומען שפּיעלען „קוציבאבע" אָדער אין „זשמורקעס,"—אַ שפּיעל, וואָס מע פאַרבינדט איינעם די אויגען און מע לאָזט איהם, ער זאָל כאַפּען וועמען ער וויל. די מיידלעך האָבען זיך שטאַרק צעהיצט, און אַז ס'איז זיי געראָטען צו כאַפּען עמיצען פון די יונגלעך, האָבען זיי איהם אַזוי שטאַרק געקוועטשט צו דער ברוסט, אַז ס'איז יענעם שיער די נשמה ניט אַרויס . . .

ביינאַכט האָט מען די געסט בעלעגט אויף דער ערד מיט היי אויסגעבעט, און בכדי זיי זאָלען זיך ניט געפינען בעליידיגט, האָט זיי די לאַנגנאָזיגע בעל־הבית'טע בעוויזען, אַז אינ'ם צווייטען ווינקעל פונ'ם זעלבען חדר ליגען איהרע טעכטער אויך אויף דער ערד, „און וואַקסען פון דעסטוועגען, קיין עין־הרע, גאַנץ נישקשה'דיג,"—

האָט זי צוגעלעגט און אויסגעשנייצט די לאַנגע נאָז. חברה וואָל־טען דעם דאָזיגען געלעגער אָנגענומען מיט פערגעניגען, ווען זיי זאָלען זיך ניט שעהמען פאר די מיידלעך אויסצוטהון. און די מיידלעך האָבען זיך דוקא ניט געשעהמט און האָבען גאַנץ גרינג אַראָפּגעוואָרפע: פון זיך די קאַפּטלעך; געבליבען באָרוויסע און אין איינע קליידלעך, מיט נאַקעטע העלזער, האָבען זיי צעלאָזט די האָר און מאָדנע איבערגעקוקט זיך, געוואָרפען אויף די יונגלעך מיט די אויגען און געלאַכט, געלאַכט, געלאַכט.

— לאָז זיין שטיל!—האָט אויסגעקאָמאַנדעוועט דער בעל־הבית און האָט אויסגעלאָשען דעם הענג־לאָמפּ. עס האָט זיך אָבער אין דער פינסטער נאָך געהערט א פערשטיקטער געלעכטער פוןביידע צדדים און א שאָראָך פון היי. אָבער נישט לאַנג, ווארום ס׳איז געקומען דער געזונטער יונגער אומשולדיגער שלאָף און האָט צוגעשלאָסען די געזונטע יונגע אומשולדיגע אויגען.

די „ברכות“ פון אין דערפריה, וואָס דער בעל־הבית האָט גע־זונגען מיט׳ן געוויסען נוסח, האָבען אָנגעזאָגט די קינדער, אז ס׳איז שוין טאָג און אז מע דאַרף פאָהרען קיין פּערעיאַסלאַוו. דאָס לעצ־טע וואָרט האָט ווי א בריה געגעבען און אָנגעפילט דאָס האַרץ מיט שמחה און מיט תענוג. מאיר־וועלוועל בעל־עגלה האָט צענויפגע־לעגט דעם טלית ותפילין און דאָס פּנים האָט איהם געשיינט, ווי ביי א צדיק. דערנאָך איז ער אוועק שפּאַנען די „סוסים.“ דאָרט האָט ער זיך אויסגע׳טענה׳ט מיט „מאָודריק׳ען,“ מיט „טענצערען“ און מיט דער „יחסנ׳טע,“ אויף זיין לשון, איינגעטיילט יעדען בע־זונדער, נאָך דעם גרעסטען חלק האָט בעקומען „טענצער,“ דערפאר, ער זאָל ניט טאַנצען דעמאָלט ווען מע שפּיעלט ניט...

די זון האָט אַראָבגעשיינט, און דער גאַנצער הויף איז געווען ווי איינגעטונקען אין גין־גאָלד, און בריליאַנטען האָבען געפינקעלט און געשפּיעלט זיך אומעדום, בריליאַנטען, דימענטען! אפילו די קופּע מיסט, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמעלט דורכ׳ן גאַנצען זומער,

און אפשר דורך צוויי זומערען, איז געווען מיט גאָלד בעדעקט. און ווער שמועסט, דער האָהן מיט די היהנער, וואָס האָבען זיך דאָ גע־פּאָרעט אויף דער קופּע,—די האָבען אויסגעזעהען ביז'ן לעצטען פעדערעל זהב טהור. זייער קוואָקען האָט געגלעט. זייער שאַרען מיט די פיסלעך האָט געהאַט דעם זיבעטען חן. און אז דער געלער האָהן איז אַרויף אויף דער קופּע און האָט צוגעמאַכט די אויגלעך און האָט אויסגעצויגען דעם לאַנגען, שענעם, כפול־שמונה'דיגען קוקאַריקו אויף זיין חזנ'ישען שטייגער, האָט זיך דערפיהלט די שעהנקייט פון דער וועלט און ווידער אַמאָל די גרויסקייט פון דעם, וואָס האָט בעשאַפען די וועלט. און עס האָט זיך געגלוסט איהם אָפּגעבען א שבח—נישט חלילה אוועקשטעלען זיך דאַוונען, ווי דער בעל־הבית פון דער באַרישפּאָלער סטאַנציע, אָדער ווי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה—ניין, דערויף האָבען חברה קיין חשק ניט געהאַט, דאָס האָט זיך זיי שוין לאַנג צוגעגעסען; נאָר אינווענינג ביי זיך אין הארצען דאַנקען און לויבען גאָט—דאָס יאָ.

— קריכט אין וואָגען אריין, ממזרים, מיר האָבען נאָך א טאָג צו פאָהרען!—האָט מאיר־וועלוועל זיי צוגעטריבען, בעצאָהלט פאר היי און האָבער און געזעגענט זיך מיט די בעלי־בתים פון דער סטאַנציע. חברה האָבען זיך אויך גאַנץ פיין אָפּגעזעגענט מיט דער לאַנגנעזיגער משפחה, אריין אין בויד אריין, און א נייע פרישקייט, א נייע זיסקייט, א נייע רחבת האָט זיי אונטערגעכאַפּט און ארומ־גענומען פון אלע זייטען, באלד נאָך דעם ווי דער וואָגען האָט טרייסלענדיג זיך ארויסגעקאַטשעט פון באַרישפּאָלי און ארויסגע־פאָהרען ווידער אויף דער ברייטער וועלט פון פעלדער און גערטנער, פון זאַמד און פון וואַלד און פון הימעל און ווייטער הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען ווערען אביסעל צופיעל הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען אביסעל צועסען זיך, ניט אזוי דער הימעל, ווי דאָס פאָהרען; און ניט אזוי דאָס פאָהרען, ווי דער בעל־עגלה מאיר־וועלוועל מיט זיינע מעשיות. און אגב האָט אָנגעהויבען פּויקען אין קאָפּ, שווינדלען אין די אויגען און שטעכען אין די זייטען פונ'ם

טרייסלען, וואס ס׳האט געטרייסעלט, און פונ׳ם ווארפען, וואס ס׳האט געוואָרפען. טער־טער־טער־טער! עס האָט אויסגעוויזען, אז ס׳וועט אייביג אזוי טערקען, עס וועט גאָר קיין מאָל ניט אויפ־הערען. און עס האָט זיך אָנגעהויבען וועלען אראָפּקריכען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, בענקען אהיים, בענקען נאָכ׳ן שטעדטעלע, נאָך וואָראָנקאָ. און דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך פערשלאָגען אין א ווינקעלע ביי מאיר־וועלוועל אין בויך, אָפּגעזיפצט פון דער גרינג און מיט הארץ גע־זעגענט זיך מיט דעם נאָך אמאָל און נאָך אמאָל און געשעפּטשעט שטילערהייד, זיינע ברידער זאָלען עס ניט הערען:

— זיי געזונט, וואָראָנקאָ! זיי געזונט, זיי געזונט! . . .

אין דער נייער היים.

25.

אין דער נייער היים.

פּערעיאַסלאַוו א כרך.—א קאַלט בעגעגעניש.—דאָס זילבער איז פערזעצט.—פּרנסה געשלאָגען.—דער טאַטע איז פערזאָרגט.

נאָך צוויי טעג טרייסלען זיך און העצקען זיך, וואַרפען זיך און קאַטשען זיך, און אָנגעגעסען זיך מיט שטויב, און אָנגעהערט זיך מיט בעל־עגלה־מעשיות, האָבען די יונגע רייזענדע אויפ׳ן צווייטען טאָג פאַרנאַכט דער־פיהלט, אַז זיי זענען שוין אָט־אָט אין דער היים. נאָך א ביסעלע און עס האָבען זיך אין דער פינסטערער נאַכט אָנגעהויבען בעוויזען קליינע פייערלעך—סימנים פון א שטאָדט. דערנאָך האָבען די רעדער גענומען קלאַפּען איבער שטיי־נער, און די בויד האָט געטראַסקעט נאָך ערגער ווי פריהער. דאָס איז שוין געווען די אמת׳ע שטאָדט, די גרויסע שטאָדט פּערעיאַס־לאַוו. מיט א רעש און מיט א האַרמידער האָט זיך מאיר־וועלוועל׳ס בויד צוגעקאַטשעט צו א פינסטערען הויף, וואו ס׳איז געהאָנגען איבער׳ן טויער א פערדוויכערטע לאַנטערנע מיט א בעזעמעל פון היי—א סימן אויף איין איינפאָהר־הויז.

אז זייערע עלטערענס פּרנסה איז איצט איין איינפאָהר־הויז—דאָס איז פאַר די קינדער געווען א סורפּריז און א בעליידיגונג. סטייטש, זייער טאַטע נחום וועט אויפנעהמען געסט? זייער מאַמע חיה־אסתר וועט קאָכען פאַר זיי וואַרעמעס? זייער באָבע מינדי וועט זיי בעדיענען? קיין שטאַרקערען אַראָבפאַל, קיין גרעסערען בזיון האָבען זיי זיך ניט געקענט פאָרשטעלען. און דער טרוימער

שלום, וואָס האָט שטענדיג גע׳חלומ׳ט פון בעסערע צייטען, וואָס האָט זיך ארומגעטראָגען מיט זיין אוצר, האָט דערנאָך אין דער שטיל געטרויערט, געוויינט אין דער פארבאָרגעניש, און שטאַרק געבענקט צוריק צום ליעבען קליינעם וואָראָנקאָ. ער האָט ניט פערשטאַנען, פאַר וואָס האָבען די גרויסע געהאַט געזאָגט: משנה מקום משנה מזל? א שענער „משנה מקום משנה מזל"—נישטאָ וואָס צו רעדען! . . .

— קריכט ארוים, ממזרים, מיר זענען שוין געקומען ! —
אזוי האָט מאיר־וועלוועל אָנגעזאָגט די בשורה נאָכדעם ווי ער האָט מיט א לאַנגען „טפררררו" זיך אָפּגעשטעלט ביים גאַניק פונ׳ם איינפאָהר־הויז.

צעבראָכענע, צעלאָמטע און הונגעריגע, האָבען חברה גענומען איינציגווייז ארויסקריכען פון בויד און אויסגלייכען זיך די ביינער. גיך האָט זיך געעפענט די שטוב־טהיר און עס האָבען זיך אָנגעהויבען בעוויזען אויפ׳ן פינסטערען גאַניק פיגורען, איינע נאָך דער אנדערער, וואָס מע האָט זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט געקאָנט דערקענען נור נאָכ׳ן קול. די ערשטע פיגור איז געווען א הויכע און א ברייטע. דאָס איז געווען די באָבע מינדי.. זי האָט אויסגעצויגען דעם אַלטען קאָפּ און א זאָג געגעבען: „אָ! געלויבט ביזטו גאָט, זיי זענען שוין געקומען". די צווייטע פיגור איז געווען א קליינינטשקע, א זשוואווע. דאָס איז געווען די מאַמע חיה־אסתר. זי האָט ווי א פרעג געגעבען עמיצען א דריטען: „שוין געקומען?" — „שוין געקומען!" — האָט איהר אָבגעענטפערט מיט פרייד א דריטע פיגור, א לאַנגע און א דינע. דאָס איז געווען דער טאַטע, ר׳ נחום וועוויק׳ס, איצט שוין רב נחום ראַבינאָוויטש (אין דער גרויסער שטאָדט האָט מען דעם זיידען וועוויק געגעבען דיימיסיע).

א בעגעגניש איז דאָס געווען נישט אזא, ווי די קינדער האָבען געוואָרט. מע האָט זיך אפילו צעקושט, נאָר קאַלטליך. דערנאָך האָט מען זיי א פרעג געגעבען: „ס׳מאַכט איהר"! וואָס קען מען

ענטפערן דערויף? „גאַרנישט“... די ערשטע איז געווען די באָבע מינדי, וואָס האָט זיך דערמאָהנט אז די קינדער קאָנען וועלען עסען. „איהר זענט הונגעריג?“ נאָך א מין הונגעריג! „איהר׳ט עפּעס עסען?“ נאָך א מיז עסען! „מנחה מעריב גדאַווענט?“ נאָך א מין דאַווענען ! . .

די מאַמע האָט זיך א וואָרף געגעבען אין קיך מאַכען עפּעס עסען, און דער טאַטע האָט דערווייל פערהערט די קינדער, וואו זיי האַלטען אין לערנען. אָ, זיי האַלטען ווייט! נאָר וואָס דרעהט מען זיי א מח, אז עס ווילט זיך גאָר בעטראַכטען די נייע הייס, די נ י י ע ש ט ו ב ?

און זיי בויגען דעם קאָפּ אויף אַלע זייטען און קוקען זיך ארום, וואו זיי זיינען אין דער וועלט. זיי דערזעהען פאַר זיך א גרויסע, נאָר א סומנע, א נאַרישעוואַטע שטוב מיט א סך חדרים׳לעך, איי־בערגעצוימט מיט זינע ברעטלעך. דאָס זענען חדרים פאַר אורחים, און אורחים — ניט איינער. אין מיטען שטוב איז א זאַל. אין זאַל האָבען חברה דערקענט דאָס גאַנצע וואָראַנקער מעבעל: דעם קיי־לעכיגען רויטען טיש אויף דריי לאַפּעס, די אַלטע פאַנירטע רויטע קאַנאַפּע מיט׳ן אויסגעטריפּטען געזעס, דעם קיילעכיגען פאַנירטען רויטען שפּיעגעל מיט די צוויי אויסגעשניצטע הענד פון אויבען, ווי ביי כהנים צום דוכנ׳ען, און די גלעזערנע שאַפע, פון וואַנען עס האָבען ארויסגעקוקט נור די פּסח׳דיגע פּיעלפּארבינגע טעלער, דאָס זילבערנע חנוכה־לעמפּעל מיט׳ן אַלטען זילבערנעם הדס־בעבער, וואָס איז געמאַכט געוואָרען ווי איין עפּעל אויף א גרויסער צווייג מיט בלעטלעך. די אַלע איבעריגע זילבערנע־געגילטע כוסות, בעכער, בעכערלעך, גאָפּלען, מעסערס און לעפּעל און דאָס גאַנצע זילבער — איז נישט געווען שוין מעהר. וואו איז דאָס אהינגעקומען? ערשט העט־שפּעטער, אין א צייט ארום, זענען זיי געוואָהרע געוואָרען, אז טאַטע־מאַמע האָבען עס אינאיינעם מיט דער מאַמע׳ס פּערעל און ציערונג פערזעצט ביי א פּערעיאסלאַווער נגיד און נישט גע־קאָנט שוין מעהר אויסקויפען קיינמאָל.

— געהט וואַשט אייך! — זאָגט די באָבע מינדי נאָך דעם, ווי די מאַמע חיה־אסתר האָט געבראַכט צו טראָגן פון קיך עפּעס נישט אַזאַ געהויבענע וועטשערע: צוגעוואָרעמטע קאַשע מיט פאַ־סאָליס, און דאָס דאַרף מען עסן מיט ברויט, און דאָס ברויט איז אַלטגעבאַקן! די מאַמע אַליין שניידט דאָס מיט אַ מעסער און טיילט אויס יעדן זיין חלק — דאָס איז ביי זיי קיין מאָל נישט געווען. אַ קבצנישער מנהג!... און דער טאַטע זיצט ביי דער זייט און הערט נישט אויף צו עקזאַמינירן, וואו האַלט מען אין תנ"ך. דער טאַטע זעהט אויס צופריעדן. די קינדער האַלטן ווייט. און ווער שמועסט, דער מיטעלסטער, שלום, דער איז קלאָר בעל־פּה, קאָן זאָגן גאַנצע קאַפּיטלעך ישעיה אויף אויסווענינג, ווי אַ וואַסער.

— נו, גענוג שוין, לאָזן זיי געהן שלאָפן! — זאָגט די מאַמע און נעהמט צו דאָס איבערגעבליבענע ברויט פון טיש און פערשליסט דאָס אין שאַפע. דאָס איז אויך נישט געווען ביי זיי דאָרטען אין וואָראָנקאַ. דאָס איז גאָר אַ מאָוס'ער מנהג!...

עס איז שווער צו זאָגן: צי ווייל דער וועג איז געווען אַ לאַנ־גער, אַ שווערער און מע איז געווען צעבראָכען אויף שטיק־שטיק־לעך, אָדער אפשר דערפאַר, וואָס די בעגעגניש איז געווען עפּיס נישט איבעריג פריינדליך און דיא אויפנאַהמע קבצניש'דיג — נאָר די נייע היים וואָס חברה האָבען וועגען איהר אַזוי פיעל גע'חלום'ט, האָט נישט געפונען ביי זיי אין די אויגען יענעם חן, וואָס זיי האָ־בען געמיינט און געוואָלט. צו פיעל האָבען זיי אַפּנים געוואַרט פון דעם — דאַריבער האָבען זיי זיך געפיהלט ווי אָפּגעשמיסענע און זענען געווען צופריעדן, אַז מע האָט זיי געהייסען לייענען קריאת־שמע און געהן שלאָפען.

ליגענדיג דערנאָך אויף שטרויענע זעק, אויסגעבעט אויף דער ערד, אַלע קינדער אינאיינעם, אין אַ גרויסען פינסטערען חדר אָהן אַ שום מעבעל — אַ מין דורכגאַנגס חדר פון זאַל אין קיך אריין, — האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע לאַנג נישט געקאָנט אַנשלאָפען ווערען. אין זיין קאָפּ האָבען זיך געבאָמבעלט אַלערליי

מחשבות און נעדאנקען מיט קשיות, קשיות און קשיות: פאר וואס איז דא אזוי פינסטער און אומעטיג? פאר וואס זענען דא אלע אזוי פערזארגט? וואס איז דאס מיט דער מאמען, וואס זי איז געווארען אזוי קארג מיט סכנות? וואס איז דאס מיט׳ן טאטען, וואס ער איז געווארען אזוי איינגעבויגען, סוטולעוואטע און אזוי שטארק פער־עלטערט, אז עס קלעמט דאס הארץ קוקענדיג אויף זיין געל־גע־קנייטשט פנים? נישט שוין זשע איז דאס אלסדינג נאר צוליעב דעם, וואס מען האט געזאגט אין ווארונקא, אז די פ ר נ ס ה א י ז ג ע ש ל א ג ע ן ? נישט שוין זשע איז אט דאס דער משנה מקום משנה מזל? וואס טהוט מען דערצו? דערצו איז — דער אוצר. אך! ווען ער ברענגט מיט זיך האטש א קליינעם חלק פון יענעם אוצר, וואס ליעגט בעהאלטען אין ווארונקא ! . . .

דערמאהנט זיך אינ׳ם אוצר, קומט איהם אויפ׳ן זינען זיין חבר שמואליק דער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות וועגען שענע אוצרות פון גאלד און זילבער, דימאנטען און בריליאנטען, וואס געפינען זיך אין גן עדן התחתון, און וועגען יענעם אוצר, וואס געפינט זיך אויף יענער זייט ווארונקאווער בית־מדרש נאך פון חמעלניצקי׳ס צייטען... און עס חלום׳ען זיך איהם אוצרות, גאלד און זילבער, דימאנטען און בריליאנטען. און זיין חבר שמואליק קומט איהם צו חלום, דער ליעבער שמואליק מיט זיין חנ׳עווודיגען פנים, מיט זיינע גלאנצענדיגע, מיט פעטען אנגעשמירטע האר. און עס מאהלט זיך איהם אויס, אז ער הערט זיין ווייך־הייזעריגען קול, ווי ער רעדט צו איהם זיס־פריינדליך, ווי איין אלטער, און ווי ער טרייסט איהם מיט גוטע ווערטער: „זארג ניט, שלום׳אני טייערער, אט האסט דו פון מיר א מתנה — א שטיין פון יענע צוויי שטיינער, קלייב דיר אויס וועלכען דו ווילסט — דעם שטיין, וואס הייסט „ישפה“, אדער דעם שטיין, וואס הייסט „כדכד“... שלום איז אין פערלעגענהייט. ער ווייסט ניט, ער האט פערגעסען, וועלכער שטיין איז בעסער — דער שטיין, וואס הייסט „ישפה“, אדער דער שטיין, וואס הייסט „כדכד“? און אזוי ווי ער טראכט דא אזוי, שפרינגט

אונטער גערגעלע גנב, כאַפּט אויםביידע שטיינער און ווערד מיט זיי פערשוואונדען. און פינעלע שימעלעם — פון וואַנען האָט ד ע ר זיך גענומען אַהער? — האַלט די הענד אין די קעשענעם און קאַטשעט זיך פאַר געלעכטער. „פינעלע, וואָס לאַכסטו?“ „פון דיין מוהמע האָדעל מיט איהר פּאַווידלע“ — חאַ־חאַ־חאַ!“...

— שטעהט אויף, חברה פלעצעל! זעה נאָר, ס'איז זיי גאָרניט צו דערוועקען! מע דאַרף אַרויסטראָגען דעם הקדש! מע דאַרף קאָכען וואַרעמעס! און זיי שלאָפען — אַ זיסער שלאָף אויף זיי! — קלאָגט זיך די מאַמע חיה־אסתר, אַ קליינינטשקע, אַ זשוואַווע, אַ פערפאָרעטע, אַ פערטאַרעראַמעטע פון דער ארבייט אין שטוב און אין קיך — איין מענש אליין.

—אי־אָ־נו, דאַוונען ! — העלפט איהר אונטער די באָבע מינדי, האַלט אַ קרבן־מנחה אין האַנד און מישט אַ בלעטעל נאָך אַ בלעטעל און זאָגט מיט כונה, טאָר ניט מפסיק זיין.

— נאָכ'ן דאַוונען וועט איהר זיך דורכגעהן צו דער משפחה אָפּגעבען אלעמען שלום־עליכם, און אין חדר וועט איהר שוין אָנהויבען געהן, אם ירצה השם, נאָך יום טוב.

אזוי ליגט צו דער טאַטע וויכער פון אַלע. ער געהט אָנגעטהאָן אין עפּיס אַ מאַדנע חאַלאַטעל, אויף קעש אונטערגעשלאָגען, כאָטש ס'איז נאָך וואַרעם אין דרויסען, און איין איינגעהויקערטער, אַ פערזאָרגטער, פערציהט ער זיך מיט אַ שטאַרקען פאַפּיראָס און זיפצט אזוי טיעף, אז עס רייסט אוים אַ שטיק האַרץ. עפּים דאַכט זיך אוים, אַז ער איז גאָר קלענער געוואָרען. עלטער און קלענער... און עס ווילט זיך לויפען פון שטוב אַרוים וואָס גיכער, לויפען אין דרויסען אַרוים, אָנקוקען די שטאָדט, זיך בעקענען מיט דער משפחה.

די גרויסע שטאָדט.

26

די גרויסע שטאָדט

מע געהט בעקענען זיך מיט דער משפחה.—די מומע חנה מיט איהרע קינדער.— אלע און אברהמעל פערהערען דעם העלד, וואו ער האלט אין תנ"ך.— ביים פעטער פיני פערהערט מען איהם אין שרייבען.

אויף וויפיעל די שטאָדט האָט ביינאַכט אויסגעוויזען וויסט און פינסטער, אויף אזוי פיעל האָט זי איזן דערפריה געשיינט און געבלישטשעט און געפונען חן און לייטזעליגקייט אין די אויגען פון די וואָראָנקער יונגלעך, די קליינשטעטעלדיגע קינדער, וואָס האָבען געכאַפּט התפּעלות פון איטליכם ברעקעל בעזונדער. זיי האָבען נאָך קיינמאָל אויף זייער לעבען נישט געזעהען אַז גאַסען זאָלען זיין אזוי ברייט און לאַנג און האָבען פוןביידע זייטען הילצערנע „פּעשעהאָדען“ (טראָטואַרען); אַז שטיבער זאָלען זיין געדעקט מיט בלעך; אַז פענסטער זאָלען זיין פון דרויסען מיט געפּארבטע גרינע, בלויע און רויטע לאָדען; אַז קלייטען זאָלען זיין געמויערטע פון ציגעל און האָבען אייזערנע טהירען. היינט דער מאַרק, די קלויסטערס, און, להבדיל, די בתי מדרשים מיט די שולען, און אפילו די מענשען — אַלע און אַלעס איז אזוי גרויס און אזוי שען און אזוי ריין און אזוי יום־טוב׳דיג־פריילין! ניין, פינעלע שימעלעס האָט ניט מגזם געווען, אַז ער האָט דערצעהלט „וואונדירים“ פון דער דאָזיגער גרויסער שטאָדט. אזוי ווי אויף רעדלעך האָבען זיך געגליטשט זייערע פיס איבער די הילצערנע „פּעשעהאָדען,“ געהענדיג מיט׳ן טאַטען

צו דער משפחה, זיך בעקענען און אָפּגעבען שלום. און נור ווייל דאָ איז געווען דער טאַטע, האָבען זיי פאַר דרך־ארץ נישט געקאָנט זיך אָפּשטעלען אויף יעדען טריט און בעוואונדערען די חדושים ונפלאות, וואָס זייערע אויגען האָבען דערזעהען. ווי דער שטייגער איז, איז אויף צו פריהער געגאַנגען דער טאַטע, און די קינדער האָבען זיך נאָכגעשלעפּט נאָך איהם, פון הינטען.

אריינגעטראָטען אין אַ גרויסען הויף און דורכגעשפּאַנט דורך אַ גרויסען גלעזערנעם ליכטיגען קאָרידאָר, איז מען אריינגעקומען אין אַ רייכער פּריצישער שטוב מיט געוועקסעלטע פּאָדלאָגעס, ווייכע קאַנאַפּעס און שטוהלען, הויכע ביז דער סטעלי שפּיעגלען, געשניצטע שאַפעס, גלעזערנע קאַנדעליאַברעס אויף דער סטעלי, מעשענע העסעס אויף די ווענד — איין אמת'ער „פּאַלאַץ", אַ „דירה־מלוכה"!

דאָס איז געווען דער מוהמע חנה'ס שטוב — אַ מאָדנע שטוב. אַ שטוב אָהן אַ טאַטען (דיא מוהמע חנה איז איין אלמנה). די קינדער האָבען נישט געהערט זייער מאַמע, נישט זייער רבי'ן, נישט קיינעם. אַ קליינע אַנאַרכיע. איטליכער האָט זיך געטהאָן וואָס ער האָט געוואָלט. און אַלע צווישען זיך האָבען געהאַלטען אין איין קריעגען זיך, געגעבען זיך איינס אַנדערע צונעמענישען, און געלאַכט האָט מען הילכיג, און גערעדט האָבען אַלע אינאיינעם, און געטומעלט אזוי שטאַרק, אַזש דער קאָפּ האָט זיך אייך גע־דרעהט.

די מוהמע חנה אַליין אַ אידינע אַ הויכע, אַ גרויסאַרטיגע. עס וואָלט איהר אָנגעשטאַנען זיין אַ גראַנד־דאַמע, פון די וואָס שמעקען טאַבעקע פון אַ גאָלדען פּושקעלע, אויף וועלכען ס'שטעהט אויסגעמאָהלט אַ פּרינץ פון די אַמאָליגע פּרינצען, מיט אַ גרוי־צעפּעל און מיט זיידענע זאָקען. די מוהמע חנה איז געווען, וועיזט אויס, אַמאָל אַ יפת־תואר. דאָס איז צו זעהען נאָך די טעכטער, זעלטענע — זעלטענע שעהנהייטען. ווי נור קליינוואַרג זענען

ארייננעקומען, אזוי איז געוואָרען א טומעל, א געשריי און א גע־
פילדער :

— אָט דאָס זענען זיי? אָט דאָס איז ער, דער בעל־תנ״ך?
אנו, קום נאָר אהער, שעהם זיך ניט ! זעהט נאָר, ווי ער שעהמט זיך
עם אביסעל, חא־חא־חא !

דער טאטע האָט זיך, אפנים, נישט געקאָנט איינהאלטען פון
צו געבען זיך א בעריהם מיט זיין זוהן, אז ער איז א גוטער בעל־
תנ״ך, האָט מען איהם געקרוינט דאָ טאקי באלד אויפ׳ן אָרט מיט׳ן
נאָמען : „בעל־תנ״ך.״

— גיט אָן דעם בעל־תנ״ך א גלעזעל טיי און געב איהם אָן
עפּעל מיט א באָר, לאָז ער פערזוכען, דער בעל־תנ״ך, אונזערע
פערעיאסלאווער אויבסטען.

— שאַט, ווייסט איהר וואָס? לאָז מען ארייגרופען אהערצו
אלי׳ן מיט אברהם׳לען, וועלען זיי איהם פערהערען.

און מע האָט ארייגערופען אלי׳ן מיט אברהם׳לען.

אלי און אברהם׳על זענען שוין היבשע בחורים מיט פיינע
בערדלעך און קעהרען זיך אָן צו דער מוהמע חנה׳ס משפחה פון
איהר מאנ׳ס צד. זיצען א הויף קעגען א הויף. זייער פאָטער, יצחק־
יענקעל, איז איין אָפּגעקומענער נגיד, לאָדט זיך כל ימיו מיט
„קאזנא״, טראָגט איין אויהרינגעל אין לינקען אויהער, א שענע קייי־
לעכיגע באָרד, קוקט ניט אויף קיינעם, רעדט נישט מיט קיינעם
און שטענדיג שמייכעלט ער מיט אזא מינע, ווי איינער רעדט :
„וואָס האָב איך מיט אייך צו שמועסען, אז איהר זענט אלע
בהמות ?״

די ארייגעקומענע בחורים האָבען גלייך, אָהן צערעמאָניעס,
א נעהם געגעבען דעם וואָראָנקער בחור׳על צום עקזאמען, איהם
פערהערט תנ״ך אויף אויסוועניג פון איין עק ביז׳ן אנדערען. און
מע דאַרף מודה זיין, אז דער וואָראָנקער בחור׳על האָט דעם עקזאַ־
מען אויסגעהאַלטען גאָר־גאָר גלענצענדיג. ער האָט ניט נאָר גע־
טראָפען איטליכם וואָרט וואו עס שטעהט, אין וואסער א קאפי־

טעל, אין וואָסער פּסוק. נאָר אַפילו געזאָגט, וואו ס'געפינען זיך אַלע איבעריגע ווערטער פון'ם זעלבען שורש. דער טאַטע האָט גע־קוואָלען, געקליבען תענוג, ממש געוואָרען ברייטער ווי לענגער. דאָס פּנים זיינס האָט איהם געשיינט. די קנייטשען, וואָס אויפ'ן שטערן, האָבען זיך אויסגעגלייכט, און אליין האָט ער זיך עפּיס ווי אויסגעגלייכט, געוואָרען גאָר איין אנדער מענש.

— אַז ס'איז יאָ אַזוי, לאָז מען געבען דעם בעל־תנ"ך נאָך אַן עפּעל און נאָך אַ באַר און נאָך ניס און קאָנפעקטען, קאָנפעקטען!

— האָבען דער מוהמע חנה'ס טעכטער די יפת־תואר'ס געקאָמאַנ־דעוועט, און דער נאָמען „בעל־תנ"ך" איז איהם פערבליבען אויף אַ לאַנגער צייט ניט נאָר אין דער משפחה — מע האָט איהם שוין דערנאָך אין בית־מדרש, צווישען יונגלעך קונדריסים, אַנדערש ניט גערופען, ווי „דער וואָראָנקאָווער בעל־תנ"ך." אויך די גרויסע ווער עס האָט נור געהאַט גאָט אין הארצען, דער האָט איהם גע־כאַפּט פאַר איין אויער: „זאָג נאָר, דו קליינער בעל־תנ"ך, וואו שטעהט ערגיץ אָט דער און דער פּסוק?"

דעם בעל־תנ"ך איז שטאַרק געפעלען געוואָרען דער מוהמע חנה'ס שטוב מיט דער מוהמע חנה'ס קינדער, פּיני מיט מאָכען, צוויי יונגלעך־שקצים, מיט וועלכע ער איז גיך געוואָרען חבר. עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אַז קיין שענערע און קיין רייכערע שטוב, ווי דער מוהמע חנה'ס, איז ניטאָ ניט נור אין פּערעיאַס־לאוו, נאָר אויף דער גאַנצער וועלט. ווארום וואו האָט איהר גע־זעהען, אַז עפּעל זאָל מען שלעפּען פון אַ פאַס, ניסלעך פון אַ זאַק און קאָנפעקטען פון אַ טאָרבע? . . .

גאַנץ אַנדערש האָט אויסגעזעהען דעם פעטער פּיני'ס שטוב. אַ שטוב אַ אידישע, מיט אַ סוכה, מיט אַ סך ספרים, גאַנץ ש"ס, אַ זילבערן חנוכה־לעמפּעל, אַ לאַנגע וואקסענע הבדלה. נאָר ווי קומט עס צו דער מוהמע חנה? אַ פרומע שטוב. אַלע זענען דאָרטען פרום. אַזוי ווי דער פעטער פּיני, אַזוי זיינע קינדער. די זיהן אין לאַנגע קאַפּאָטקעלעך ביז צו דער ערד, מיט ארבע־כנפות'ען לאַנגע

ביז די קניהעם. די טעכטער—צנועות׳דיג אנגערוקט די פעטשיי־לעם איבער׳ן פנים, קוקען ניט קיין פרעמדען גלייך אין די אויגען אריין, נאר אז מע דערזעהט א פרעמדען, ווערד מען רויט, ווי א צוויק, און מע לאכט אויף קרעדיט. די מוהמע טעמע, א אידינע א פרומע מיט ווייסע ברעמען, און ביי דער זייט איהר מאמע — צוויי טראפענס וואסער די מוהמע טעמע, גאר ניט צו דערקענען, ווער ס׳א מאמע, ווער ס׳א טאכטער, ווען די מאמע זאל ניט טרייס־לען מיט׳ן קאפ: ניין־ניין.

דא, ביים פעטער פיני׳ן, האט דער טאטע נחום שוין נישט בעריהמט זיך מיט זיין „בעל־תנ״ך.״ אין דער דאזיגער שטוב האלט מען נישט פונ׳ם תנ״ך. ווער לערענט תנ״ך? תנ״ך לערנען אפיקורסים. דערפאר האט ער זיך נישט געקאנט איינהאלטען פון בעריהמען זיך מיט זיינע קינדער׳ס כתב. זיינע קינדער, האט ער געזאגט, שרייבען, אז עס לאזט זיך אויס די וועלט.

— אט דער קליינער — האט ער א ווייז געגעבען אויפ׳ן בעל־תנ״ך — האט א הענטעל, א כתבא רבה!

— אנו, ווייזט נאר אהער א טינט און פען!—האט דער פעטער פיני א שאף געגעבען און האט פערקאטשעט די ארבעל פון ביידע הענד, גלייך ווי ער אליין בעדארף עפיס טהון אן אר־בייט — א טינט און פען זאל מיר בעשאפען ווערען, וועלען מיר איהם פערהערען שרייבען, אט דעם „כתבא רבה״. אבער גיך! און באלד!

דעם פעטער פיני׳ס בעפויל איז געווען א בעפויל פון א שטרענגען גענעראל. און אלע קינדער, די יונגלעך מיט די מיידלעך. האבען זיך א וואָרף געגעבען אין אלע ווינקעלעך נאך א טינט און פען.

— א שטיקעל פאפיער! — האט אויסגעקאמאנדעוועט ווידער דער גענעראל, ס׳איז אבער נישט געווען אין ערגיץ קיין איבעריג שטיקעל פאפיער.

— שאט! ווייסט איהר וואס? לאז ער אנשרייבען אט דא אויף מיין סדור׳על.

אויף דער דאזיגער המצאה איז געפאלען דעם פעטער פיני׳ס יונגערער זוהן, איצעל, א טשיקאווער בחור׳על מיט א שפיצעביג קעפעל און מיט א לאנג נעזעל.

— נעהם שרייב ! — האט דער טאטע בעפוילען צו זיין „בעל־תנ״ך.״

— וואס זאל איך שרייבען ?

— שרייב וואס דו ווילסט.

איינגעטונקען די פען, האט דער בעל־תנ״ך, אדער דער „כתבא רבה״, א ביסעל א טראכט געגעבען, נישט געהאט וואס צו שרייבען, כאטש טהו זיך אן א מעשה! דעם פעטער פיני׳ס הויז־געזינד האט שוין מסתמא איבערגעטראכט, אז דער „כתבא רבה״ קאן שרייבען נאר דעמאלט ווען מען זעהט ניט. נאר דא איז איהם געקומען אויפ׳ן זכרון דאס, וואס כמעט אויף יעדען אידישען ספר פלעגט יענע יאהרען שטעהן געשריעבען, און שלום האט פערקא־טשעט דעם ארבעל, געגעבען א דרעה מיט דער האנד, איינגעטונ־קען נאך אמאל די פען און אין עטליכע מינוט ארום איז געווען אנ־געשריבען אט ווי אזוי :

„אעפ״י שאסרו הכמים לכתוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותר״. אויף אידיש וועט דאס הייסען אזוי גוט ווי :

„ח א ט ש א פ י ל ו א ו י ף א ס פ ר ש ר י י־ ב ע ן ט א ר מ ע ן נ י ט, נ א ר צ ו ל י ע ב א ס י מ ן מ ע ג מ ע ן״.

דאס איז געווען א מין הקדמה, נאך וועלכער עס קומט די דאזיגע בעקאנטע אויפשריפט :

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששייך שייך. פארט למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פארט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פארט מי נתן. מי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פארט מי נגיד? הנגיד ה״ה

הבחור המפורסם מוהר״ר יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהר״ר פינחס ראבינאָוויטש בק״ק פערעיאסלאוו״.

איבערזעצט אויף אידיש וועט דאָס אויסקומען אזוי:

„דאָס דאָזיגע סדור׳על געהערט. צו וועמען געהערט דאָס סדור׳ל? צו וועמען עס געהערט געהערט עס. פאָרט צו וועמען? צו דעם וואָס האָט געקויפט. ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט געקויפט האָט דאָס געקויפט. פאָרט ווער האָט דאָס געקויפט? ווער עס האָט געגעבען געלד. ווער האָט געגעבען געלד? ווער עס האָט געגעבען האָט געגעבען. פאָרט ווער האָט געגעבען? ווער ס׳איז א נגיד. ווער איז א נגיד? ווער ס׳איז א נגיד איז א נגיד. פאָרט ווער איז א נגיד? א נגיד איז דער בעריהמטער בחור יצחק דער זוהן פונ׳ם בעריהמטען נגיד פינחס ראבינאָוויטש אין דער שטאָדט פערעיאסלאוו״.

עס איז שווער צו בעשרייבען, וואָס פאַר א פוראָר דאָס האָט געמאכט, הן מצד הלשון והן מצד הכתב! און דער עיקר — דאָס כתב! דער „כתבא רבה״ האָט זיך שוין גוט געפלייסט, אז דער טאַטע זיינער זאָל חלילה ניט פערשעהמט ווערען. ער האָט אָנ־געשטרענגט אַלע כוחות. ער האָט געשוויצט ווי א ביבער. ער האָט אויסגעקליבען דאָס סאַמע שענסטע און סאַמע קלענסטע פערעל־כתב, וואָס מע דאַרף אָנטהון דערצו א שפּאַקטיוו, מע זאָל דערזעהן די אותיות׳לעך. ער האָט אָנגעווענדעט דערצו דעם גאַנצען כח פון קאַליגראַפיע, וואָס ער האָט ארויסגעפיהרט בירושה פון זיין וואָראָנקאָווער רבי׳ן רב זרח׳על, וועלכער האָט בעשאַפען אין יענעם שטעדטעלע, קאָן מען זאָגען, א גאַנצען דור פון קאַלי־גראַפען, וואָס האָבען זיך צעקראָכען איבער דער וועלט און וואָס צייכענען זיך אויס כמעט אַלע מיט זייער שען־שרייבען עד היום הזה.

בין הזמנים

27

בין הזמנים

ארנאַלד פון די פידוואַרקעס.—נייע חברים.—גרמיזא דער מלמד א בעל קורא.—די וואַראַנקאַווער ווייסע חברהניקעס בעווייזען וואָס זיי קענען.

בין הזמנים — ווער וועט דאָס פערשטעהען? וואַקאַציאַ, וואַקיישאַן, פעריען, קאַניקולעס, — דאָס זענען אַלץ ווערטער פונ׳ם זעלבען בעגריף, זיי זאָגען אָבער נישט דאָס, וואָס דאָס וואָרט „בין הזמנים“ זאָגט דעם אידישען יונגעל.

דאָס קינד, וואָס קומט פון דער שולע, אָדער פון גימנאַזיע אויף וואַקאַציע אַהיים, האָט זיך גענוג אָנגעשפּיעלט דאָרטען, וואו מען לערענט, גענוג אָנגעטאַנצט און אָנגעהוליעט, גענוג אָנגעלאָפען זיך און גענוג אָנגעשטיפּעט זיך און אָנגעשפּיעלט זיך מיט די חברים דורכ׳ן יאָהר, עס קאָן זיין מעהר געשטיפּעט, ווי געלערענט. דאָס אידישע חדר־יונגעל — דער האָט נעבאָך דאָס גאַנצע יאָהר געהאָרעוועט, געזעסען ביז שפּעט אין דער נאַכט און געלערענט—געלערענט, געלערענט און געלערענט. און מיט אַמאָל — בין הזמנים! אַנדערהאַלבען חדשים דורכאיינאַנד, פון חצי אלול ביז סוף תשרי. וועט מען נישט געהן אין חדר — וואָס קאָן זיין אַ גרעסערער יום טוב? און דערצו געהען נאָך די יום־טובים אויך: ימים נוראים! סוכות! שמחת תורה! און דאָס אַלסדינג איינאיינעם גענומען — אויף אַ נייע אָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאָוו!

קודם כל בעדאַרף מען אָנקוקען די שטאָדט. חברה האָבען זי נאָך כמעט גאָרנישט געזעהען. אחוץ ווי ביי דער מוהמע חנה׳ן

און ביי'ם פעטער פיני'ן און אחוץ ווי אין גרויסען בית מדרש, אין
אלטען בית מדרש און אין דער קאלטער שול, דארט וואו צאלי דער
חזן דאווענט, זענען די ווארארנקאווער קינדער כמעט אין ערגיץ
נישט געווען. נאך פארהאן גענוג גאסען און גענוג ערטער. פארהאן
די „אלטיצע,“ און פארהאן די „טרובייל‏א“ (טייכען אזעלכע), און
פארהאן די לאנגע בריק. און וואו זענען די „פידווארקעס“, וואס
אויף יענער זייט בריק? די „פידווארקעס“ — דאס איז א בעזונ־
דערער מין שטאדט, וואס געהער פונדעסטוועגען צו פערעיאסלאוו.
‚ארנאלד פון פידווארקעס“ שטאמט פון דארט. ארנאלד קומט
אפט אריין צו נחום ראבינאוויטשען אביסעל פערברענגען, רערען
פונ'ם רמב"ם און פונ'ם כוזרי און פון ברוך שפינאזא און פון משה
מענדעלסאן און פון נאך אזעלכע גרויסע מענשען, וועלכע שלום
האט ניט געקאנט זיך אנגערענקען, חוץ איינעם מיט'ן נאמען דרע־
פער — דער האט זיך איינגעפונדעוועט ביי איהם אין זכרון:
דרע—פער... „ארנאלד איז שטארק געלערענט. — זאגט אויף
איהם דער טאטע נחוב, וואס האלט פון איהם איין עולם ומלואו.
— ארנאלד זאל ניט זיין קיין איד, וואלט ער געקאנט זיין א פראָ־
קוראר“. פאר וואס עפעס א פראקוראר? און פאר וואס זאל א איד
ניט קאנען זיין? — דאס האט נאך שלום נישט געקאנט פער־
שטעהען. פון אנטיסעמיטיזם האט ער געוואוסט נאר איין זאך:
ה י נ ט. דורך זיין אייגענעם ערפאהרען. אין ווארארנקא האבען
אט דעם „ארנאלד פון די פידווארקעס“ האט דער העלד פוז
דער דאזיגער ביאגראפיע א סך צו פערדאנקען אין זיין שפעטער־
דיגען שטודירען, און מיר וועלען זיך דעריבער מיט איהם נאך
בעגעגענען. דערווייל איז בן הזמנים און ערב יום טוב. צייט צו
שליסען בעקאנטשאפט מיט נייע חברים און גלאט יונגלעך.

פון דיא חשוב'ע בעל־בתישע יונגלעך פערנעהמען דעם אויבען
אן משה'ל יצחק־ביגדור'ס, א בחור'ל א געלס, איין אויסגעצוואָ־
גענם מיט איין אלפאגאווע קאפאטקעלע, און א גדלן א יונג,
וואס סע שטעהט איהם ניט אן מיט

זיך אליין צו רעדען — און איז גערעכט. ערשטענס, האָט זיין טאַטע יצחק־ביגדור איין אייגענע שטוב מיט אַ ווייסען גאַניק. היינט איז דאָ ביי דעם יצחק־ביגדור׳ען זייגערס אין שטוב מיט זייגערלעך אָהן אַ צאָהל און אָהן אַ שעור. אַז עס קומט זייגער צוועלף און די זייגערס הויבען אָן שלאָגען, קאָן מען פערטויבט ווערען. אַליין איז דער יצחק־ביגדור אַ איד, וואָס לאָדט זיך מיט דער גאַנצער וועלט און האָט אויגען פון אַ גזלן. אַלע יונגלעך פון בית המדרש ציטערען פאַר זיין קוק.

דער צווייטער נאָך משה׳לען געהט זיאמע קארעצקי — אַ יונגעל פון די גאָר גרויסע שקצים, אַביסעל אַ סאַטולעוואַטער, נישט מיט יעדען איז ער אַ מחותן און נישט יעדער איז מיט איהם אַ מחותן, ווארום זיין טאַטע איז אַ „גלוח" מיט איין אונטערגעשאָ־רענער באָרד, איין אַדוואָקאַט אין פעטערבורג און טראָגט מאָדנע ברילען אויף דער נאָז, וואָס מע רופט זיי „פענצנע." אָט דער זיאמע האָט אויסגעלערענט די גאַנצע שטאָדט קינדער שווימען, באָרען זיך, גליטשען זיך אויף׳ן אייז און נאָך אַ סך זאַכען, וואָס נים אַלע אידישע קינדער קענען עס . . .

נאָך זיאמע׳ן געהט ישראלי בענדיצקי׳ס זוהנדעל, אַ בלייכער און אַ ציטעריגער, חייטעל רודערמאַן — אַ מלמד׳ס אַ יונגעל מיט גראָבע פיסקעס, אַברהמעל זאָלאָטושקין — אַ שוואַרצער ווי איין אָראָפּ, די מערפערטס און די ליפּסקים — אָפּגעפּוצטע בנים׳לעך מיט אויסגעוועקסעלטע שטיוועלעך. מיט די האָט מען בעדאַרפט האָבען אַ זכיה צו רעדען, ווארום ווער פערמאָגט אַזעלכע אויסגע־וועקסעלטע שטיוועלעך אין דער־וואָכען? נאָך זיי געהען די קאָ־נאָווערלעך — קינדער מזיקים, וואָס האָבען צו טהון מיט הינט, מוטשען קעץ. מיט די אַלע וויל שלום זיך נים חבר׳ען. ער האָט בעסער ליעב זיך חבר׳ען מיט אַזעלכע יונגלעך, ווי מאָטעל סריבנע, אַ בחור׳על מיט לאַנגע פּאה׳לעך, וואָס שפּיעלט אויפ׳ן פּיערעל, אָדער אלי דאָדי׳ס—אַ יונגעל אַ ברען, וואָס האַלט אין איין לאַכען, און נאָך אַזעלכע. מיט זיי דאַווענט ער אין איין בית המדרש,

קוקט מען אין איין מחזור אַריין, מאַכט מען אינאײנעם „שטוקעס״: מע קרימט איבער רפאל דעם שמש, ווי ער קוקט מיט׳ן אויגעל אוז זינגט: „אַכצעהן גילדוין אום כהן!״ וואָווע קאַרעצקין, ווי ער פייפט מיט דער נאָז. בעני קאַנאַוועך, ווי ער עסט טאַבעקע. יצחק־ביגדור, ווי ער מאַכט מיט די פּלייצעס. שלום ווילענסקי, ווי ער גלעט זיך דאָס בערדיל און קאַקיקעט מיט דער נאָז. ס׳איז דאָ, ברוך השם, וועמען נאָכצומאַכען. ס׳איז געגוג גרמיזא דער מלמד, ווי אַזוי ער לייענט אין דער תורה. איהם האָט שלום נחום ראַבי־נאָוויטשעס געשטודירט צוויי שבתים כסדר, ווי אַזוי גרמיזא דער מלמד צעשאַקעלט זיך אויף איין פוס, דערנאָך פערקרימט ער דאָס געשטיפּעלטע פּנים, שטעלט אַרויס דיא געלע צייהן, ציהט אויס דעם לאַנגען האַלז, טהוט אַ פּיהר מיט דער שפּיצעכיגער נאָז אין דער לופטען אַריף און אַראָפּ און לאָזט אַרויס מיט אַ משונה מאָדנע גאַרגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע...״ מע קען שטאַרבען פאַר געלעכטער! אַלע די, וואָס האָבען געהערט שלום׳ן נאָכמאַכען גרמיזא׳ן, ווי ער לייענט, האָבען געשוואָרען, אַז ס׳איז גרמיזא מיט די ביינער! נאַר גרמיזא אַליין, אַז ער איז גע־וואָוירע געוואָרען, אַז ער מאַכט איהם נאָך, איז ער געווען ניט צו־פריעדען. ער האָט זיך ניט געפּוילט און איז אַוועק צו נחום ראַ־בינאָוויטשען אַהיים און האָט איהם דערצעהלט די גאַנצע מעשה, אַז ער, גרמיזא, האָט געהערט זאָגען, אַז ביי רב נחום׳ן איז דאָ אַ יונגעל, וואָס מאַכט איהם נאָך, ווי אַזוי ער לייענט אין דער תורה. דאָס האָט אָנגעמאַכט אַ שטיקעל האַרמידער. נחום האָט איהם צו־געזאָגט, אַז ער וועט מאַכען אַ „ספּראַוועקע,״ לאָזען נאָר די קינדער קומען אַ היים. די קינדער זענען געקומען אַ היים און מע האָט זיך צו זיי אַ נעהם געגעבען. דער טאַטע האָט געטראַפען, אַז דאָס דאַרף זיין שלום׳ס ארבייט.

⟸ קום נאָר אַהער, שלום, זאָג נאָר, ווי אַזוי מאַכסטו דאָס נאָך גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה?

— ווי אזוי איך מאך איהם נאך? אט ווי אזוי.

און שלום האט זיך נישט געפוילט און האט זיך צעשאקעלט אויף אייז פוס, פערקרימט דאס פנים, ווי גרמיזא, ארויסגעשטעלט די צייהן, אויסיעצויגען דעם האלז, א פיהר געגעבען מיט דער נאז אין דער לופטען ארויף און אראפ און אנגעהויבען אויף א משונה־מאדנע גארגעל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים.“

שלום האט נאך קיין מאל נישט געזעהן דעם טאטען אזוי לא־כען, ווי ער האט געלאכט יענעם טאג. ער האט גארנישט געקאנט קומען צו זיך. און אז ער האט זיך אויסגעלאכט און אויסגעהוסט און אויסגעווישט די אויגען, האט ער זיך אנגערופען צו אלע קינדער:

— זעהט איהר, וואס בין הזמנים מאכט? מע געהט ארום פוסטע־פאס, עס ליגט אין זינען דער רוח ווייסט וואס, נאכמאכען גרמיזא דעם מלמד ווי ער לייענט אין דער תורה. (דא האט דער טאטע נישט געקאנט איינהאלטען זיך און האט בעהאלטען דאס לאכענדיגע פנים אין דער פעטשיילע.) אם ירצה השם, באלד נאך סוכות נעהם איך צו אייך א רבין און איהר׳ט אנהויבען געהן אין חדר אריין. אוים ביז הזמנים!

ווי באלד אז יא אוים בין הזמנים, בעדארף מען דאך טאקי געבען א לעב־אונטער, ווי עס געהער צו זיין!

און חברה האבעי גענומען אויסנוצען זייער פרייהייט אויפ׳ן סאמע ברייטסטען אופן, זיך בעקאנט מיט וואו ערגיץ א זלידני א יונגעל, נישט איבערגעקליבען, מיט יעדען געשלאסען חבר׳שאפט, געהוליעט ווי די רעקרוטען, איידער מע גיט זיי אפ אין דער דיענסט. די וואראנקאווער יונגלעך האבען בעוויזען די פערעיאסלאווער יונג־לעך, אז חאטש זיי זענען פון א קליין שטעדטעל, פונדעסטוועגען ווייסען זיי א סך זאכען אזעלכע, וואס די פערעיאסלאווער יונגלעך ווייסען עס נישט. למשל, זיי ווייסען ניט, אז צו יעדען נאמען קען מען צוזעצען א גראם, נעהמט וואס פאר א נאמען איהר ווילט.

אשטייגער, „מאָטעל“—מאָטעל קאַפּאָטעל, דרומאַן דראָטעל, יוסף סאָטעל, ארץ כנאָטעל. „לייבעל“—לייבעל קאַפּייבעל, דרומען דרייבעל, יוסף סייבעל, ארץ כנייבעל. „יאַנקעל“—יאַנקעל קאַפּאַנקעל, דרומען דראַנקעל, יוסף סאַנקעל, ארץ כנאַנקעל. און אזוי איטליכען, אויף וואָס פאַר א נאָמען איהר ווילט.

היינט ווייסע, ניט די שטאָדטישע קינדער פון תשרק־לשון, דאָס הייסט, פון רעדען פערקעהרט. צום ביישפּיעל: „טאַ וטספּאַח א שטאַפּ“—הייסט דאָס: „אָט חאַפּסטו א פּאַטש.“ „אַן ריד א גייף“—„נאַ דיר א פייג.“ מיט צוגעמאַכטע אויגען האָט שלום געקאָנט אוועקרעדען אויף דעם לשון א שעה כסדר. ס'איז דאָך א מחיה נפשות—מע קאָן אזוי אוועקרעדען פון וועמען איהר ווילט, יענעם אין די אויגען. און יענער זאָל ניט וויסען ווער ס'האָט איהם געשלייערט. היינט וואָס זענען דאָס פאַר יונגלעך, די פּערעיאַסלאַווער, אז זיי לאָזען דורך א גלח פערבייגעהן, גלייך ווי א גלייכען מענשען, און זאָגען איהם קיין וואָרט אפילו. ניין, די וואָראַנקאָווער יונגלעך זענען ניט אזעלכע נאַראָנים. זיי וועלען ניט דורכלאָזען קיין גלח גלאַט אזוי. אלע יונגלעך, וויפיעל זיי זאָלען ניט זיין, וועלען זיי זיך אויסשטעלען דעם גלח פון הינטען און וועלען זינגען אויף א קול מיט א נגון: „גלח־צאָפּ, א רוח אין דיין קאָפּ! מיר א ברויט, דיר א טוידט! מיר א וואָגען, דיך בעגראָבען! מיר א שליטען, דיך באַשיטען!“ די פּערעיאַסלאַווער יונגלעך זאָגען, אז דאָ, אין פּערעיאַסלאַוו, טאָר מען פאַר א גלח אזעלכעס ניט זינגען, וואָרום מע קען חאַפּען א מאוס'ען פּסק. נאַט אייך נאָך א נייעס! נאָר מורא האָבען פאַר א גלח! ס'איז ניט גוט, אז א גלח געהט איבער דעם וועג—דאָס יאָ. אָבער מורא האָבען?—פּערעיאַסלאַוו איז טאַקי א גרויסע שטאָדט און א שענע—וואָס איז דאָ צו רעדען? דאָרט, אין וואָראָנקאָ, איז אָבער געווען פרעהליכער, אז ס'איז געקומען בן הזמנים. אזוי האָבען זיך געטראַכט די וואָראָנקאָווער קינדער און האָבען געוואָלט פונדעסטוועגען, אז אָט די טעג פון בין הזמנים דאָ אין פּערעיאַסלאַוו זאָלען זיך נאָך ציהען און ציהען.

מלמדים און לעהרערס

28.

מלמדים און לעהרערס.

רב אהרן האבאראוועער—א מלמד א בעל מגזם.—א גאנצע סעריע פון מלמדים. מאניש דער מלמד מיט'ן „ביינדעל.“—די תלמידים חאפּען א קערטעל אין חדר.

די טעג פון בין הזמנים זענען נאך ניט אוועקגעגאנגען. די ימים טובים זענען נאך געווען פאראוים און נחום ראבינאוויטש האט שוין געפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען א מלמד פאר די קינדער. מלמדים זענען געווען עטליכע. ערשטענס, טאקי אזוי שען אין דער תורה. נאך איהם איז געגאנגען רב אהרן חאדאראוועער, זעהר א וואוילער מלמד, נאר א מאדנער בעל מגזם. ער האט ליעב צו דערצעהלען מעשיות פאר זיינע תלמידים, משונה־ווילדע מעשיות פון פארצייטען. למשל, א מעשה פון זיין זיידען, וואס איז געווען א גבר און האט ניט מורא געהאט פאר קיינעם. איין מאל איז דער זיידע זיינער געפאהרען ווינטער ביינאכט פארביי א וואלד, זענען ארויסגעלאפען פון וואלד צוועלף הונגעריגע וועלף און דאוואי לויפען נאכ'ן שליטען. אז זיין זיידע חאפּט זיך ניט אראפ, נעהמט די וועלף, שטעקט זיי אריין די האנד אין מויל אריין און קערט זיי איבער אלע צוועלף אויף דער לינקער זייט!

און נאך א מעשה פון זיין זיידען, ווי אזוי ער האט איין מאל אפּגעראטעוועט א גאנצע שטאדט פון איין אומגליק. גוים האבען זיך צענויפגעקליבען איין מאל אין א זונטאג אויף א יאריד, האבען זיך גוט אנגע'שכור'ט און דאוואי שלאגען אידען. איז זיך מישב

זיין זיידע, ער האָט געהאַלטען סאַמע אין מיטען דאַווענען, וואַרפט ער אַראָפּ פון זיך דעם טלית ותפלין, קלויבט אויס דעם גרעסטען פון אַלע גוים, איוואַן פּאַפּערילע האָט מען איהם גערופען, און נעהמט איהם אָן מיט ביידע הענד פאַר די פּיס און דאַוואי שלאָגען מיט איוואַנען איבער גויעשע קעפּ; האָבען די גוים אָנגעהויבען פאַלען, זענען זיי געפאַלען אַזוי ווי פליעגען, און אַז ער האָט אויסגעלעגט אַלע גוים ביז איינעם, האָט ער איוואַנען אָפּגעלאָזט און געזאָגט צו איהם: „אַצינד קאָנסטו געהן אַ היים, און איך וועל געהן דאַווענען...“

אַ חוץ וואָס זיין זיידע איז געווען אַ גבר, איז ער נאָך געווען אַ צעטראָגענע בריאה, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! ער, אַז ער פלעגט זיך פערטראַכטען,—אַזוי דערצעהלט רב אהרן חאָדאָראָווער אויף זיין זיידען—איז געווען מיט סכנת נפשות! איין מאָל איז ער אַרומגעגאַנגען איבער'ן שטוב אַ פערטראַכטער, אַרומגעגאַנגען, אַרומגעגאַנגען און אַרומגעגאַנגען. ער טהוט אַ קוק—ער שטעהט אויפ'ן טיש! . . .

אָט אַזאַ מין מלמד איז דאָס געווען רב אהרן חאָדאָראָווער. נאָך איהם זענען נעגאַנגען אַ גאַנצע סעריע מלמדים, ווי רב יהושע דער מלמד, מאיר־הערש דער מלמד, יקיר־שמחה דער מלמד, און דער קאָידענאָווער מלמד, און מענדעל דער גראָבער. האָט אָבער יעדער פון זיי געהאַט זיין חסרון: האָט ער געקענט לערנען—איז ער ניט געווען קיין בעל־תנ"ך; איז ער געווען אַ בעל תנ"ך—האָט ער נישט געקענט לערנען. פון אַלע מלמדים וואָלט מענדעל דער גראָבער געווען דער בעסטער מלמד, ער זאָל ניט האָבען דעם חסרון, וואָס ער שלאָגט זיך. קינדער, אַז מע דערמאָנט זיי דעם נאָמען „מענדעל דער גראָבער,“ ציטערען זיי. מאָהלט אייך, מאָניש דער מלמד שלאָגט זיך אויך, נאָר מיט אַ גאַנג. יענער, מענדעל דער גראָבער, קאָן הרג'ענען אויף טויטט. דערפאַר אָבער ווי אַזוי לע־רענט ער! איינעם פון די צוויי האָט נחום צוגעזאָגט די קינדער, אַז ער וועט, אם ירצה השם, דינגען.

זענען זיי שוין בעוואָרענט, הייסט עס, מיט אַ מלמד. איצט

בלייבט איבער שרייבען. וואו וועלען די קינדער לערנען שריי־ בען? וואָס אנבעלאנגט אידיש, האָבען זיי ביי'ם וואָראנקאָווער רב זרח'לען שוין אויסגעלערענט זיך שרייבען. וואָס טהוט מען אָבער מיט רוסיש? האָט אפילו א גוטער פריינד, ארנאָלד פון די פיד־ וואָרקעס, וואָס איז שוין דערמאָנט געוואָרען אויבען, געגעבען אן עצה, מע זאָל די קינדער אוועקפיהרען גלייך אין דער „יעווריייסקע אוטשילישטשע," וועט קאָסטען וואָלוועל און ס'וועט זיין גוט. האָט דערהערט די באָבע מינדי און האָט געשוואוירען, אז כל זמן זי לעבט, וועלען איהרע אייניקלעך זיין א י ד ע ן — און עס האָט נישט געהאָלפען קיין שמע ישראל. איז געוואָרען א רעד וועגען לעהרערס. נח בוסעל איז א גוטער לעהרער, איז ער א בעל־עגלה'ס איין איידעם. איצי דער שרייבער, וואָס לערענט בריעפענשטע־ לער, האָט א שעהנע האנד, איז ער שוואך אין „לשון." אברהם דער שרייבער, טאָקי איצי'ס א ברודער, איז שוואך איןביידע זא־ כען. וואָס טהוט מען? איז געבליבען מאָניש דער מלמד, דאָס איז א איד מיט אלע מעלות: ער איז א בעל תנ"ך, קען דקדוק, פער־ שטעהט א בלאט גמרא און שרייבט רוסיש, אז עס לאָזט זיך אויס די וועלט! אמת, ער ווייסט ניט ו ו א ס ער שרייבט, און אז ער שרייבט, איז דאָס נישט על פי גראַמאַטיקע—מאַכט נישט אויס. די קינדער זענען נאָך צו יונג, זיי זאָלען קענען גראַמאַטיקע. לאָזען זיי פריהער קענען דקדוק—דאָס איז בילכער. אי וואָס מאָניש דער מלמד שלאָגט זיך? לאָזען די קינדער נאָר וועלען לערנען, וועט מען זיי ניט שלאָגען. שלאָגט דען א רבי אומזיסט? והראיה: די קינדער האָבען דאָס ארויסגעזעהען דערנאָכדעם בחוש. מאָניש האָט פיינט געהאַט, ווי אנדערע מלמדים, שלאָגען אָדער שמייסען. ער האָט געהאַט איינ'ם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האנד א ביינדעל. מיט'ן דאָזיגען ביינדעל, אז ער האָט אייך דערלאַנגט אין זייט אריין, אָדער הינטען אין דער פלייצע, אָדער ארייגגע־ קוועטשט אייך איז שלייף אריין, האָט איהר געקאָנט דערזעהן דעם עלטער־זיידען פון יענער וועלט. אָט אזא ביינדעל איז דאָס געווען!

שלום האָט זיך געפּלייסט ווי ווייט מעגליך, ער זאָל דאָס דאָזיגע „ביינדעל" אויסמיידען. און עס וואָלט איהם אפשר געראָטען, ווייל ער איז געווען פון די, וואָס האָבען דאָנערשטאָג די גמרא געוואוסט, אָדער געמאַכט זיך, אַז זיי ווייסען. פון תנ"ך איז דאָך אָבגערעדט. ביי'ם שרייבען איז ער אויך געווען נישקשה'דיג. דערפאַר אָבער, אַז ס'איז געקומען צו שקאַצעריי—דאָ האָט ער שוין געמוזט פערזוכען דעם טעם פונ'ם „ביינדעל," וואָס ליגט איהם נאָך עד היום אין זכרון. נאָר נישט דאָס איז געווען דער חסרון, וואָס נחום ראַבינאָוויטש איז ניט געווען צופריעדען מיט'ן מלמד מאָניש. דער חסרון איז געווען, וואָס ס'האָט זיך ארויסבעוויזען, אַז מאָניש דויבט ניט אָן צו וויסען, וואָס דקדוק איז. אַז מע האָט איהם אַ פרעג געגעבען: „רב מאָניש, פאַר וואָס לערענט איהר ניט מיט די קינדער קיין דקדוק?" האָט ער געענטפערט: „ווייס איך וואָס, דקדוק, רקרוק, שמינדרעק בלע"ז!"—און האָט זיך נאָך אויסגעלאַכט אויף. דאָס האָט נחום'ען שרעקליך פערדראָסען, און אַז ס'איז געקומען צום צווייטען זמן, האָט ער די קינדער פון מאָניש'ן אָפּגענומען און אוועקגעגעבען צו איין אנדער מלמד.

יענער איז שוין געווען אַ „מדקדק," געוואוסט דעם „מסלול" אויף אויסווענינג. האָט ער אָבער געהאַט איין אנדער חסרון—ער האָט ליעב געהאַט זיך קהל'ען. אַלע טאָג האָט ער געהאַט וואָס צו טהון: איז ניט קיין חתונה איז אַ ברית, איז ניט קיין ברית איז אַ פּדיון הבן, אַ בר מצוה, אַ גט, אָדער גלאַט אַ פערלאָזעניש, אַ בוררות. איין אויסגלייכעניש. נאָר פאַר וועמען ס'איז אַ חסרון און פאַר ווענמען אַ מעלה. פאַר די קינדער איז דער רבי געווען אַ מלאך פון גאָט און דער חדר—אַ גן־עדן. מע האָט געקאָנט שפּיעלען אין וואָס פאַר אַ שפּיעל איהר ווילט, אפילו אין קאָרטען,—ניט אין די וואָראָנקאָווער ל"אַ קאָרטען! פּע! נאָר טאַקי אין אמת'ע קאָרטען. און געשפּיעלט האָט מען אין „טריליסטיק," אָדער אין „סטאַרשי קאָזיר"—אַ שפּיעל, וואָס די ארעסטאַנטען שפּיעלען אין די טורמעס. די קאָרטען אַליין זענען אויך געווען „ארעסטאַנט־

סקי" קאַרטען—שוואַרצע, פעטע, אָנגעשוואָלענע. פונדעסטוועגן האָט מען פערשפּיעלט אַלע „אָנבייסענס" מיט אַלע „מיטאָגס," און וואו ס'איז געווען ערגיץ אַ פּאָר גראָשענס זענען זיי אריין אין די קאַרטען.

דאָס גאַנצע געלד האָבען אָפּגעוואונען די עלטערע בחורים, אַזעלכע, ווי, למשל, זיאַמע קאַרעצקי, אַ טשיקאַווע בחור'על, וואָס איז דערמאָנט אויבען. ער האָט ארויפגעפיהרט זיינע יונגע חברים אויף אַלע גוטע זאַכען. זיין פּרינציפּ איז בעשטאַנען אין דריי כללים: 1) טאַטע-מאַמע ניט פאָלגען; 2) דעם רבי'ן פיינד האָבען; 3) פאר גאָט קיין מורא ניט האָבען.

אַ מעלה האָבען געהאַט די גרויסע בחורים'לעך, אז זיי האָבען אָפּגעוואונען דאָס געלד ביי די קליינע, האָבען זיי זיך נאָך געגרייצט און געמאַכט חוזק. אמת'ע קאַרטענשפּיעלער טהוען דאָס נישט... פונדעסטוועגן דאַרף מען נישט מיינען, אַז זיי איז דאָס גרינג אָנגעקומען. זיי אַליין זענען אויך אויסגעשטאַנען גענוג צרות. ערשטענס האָט מען געמוזט אונטערקויפען די רבי'צין, זי זאָל ניט דערצעהלען דעם רבי'ן, אַז מע שפּיעלט אין קאַרטען. און, צווייטענס, האָט דער רבי געהאַט אַ זוהן, פּייוועל, נאָר גערופען האָט מען איהם „ליפּ," מחמת ער האָט געהאַט אַ גראָבע ליפּ. האָט מען בעדאַרפט אָט די „ליפּ" קייכלען און חנפה'נען און אונטערשמירען אַמאָל מיט איין אָנבייסען, אַמאָל מיט אַ נאַשעריי און מעהרסטענטהייל מיט ניסלעך. די „ליפּ" האָט ליעב געהאַט קנאַקען ניסלעך. אָנקוקען, ווי די „ליפּ" קנאַקט ניסלעך, האָט געשלאָגען צו דער גאַל. ובפרט נאָך פאַר פרעמד געלד. נאָר וואָס זאָל מען טהון? אַז די „ליפּ" וועט דערצעהלען דעם רבי'ן, אַז די קינדער שפּיעלען אין קאַרטען, וועט זיין בעסער?

פון די אַלע מלמדים און לעהרערס און פון די אַלע לערנעכטסען האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאַט ווייניג נחת. אַלע שבת האָט ער זיי פערהערט און זיפּצענדיג געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. מעהר פון אַלע קינדער האָט ער געטראָגען אויפ'ן קאָפּ דעם מיטעלסטען,

דעם „בעל תנ"ך" ער האָט, אפּנים, געוואָרט פון איהם א סך מעהר. „וואָס וועט זיין ?—האָט ער געפרעגט—וואָס וועט זיין דער תכלית ? אָט־אָט, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו בר מצוה און דו ווייסט אפילו קיין צוויי ווערטער ניט קאָנען זאָגען !..." און ער האָט גענומען זוכען א ר ע כ ט ע ן גמרא־מלמד, און ער האָט איהם געפּאַקט.

דער גמרא מלמד

29.

דער גמרא מלמד.

משה דוד רודערמאַן—א גמרא מלמד.—זיין זוהן שמעון האַלט ביי שמדען זיך.—די שטאָדט ראַטעוועט איהם ארויס פון מאַנאַסטיר.—דער פעטער פיני קאַכט זיך.

דאָס איז געווען א רבי א ליטוואַק, מיט'ן נאָמען משה־דוד רודערמאַן, אַ איד אַ יאַדישלעווער, איין איינגעהויקערטער, מיט געדיכטע שוואַרצע ברעמען, א גרויסער למדן, א שעהנער בעל־תנ"ך און אַ מדקדק—מיט אַלע מעלות. און דערצו נאָך א פרומער, איין אמת'ער ירא־שמים. געהט ריכט זיך, אַז אויף דעם אידען וועט אויך זיין א פגם, און נאָך וואָסער א פגם! דער פגם איז געווען דער, וואָס דעם דאָזיגען מלמד'ס זוהן לערענט אין דער „אויעזדנע." אין דער גאַנצער שטאָדט זענען דעמאָלט געווען מעהר ניט ווי צוויי בחורים, וואָס האָבען געלערענט אין דער „אויעזדנע": משה־דוד רודערמאַנ'ס זוהן, שמעון רודער־מאַן, א בחור, וואָס ס'ע האָט זיך פריה אָנגעהויבען אויסשיטען ביי איהם א שוואַרץ בערדעל, און טאַמאַרקין, דעם אַדוואָקאַט'ס זוהנ־דעל, חיים טאַמאַרקין, אַ בחור'על א קורצער און א גראָבער, מיט קליינע אייגעלעך און מיט איין אויסגעבויגענער נאָז, געטראָגען דאָס העמדעל איבער די הויזען, ווי א שייגעצעל, געשפיעלט מיט די גויעשע שקצים'לעך אין „מיאַטש," קיין מאָל נישט געגאַנגען אין שוהל אריין, אחוץ יום כפור, און שטילערהייד גערויכערט גראָבע „ציגאַרען."

דאָס זענען גטוועזן די פּיאָניערען, אזוי צו זאָגען, די ערשטע שוועלבעלעך פון דער השכלה אין דער שטאָדט פּערעיאַסלאַוו, די איינציגע צוויי אידישע קינדער צווישען עטליכע הונדערט שקצימ־לעך. די שקצימ׳לעך האָבען תחילת געקוקט אויף די צוויי „זשי־דעניאַטעס,“ ווי אויף חדושים, ווי אויף קינדער פון איין אנדער וועלט. דערנאָך האָבען זיי אַוועקגעלעגט די „זשידעניאַטעס“ אויף דער ערד אין מיטען הויף פון דער „אויעזדנע“ און אָנגעשמירט זיי די ליפּען מיט חזיר. דערנאָך איז מען געוואָרען חבר, געשלאָסען ברודערשאַפט, גאָר נפש אחת. גויעשע שקצים׳לעך זענען נאָך דע־מאָלט—אוי ווען!—געווען ריין פון מענשענהאַס, נישט געוואוסט פון קיין אידענהעצע, און דער גיפט פון אנטיסעמיטיזם האָט זיי נאָך נישט אָנגעריהרט. קוים האָט מען דעם „זשידיאַנאָק“ אַוועק־געלעגט, אָנגעשמירט די ליפּען מיט חזיר און דורכגעבראָכען די ביינער, איז חאָטש ער איז א „הערשקאָ,“ פונדעסטוועגען איז ער א חברה־מאַן גלייך מיט אַלע . . .

דאָס אָפּגעבען נחום וועוויק׳ס קינדער צו משה־דוד רודערמאַן איז ניט אָפּגעלאָפען גלאַט. דער פעטער פיני, אז ער איז געוואוירע געוואָרען, אז זיין ברודער נחום האָט אָפּגעגעבען די קינדער צו אזא מלמד, וואָס האָט א זוהן אין דער „אויעזדנע,“ האָט ער געארבייט מעשים. ער האָט גע׳טענה׳ט, אז פון דער „אויעזדנע“ איז איין טריט צו שמד. פאר וואָס?

— אָט אזוי: אז מיר׳ן לעבען, וועלען מיר זעהן . . .

און כך הוה. עס איז, אפנים, באַשערט געווען, אז דער פעטער פיני זאָל איצטינגס מאָל זיין א נביא. און אזוי איז געווען די מעשה:

איינמאָל אין א שבת איז ארוים א קלאַנג אין שטאָדט, אז די צוויי אידישע יונגלעך, וואָס לערנען זיך אין דער „אויעזדנע,“ שמעון רודערמאַן און חיים טאַמארקין, האַלטען ביי שמד׳ען זיך! פער־שטעהט זיך, אז קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבען: „ווייס איך

וואָס? ווער? וועמעז? וואָס א שטאָדט קאָן אויסטראַכטען!"
נאָר אז מע קלינגט איז א חאָגע. שטעלט אייך פאָר, אז ס'איז דעם
זעלבען טאָג שבת פלוצים געוואָרען א געלויף, ווי אויף א שרפה.
די גאַנצע שטאָדט איז געלאָפען צום מאַנאַסטיר. וואָס איז די
מעשה? „די מעשה איז א שענע מעשה, נאָר א קורצע: איהר
ווילט זעהן שענס? געהט, זייט מוחל, צום מאַנאַסטיר, וועט איהר
אָנקוקען, ווי די צוויי חברה-לייט פון דער „אויעזדנע" האָבען זיך
ארויפגעקליבען גאַנץ הויך אויפ'ן שפיץ קלויסטער, שטעהען דאָר־
טען אָהן היטלען און פרעסען ברויט, מיט חזיר בעשמירט, בפרהסיה,
אלע זאָלען זעהען! . . . "

די בהלה איז געווען אזוי גרויס, אז ס'איז קיינעם ניט איינ־
געפאַלען צו פרעגען: ווי איז דאָס מעגליך צו זעהען פון אונטען
ארויף, אויף אזא הייכען מאַנאַסטיר, מיט וואָס דאָס ברויט איז
בעשמירט: מיט חזיר? מיט פוטער? אָדער מיט האָניג? . . . .
די גאַנצע שטאָדט איז געגאַנגען חאָדאָראָם. די וועלט האָט זיך
געוויעגט: „מילא, אויף טאַמאַרקינ'ס זוהנדעל איז חאָטש קיין
חדוש ניט—זיין פאָטער, דער אלטער טאַמאַרקין, איז אליין א
טריפניאַק, א איד א „זאַקאָניק," א שרייבער פון „פּראָשעניעס," און
זיין זוהנדעל חיים איז געווען, זאָגט מען, א גוי נאָך ביי דער מאַמען
אין בויך. אָבער משה-דוד רודערמאַן? א איד א ירא-שמים און
א מלמד! דער בעסטער מלמד אין שטאָדט! ווי קאָן מען עס דער־
לאָזען אזא זאַך?"

לאָזט זיך אויס, אז ס'זענען דאָ אידען, וואָס האָבען געוואוסט
פריהער, אז ס'וועט אזוי זיין. פון וואַנען האָבען זיי דאָס גע־
וואוסט? זיי האָבען דאָס פערשטאַנען מיט'ן שכל, אז מע טאָר
ניט געהן מיט א קינד צופיעל מיט סטורדעס. „ממה נפשך—האָט
איהר אוועקגעגעבען אייערע קינדער אין דער „אויעזדנע," דאָס
הייסט, איהר זענט מסכים, זיי זאָלען זיין גויים, דאַרפט איהר ניט
פאָדערען פון זיי, אז זיי זאָלען טראָגען ארבע כנפות'ען; און אז עס
האָט זיך געמאַכט, זיי האָבען דורכגעלאָזט א מנחה, בעדאַרף מען

אָפּווישען די ליפּען און נישט צעברעכען אויף זיי קיין שטעקען און ניט שלאָגען, ווי מע שלאָגט אַ הונט . . .. "

אזוי האָבען גע'מענה'ט בכבוד'ע בעלי־בתים, און מע האָט צענויפגענומען מענשען, און מע האָט זיך איין עצה געהאַלטען, וואָס טהוט מען? ווי אזוי ראַטעוועט מען ארויס צוויי אידישע קינדער פון דער שמד? מע האָט איינגעלעגט די וועלט, געוועקט זכות־אבות, אויפגערודערט „נאַטשאַלסטוואָ"... פערשטעהט זיך, אַז מעהר פון אלע האָט געארבייט דער פעטער פּיני. דער האָט פערקאַטשעט די אַרבעל, צעלאָזט די שענע באָרד, ארומגעלאָפען דעם גאַנצען טאָג אַ פערשוויצטער, נישט געגעסען, נישט געטרונ־קען—ביז, דאַנקען גאָט, ס'איז אָפּגעגאָלטען. מע האָט די צוויי חברה־לייט ארויסגענומען פון מאָנאַסטיר.

דער שפּיץ איז געווען: איינער פון זיי, חיים טאַמאַרקין—דער האָט זיך טאַקי גע'שמד'ט שפּעטער מיט עטליכע יאָהר, און שמעון הודערמאַן האָט מען אַוועקגעשיקט קיין זשיטאָמיר, אריינ־געגעבען דעם פיינעם בחור אין דער ראַבינער שוהל, אויף „קאַ־זיאָנע שטשאָט," און ער האָט מיט גאָט'ס הילף ניט נור געענדיגט אויף ראַבינער, נאָר טאַקי געווען נאָכדעם ראַבינער, און דוקא ניט ווייט פון פּערעיאַסלאָוו—אין לובען.

— נו? ווער איז געווען גערעכט? אצינד וועסט דו שוין דיינע קינדער, צו גאָט אַ האָפענונג, אָפּנעהמען פונ'ם דאָזיגען מלמד?

אזוי האָט דער פעטער פּיני געזאָגט צו זיין ברודער נחום, צופריעדען פון אלע זייטען: ערשטענס, וואָס ס'איז איהם געראָטען ארויסצונעהמען צוויי אידישע קינדער פון דער שמד; צווייטענס, וואָס זיין ברודער'ס קינדער וועלען שוין ניט לערנען ביי אַ מלמד, וואָס קען דקדוק און האָט אַ זוהן אין דער „אויעזדנע"; און, דריי־טענס, וואָס זיינע ווערטער זענען מקוים געוואָרען, אַז אַ אידיש קינד לערענט אין די שקאָלעס, איז ער מוכן ומזומן צו דער שמד...
האָט אָבער דער פעטער פּיני איצטיגס מאָל געהאַט אַ ביטערען

טעות: זיין ברודער נחום האט זיך פער׳עקשנ׳ט און בשום אופן ניט געוואלט אפנעהמען זיינע קינדער פון אזא גוטען מלמד.

— וואס האב איך צו איהם? ניט גענוג יענער האט געהאט אזוי פיעל עגמת־נפש מיט אזא בזיון, זאל מען לאזען א אידען א מלמד אין מיטען זמן אהן ברויט?

דער פעטער פיני האט אויסגעהערט דעם ברודער מיט א ביטער שמייכעלע, ווי איינער רעדט: „הלואי זאל איך ליגען זא־גען, נאר דו פיהרסט די קינדער אויף א גוטען דרך . . .“ דער־נאך איז ער אויפגעשטאנען, געגעבען א קוש די מזוזה און איז אוועק א ברוגז׳ער.

דער אַמאָליגער „חדר"

30.

דער אמאָליגער „חדר.“

א בילד פונ'ם אמאָליגען „חדר.“—די תלמידים העלפען דעם רבין און דער רביצין ביי דער ארבייט.—דער רבי מאַכט ברכה.—זיין מוסר זאגען ב'ענגט צו נייע זינד.

ניין, מע האָט די קינדער פון דעם פערפלעקטען, נאָר גערוטענעם מלמד—רודערמאַן, נ י ש ט אָפּגענו־מען. אדרבה, זיי זענען פערבליבען ביי איהם אויף אויפ'ן אנדערען זמן און אויפ'ן דריטען זמן—און אלע זענען געווען צופריעדען: דער רבי פון זיינע תלמידים, די תלמידים פון זייער רבי'ן און דער טאַטע—פון די תלמידים מיט'ן רבי'ן.

מעהר פון אלעמען זענען געווען צופריעדען די תלמידים. גאָט האָט זיי צוגעשיקט אַ רבי'ן, וואָס שלאָגט זיך ניט, לגמרי ניט. ער ווייסט גאָרניט וואָס הייסט שלאָגען זיך. סיידען אמאָל, אז אַ יונגעל האָט שוין שטאַרק דעקוטשעט, אָדער ניט געוואָלט דאַווענען, אָדער ער האָט געהאַט אַזאַ פערשטאָפּטען קאָפּ, חאָטש „פּלעקער טעסען,“—דעמאָלט איז שוין דער רבי רודערמאַן ארויס פון די כלים, אוועקגעלעגט דעם בחור אויפ'ן ביינקעל, אראָפּגענומען די פּליסענע ווייבע יאַרמעלקע פונ'ם קאָפּ, פון דער גרינג אָפּגעפּיצקעט—און געה!

נאָך אַ מעלה האָט געהאַט רודערמאַן דער מלמד—ער האָט געהאַלטען אַ „זשאַרנע,“ אַזאַ מאַשין אויף צו „רייסען“ גרויפּען. די מאַשין האָט געהאַט אַ ראָד מיט אַ הענטעל, פון אויבען איז גע־

לעגען מיט'ן פּנים אראָפּ אַ זאַק מיט רעטשקע. פונ'ם דרעהען די ראָד האָבען זיך די רעטשקע פּאָוואָלינקע געשאָטען אין יאַשטשיק אריין, פונ'ם יאַשטשיק זענען זיי פּאָוואָלינקע געפאַלען אויפ'ן שטיין, דער שטיין האָט זיי פּאָוואָלינקע געריבען, אָפּגעשיילט די שאָלעכץ און געמאַכט פון די רעטשקע—גרויפּען. אָט דאָס האָט געהייסען אַ „זשאָרנע."

פערשטעהט זיך, אַז דער גאַנצער אַנטיק פון דער „זשאָרנע" איז געלעגען אינ'ם דרעהען. וואָס מעהר מע דרעהט, מעהר שיטען זיך גרויפּען. און בעלנים אויף דרעהען זענען געווען אַ סך, כמעט אַלע תלמידים. יעדער וויל קומען צו הילף דעם רבי'ן משה־דוד, וואָס קאָן נישט לעבען פון מלמדות אליין און מוז נעבאָך אָנקומען צו זייטיגע פּרנסות: „ער" רייסט גרויפּען, „זי" באַקט לעקאַך. ביים לעקאַך באַקען, מיינט איהר, איז שוין גאָר נישטאָ וואָס צו טהון? ס'איז אַ סך דאָ וואָס צו טהון! און דאָ קאָנען אויך די קינדער צו־העלפען. ניט אַזוי ביי'ם באַקען, ווי ביי'ם „אויספּאַטשען." קאָ־רענעם האָניג־לעקאַך בעדאַרף מען פּאַטשען, לאַנג פּאַטשען, מיט ביידע הענד, ביז ער ציהט זיך, ווי אַ האָניגטייג קאָן זיך ציהען: און ווער נאָך קאָן אַזוי פּאַטשען, ווי אַ חדר־יונגעל? בעלנים פּאַ־טשערפּ צווישען די חדר־יונגלעך זענען דאָ אַזוי פיעל, אַז מע שלאָגט זיך אַזש פאַר'ן פּאַטשען, יעדער וויל פריהער.

דער לעזער בעדאַרף זיך נישט וואונדערען, וואָס איז דאָס פאַר איין עובדה—תלמידים זאָלען „רייסען" גרויפּען, „פּאַטשען" לעקעכער! למאי ביי די וואָראָנקאָווער מלמדים האָבען זיי געטהאָן אַ סך גרעבערע אַרבייט? למשל, ביי'ם רבי'ן רב זרח'ל און ביי אַנדערע מלמדים האָבען נחום וועוויק'ס קינדער גאַנץ פיין געשמירט די ערד אויף שבת, פאַרלעכוויין אַרויסגעטראָגען די פּאָמעניצע, איינציגווייז געבראַכט צוטראָגען וואַסער פונ'ם גויעשען ברונען. און על פּי גורל געניאַנטשעט זיך מיט'ן קינד זוויך. פון געהן מיט איין עוף צום שוחט שמועסט מען ניט. עס איז געווען אַ כבוד פאַר די קינדער העלפען דער רבי'צין אָפּפּליקען דאָס עוף, אבי איין

ארבייט, אבי ניט געלערנט. ערגער פון אלע ארבייט איז געווען דאס לערנען, דאס לערנען אין חדר. דא וועט, דאכט מיר, זיין דאס ארט אבצומאלען דעם „חדר," ווי ער האט אויסגעזעהען אין יענע צייטען, בכדי די קומענדיגע דורות, וואס וועלען זיך אינטע־רעסירען מיט'ן אמאליגען אידישען לעבען אין דער גליקליכער „טשערטא," זאלען עס האבען פאר די אויגען.

א קליין גויעש שטיבעל אויף היהנערשע פיסלעך, מיט שטרוי געדעקט, אמאל אביסעלע איינגעבויגען אויף א זייט און אמאל אהן א דאך, ווי אהן א היטעל. איין פענסטערעל, און אז א סך—איז צוויי. די ארויסגעזעצטע טאפלי איז אדער פערקלעפט מיט א פאפיר, אדער פערשטעקט מיט א קאפענקישעלע. די ערד איז א „געוואלקעוועטע," בעשמירט מיט ליים און—אויף שבת און יום טוב—בעשאטען מיט זאמד. א גרויסער טייל פונ'ם חדר פערנעמט דער אויוועץ מיט'ן אויפ'ן אויוועץ און מיט דער „לעזשאנקע." אויף דער לעזשאנקע שלאפט דער רבי און אויפ'ן אויוועץ זיינע קינדער. ביי דער וואנד שטעהט א בעט—דער רבי'צינ'ס בעט—מיט א סך קישענס צוקאפענס און קליינטשקע קישעלעך כמעט ביז דער סטעלי. דארט אויפ'ן בעט, אויף א ווייסען לייליך, ליגט אמאל א בלאט לאקשען, אמאל קיכלעך און בייגעל (אויב די רבי'צין פערנעמט זיך מיט בעקעריי), און אמאל א קינד (אויב ס'איז גע־פעהרליך קראנק). אונטער'ן אויוועץ א „פאדפיטשניק" (אין דער ליטא רופט מען עס „קאטוך"). דארט האדעוועט מען עופות, גע־וועהנליך אויף פרנסה. ביי דער קרומער מעוברת'ער וואנד—א שאפע אויף האלטען ברויט, קריגלעך און טעפלעך. אויף דער שאפע—דאס אייזערנע געפעס, א זיפ, א דערקאטש, א ריבאייזען וכדומה אזעלכע כלים. פון פארינט, סאמע ביי'ם אריינגאנג, קא־טשערעס מיט לאפעטעס, און א גרויסע פאמעניצע תמיד פול, און א ציבער א הילצערנער, וואס רינט, אויף וואסער האלטען, און א האנטוך, וואס איז תמיד נאס, אויף די הענד אפצואווישען. און אין מיטען שטוב א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע בייננק—דאס איז

אייגענטליך דער חדר, די שולע, וואו דער רבי שטודירט מיט זיינע תלמידים. אלע, סאי דער רבי, סאי די תלמידים, שרייען. דער רבי׳צינ׳ס קינדער, וואס שפּילען זיך אויפ׳ן אוויווען, שרייען; די רבי׳צין, וואס פּאַרעט זיך ביי דער „קיך," שרייט אויף איהרע קינ־דער, למאי זיי שרייען; די עופות, וואס אונטער׳ן פּאָדפּיטשניק, קוואקען: דאס האט די קאַץ, אראפּגעשפּרונגען פון דער לעזשאַנקע, א שטילינקע, א רוהיגע, א גלאַטינקע, זיך אריינגעחאפּט אונטער׳ן פּאָדפּיטשניק און ספּאַלאַשעט די עופות—ניט געדאכט זאל זי ווערען!

אט אזוי האט אויסגעזעהען דער אמאַליגער וואָראַנקאָווער חדר. נישט פּיעל שענער האט אויסגעזעהען דער חדר אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו. דער פּערעיאַסלאַווער רבי האט, גלייך ווי דער וואָראַנקאָווער, געקנעלט מיט זיינע תלמידים, זיצענדיג ווינטער אין א וואַטאָוועןן חאלאַט מיט א פּלוסענער יאַר־מעלקע, און זומער אין איין ארבע־כנפות, אין א העמד מיט ברייטע ארבעל. ווינטער נאָכ׳ן שלאָף האט ער געטרונקען אנשטאָט טיי „ליפּעווע צוויט," און זומער—קאַלט וואסער פון א הילצערנעם קוועד־טעל, דורכגעזייט דורך איינעם פון די ברייטע ארבעל פונ׳ם העמד, געמאכט דערויף פריהער מיט גרוים כונה א ברכה „שהכל נהיה בדברו" און אלע תלמידים האבען איהם געענטפערט אמן. טאָמער האט א יונגעל געבראכט עפּיס א פּרי, האט דער רבי געמאכט „בורא פּרי העץ" און די תלמידים האבען געענטפערט אמן. טאָמער האט א יונגעל געבראכט א גרינע אוגערקע, האט דער רבי אפּגעשיילט די אוגערקע, געמאכט אויף איהר „בורא פּרי אדמה" און די תלמידים האבען געענטפערט אמן.

ס׳איז אלסדינג געווען כדאי, אבי ניט לערנען. צו שטארק האט זיך צוגעגעסען דאס לערנען. א גאַנצען טאָג געלערענט. ווינ־טער ביי נאכט געלערענט, אויפגעשטאנען פּאַרטאָג און געלערענט. אפילו שבת בייטאָג אויך געלערענט. און טאָמער ניט געלערענט,

איז האָטש אזוי געזעסען שבת בייטאָג אין „חדר“ און אויסגעהערט דעם רבינ׳ס מוסר.

דעם רבינ׳ס מוסר—דאָס איז געווען א רייכע פאַנטאַזיע פון „טויזענד איין נאַכט.“ פונ׳ם רבינ׳ס מוסר האָט מען זיך געזעהען מיט „יענער וועלט,“ געפיהלט דעם טעם פון „חבוט־הקבר,“ זיך צו־געהערט, ווי דער מלאך־הדומה קומט צו מיט שטילע טריט, עפענט אייך אויף דעם בויך, נעמט ארויס די קישקעס און טהוט אייך א שמיץ מיט זיי איבער׳ן פנים: „רשע, מה שמך—שייגעץ, ווי אזוי רופט מען דיך? . . .“ און דערנאָכדעם, ווי צוויי מלאכי חבלה נעמען אייך און וואַרפען אייך „בכף־הקלע,“ ווי א מיאַטש, פון איין עק וועלט ביז׳ן אנדערען. און טאָמער האָט איהר אמאָל גע־זאָגט א ליגען, הענגט מען אייך אויף פאר דער צונג אויף א פלעקעל, און איהר הענגט, ווי א יאַטקע־פלייש. און טאָמער האָט איהר אמאָל פערגעסען אָפּגיסען נעגעלוואסער, שטעלען זיך אוועק צוויי מחבלים און רייסען אייך מיט אָפּצווייגעם די נעגעל פון די פינגער. און טאָמער האָט איהר אמאָל פרייטאָג זיך געשניטען די נעגעל און אומגעהרען אראָפּגעלאָזט א נאָגעל אויף דער ערד, לאָזט מען אייך אראָפּ אויף ד ע ר וועלט און מען הייסט אייך געהן זוכען דעם נאָגעל.

דאָס איז פאר קליינע עבירה׳לעך. היינט ווי איז שוין פאר גרויסע עבירות? למשל, פאר היפּערען אין דאַוונען? פאר דורכ־לאָזען א מנחה? פאר ניט לייענען קריאת־שמע? פאר א שלעכטע מחשבה? פאר הרהורים און חלומות?—נישטאָ קיין רחמנות דאָר־טען, נישטאָ! תשובה, תפילה און צדקה—דאָס איז נאָר דאָ, אויף ד ע ר וועלט. אויף י ע נ ע ר וועלט איז שוין שפּעט, פארפאַ־לען! „דאָרט זענט איהר שוין מיט אלע רשעים גלייך. דאָרט געהט איהר שוין גלייך אין אייביגען פייער, אין זודיגען קעסעל אריין, אין גיהנם, שקצים, אין גיהנם! . . .“

אזוי לאָזט אוים דער רבי זיין מוסר שבת בייטאָג, און די קינ־דער הערען צו מיט קאָפּ און וויינען, האָבען חרטה, שלאָגען זיך על

חטא, געבען זיך דאָס וואָרט שוין זיין גוט און פרום. נאָר קוים איז דער רבי אויפגעשטאַנען פון טיש און די קינדער נאָך איהם, אזוי איז פערגעסען געוואָרען דער גאַנצער מוסר; די „יענע“ וועלט מיט׳ן גיהנם מיט אלע מלאכי חבלה זענען פערשוואונדען געוואָרען, ווי א שאָטען, וואָס געהט איבער, ווי א חלום, וואָס פליהט אוועק, און חברה האָבען זיך אומגעקעהרט צו זייערע זינד און צו זייערע שילד: געהיפּערט ביים דאַווענען, דורכגעלאָזט א מנחה׳לע, נישט געלייענט קיין קריאת־שמע. ווער מיר נעגעלוואַסער? וואָס מיר דאַווענען? אז אין דרויסען שיינט די זון און די שאָטענס דראַפּען זיך אויף די ווענט, ווינקען צו אייך, רופען אייך: „אין דרויסען ארויס, יונגעלע, אין דרויסען! דאָרט איז גוט! דאָרט איז וואויל! איין שפרונג א רעכטער—און דו ביזט ביים בריקעל. נאָך א שפרונג—און דו ביזט אויף יענער זייט בריקעל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס זשור־מעט א וואַסערעל, וואו עס גרינט א גרעזעלע, וואו עס געלט א בלומעלע, וואו עס פליהט א פויגעלע, וואו עס טאַנצט א היישעריק...“ און דאָס גרינע־געלע פעלד בעט זיך ביי אייך, איהר זאָלט אייך א וואָרף טהון אויף דער ווייכער שמעקעדיגער ערד, ווי איהר שטעהט און געהט . . . און דאַ קומט אָן דער טאַטע, אָדער די מאַמע, אָדער איין עלטערער ברודער, אָדער א שוועסטער—„האָסטו שוין גערדאַ־ווענט? אין חדר אריין, שקאָץ איינער, אין חדר אריין! . . .“

די בר־מצוה

31.

די בר-מצוה.

דער בר מצוה נעמט אויס.—א גאלערעיע טיפען פון פערעיאסלאווער בעלי בתים.—א מאמעס טרעהרען.

אריינטראכטענדיג זיך אינ'ם לערנען אין יענעם מין „חדר,“ ביי יענע מינים מלמדים, וואס זענען בעשריבען אין די פריהערדיגע קאפיטלעך, האבענדיג פאר זיך די רביצין, וואס מע דארף איהר העלפען, טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, וואס מע דארף זיי פאלגען א גאנג, און כל־ערליי מינים שקאצעריי, פון באדען זיך זומער אין טייך ביז שפיעלען ווינטער אין קארטען און קנעפלעך, היינט גלאט דאס ארומלויפען און ארומשפאציערען איבער דער שטאדט,—איז שווער צו פערשטעהן, פון וואנען האט זיך גענומען ביי די קינדער דאס, וואס זיי האבען געקענט? מע דארף נישט פערגעסען דאס אויך, אז דעם רבי'ן האט מען גענארט, דעם טאטען האט מען גענארט און אפילו דעם רב, צו וועלכען מע האט געפיהרט די קינדער פארהערען, האט מען אויך אפגענארט. היינט וואו האט זיך גענומען מאטעריאל אויף אפצונארען א גאנצע שטאדט מיט אידען, וואס זענען זיך צענויפגעקומען אויף דער בר־מצוה צו נחום ראבינאוויטשעס זוהנדעל? דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע געדענקט פאר קלאהר, אז ער האט נישט אנגעהויבען צו וויסען פון דעם, וואס מע האט איהם אויסגעשטעלט, ער זאל זאגען אויף זיין יום־טוב—און דאך האט געקלונגען

די שטאָדט מיט זיין בר־מצוה. טאַטעס האָבען מקנא געווען. מאַמעס האָבען זיך געוואונשען אזעלכע קינדער.

ס'איז געווען איין אמת'ער יום טוב. א גרויסארטיגער יום טוב. און אין איהם האָבען זיך בעשעפטיגט א סך הענד, אונטער דער קאָמאַנדע פון דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויסגעזעהען אין איהר שבת'דיגען אָנטהון, מיט'ן שטערנטיכעל, ווי איין אמת'ער קאָמאַנדיר. זי האָט געקאָמאַנדעוועט, וועמען מע זאָל רופען און וועמען ניט, ווער ס'זאָל זיצען אויבען אָן און ווער ניט, וואָסערע טעלער מע זאָל שטעלען, וואָסערע בראָנפענס און וואָסערע וויינען מע זאָל טרינקען. מיט אַלעמען האָט זיך איבערגעקריעגט, אויף אַלעמען זיך אָנגעבייזערט, ניט געשאָנעוועט אפילו דעם בר־מצוה־העלד אליין, ער זאָל זיך האַלטען, ווי א מענש, ניט האָבען קיין טבע בייסען די נעגעל, האָטש צווישען מענשען, ניט לאַכען אליין און ניט מאַכען לאַכענדיג די איבעריגע קינדער, קורץ—ניט זיין קיין ימח־שמו'ניק.

— גאָט האָט רחמנות געהאַט, האָסט דערלעבט די בר־מצוה, איז שוין צייט, זאָלסט ווערען א שטיקעל מענש!—האָט זי איינגע'טענה'ט מיט איהם, בעשפּיגען די פינגער און אויסגעגלעט איהם דאָס לעצטע רעשט פון די פּאה'לעך, וואָס זי האָט קוים „אָבגעוואָיע־וועט" ביי איהר זוהן: נחום ראבינאָוויטש האָט שוין לאַנג חשק געהאַט זיי גאָר אין גאַנצען אָפּשערען, האָט די באָבע מינדי ניט דערלאָזט.

— אז איך וועל שטאַרבען און מיינע אויגען וועלען עס ניט זעהן,—האָט זי איהם געזאָגט—וועסט דו דעמאָלט מאַכען דיינע קינדער פאַר גויים. און איצט, כל זמן איך לעב נאָך, וויל איך זעהן אויף זייער פּנים האָטש א סימן פון אידישקייט.

א חוץ דעם גרויסען עולם, וואָס מע האָט צענויפגערופען גלייך פון שוהל אויף בר־מצוה, איז זיך צענויפגעקומען די גאַנצע משפחה. פערשטעהט זיך, אז דער רבי משה דוד רודערמאַן, אין דער שבת'־דיגער געווענטענער קאַפּאָטע, מיט'ן אָפּגעבליאַקעוועט פּלוסען הי־

טעל, ווי א לאטקע אויפ'ן קאפ, איז אויך געווען בתוך הבאים. ער האט זיך אבער געהאלטען זעהר קליין און פון דער ווייטען. פון דער מעשה אן מיט'ן זוהן, וואס האט זיך געוואלט שמד'ען, איז ער געווארען ביי זיך שטארק אראבגעפאלען. ער האט זיך כמעט גאר ניט צוגעריהרט ניט צום קדוש, ניט צום פערבייסען, געזעסען פערדרוקט אין א ווינקעלע, איינגעבויגען אין דרייען; און שטילערהייד געהוסט אין די ברייטע ארבעל פון דער שבת'דיגער געווענטענער קאפאטע.

נאר אט איז געקומען די מינוט פונ'ם עקזאמען. דער בר־מצוה בחור'על האט זיך בעראפט אוועקשטעלען און ארויסבעווייזען דעם עולם וואס ער קען, האט מיט אמאל דער רבי רודערמאן אויפגעכאפט זיך; זיין פלייצע האט מיט אמאל אויסגעגלייכט זיך; די געדיכטע שווארצע ברעמען האבען זיך אויפגעהויבען און זיינע אויגען האבען זיך איינגעגעסען, איינגעזויגען אינ'ם תלמיד, און זיין גראבער פינגער האט מיט א קוועטש, ווי דאס שטעקעלע פונ'ם דיריזשאר, אונטערגעזאגט דעם תלמיד די אויסגעשטעלטע ערטער.

און דער תלמיד, דער בר־מצוה הייסט עס, איז תחלית שיער ניט אומגעפאלען פאר שרעק, געפיהלט א מאדנע טרוקענקייט אין מויל און א שווינדעל אין די אויגען. עס האט זיך איהם אויסגעדוכט, אז ער געהט אויף אייז. אט־אט צעשפאלט זיך דאס אייז און טראך—ער טהוט א פאל מיט'ן גאנצען עולם. נאר וואס ווייטער־ווייטער, איז ער, אונטער דעם רבי'נס קוק און אונטער דעם רבי'נס קוועטש מיט'ן גראבען פינגער, געווארען ביי זיך שטארקער און שטארקער, און ער האט אנגעהויבען שפאנען, ווי אויף אייזערנעם בריק, און ער האט דערפיהלט א ווארימקייט אין אלע איברים, און עס איז אוועק ביי איהם ווי א מזמור.

האלטענדיג אין מיטען דער ארבייט און דרעהענדיג מיט'ן פינגער נאכ'ן רבי'נס גראבען פינגער, האט דער בר־מצוה פונדעסטוועגען גוט געקוקט אויפ'ן עולם, געזעהען דעם אויסדרוק פון אלע פנים'ער, נישט דורכגעלאזט קיינעם. אט איז יצחק־ביגדור, וואס

ריהרט מיט די פּלייצעס און קוקט מיט די גזלנישע אויגען. אַט איז דער אַלטער יהושע סריבנע—מע זאָגט, ער איז שוין אַ בן מאה, אַלט הונדערט יאָהר. די צונג איז ביי איהם אין מויל ווי אַ גלעקעל, מחמת קיין ציינער האָט ער שוין ניט. אַט איז זיין זוהן בערקע, שוין אויך גענוג אַלט, די אויגען האַלט ער צו און דעם קאָפּ אויף דער זייט. אַט איז אשר ניידים, וואָס אַלע רופען איהם דער „פּע־טער אָשר"—טאַקי אַ פּעטער, אַ ברייטער, אַ גראָבער. די זיידענע קאַפּאָטע אויף איהם שפּאַלט זיך און אַליין איז ער גרויס ווי אַ טויב. און אַט איז יאָסי פּרוכשטיין מיט די גרויסע ארייגעשטעלטע ציינער, מיט די גלענצענדע ברילען און מיט'ן שיטער בערדעל — איין אפּיקורוס אַ איד, וואָס שפּיעלט מיט נחום ראַבינאָוויטשען אין שאַך און לייענט אַזעלכע ביכלעך, ווי „מסתרי פּאַריז," „שבילי עולם" און נאָך אַזעלכע זאַכען. נעבען יאָסי'ן שטעהט זיין יונגערער ברו־דער, מיכאל פּרוכשטיין, אַ יונגער מאַן אַ חכם, אַ ממזור, וואָס לייענט אָפּ אַלסדינג, הייסט דער שיקסע פּערלעשען דאָס ליכט אום שבת און האַלט שטאַרק פון אַזעלכע אידען, ווי משה בערנער און בעני קאַנאַווער, וואָס אַלע ווייסען, אז אין דער יוגענד האָבען זיי אַמאָל פּערקוקט אין אַ זייט, בעת דער שערער האָט זיי צורעכטגעמאַכט די בערדלעך . . . ישראל בערדיצקי איז אויך געווען בתוך הבאים. אַמאָל האָט מען איהם גערופען ישראל דער כלי־זמר, נאָר איצט האָט ער שוין געהאַט איין אייגענע שטוב, אַ שטאָדט אין מזרח, אַ באָרד האָט ער זיך צעקעמט אַ ברייטע, אַ שוואַרצע, אַ גלענצעדיגע, און חאָטש ער זאָגט זיך ניט אָפּ איצט אויך פון צו שפּיעלען אויף אַ געהויבענער חתונה, נאָר פונדעסטוועגען וועט איהם קיינער נישט רופען כלי־זמר, אפילו הינטער די אויגען. און ער איז טאַקי אַ שענער איד, פּיהרט זיך מעשה בעל־הבית. אַז ער לאַכט, לאַכט ער מיט אַלע ציינער, קליינע, שיטערע, ווייסע ציינער. אפילו רפאל דעם שמש מיט'ן אויגעל האָט דער בר־מצוה נישט דורכגעלאָזט. רפאל איז געשטאַנען האַלב איינגעבויגען און איז גאַנצען אריינגעטהאָן אין דעם, וואָס דער בר־מצוה האָט גע'דרש'ט,

און עס האָט אויסגעוויזען נאָך זיין דארען פּנים און אויסגעבויגענער נאָז, אז אָט־אָט טהוט ער א פּאטש מיט דער האנד איבער׳ן טייש און רופט אויס מיט זיין שבת׳דיגען נוסח: „צע—העו גיל—דוין אום כהן! . . .“

אלעמען און אלעם האָט דער בר־מצוה בעמערקט, און אלע פּנימ׳ער האָבען אויסגעזעהען יום־טוב׳דיג. נאָר יום־טוב׳דיגער פון אלע איז געווען דעם פעטער פיני׳ס פּנים. געזעסען גאַנץ אויבען אָן, נעבען בר־מצוה׳ס פאָטער, אין זיין שבת׳דיגער זיידענער קאפּאָטע, מיט א ברייטען זיידענעם גארטעל, מיט א בלוי סאמעטען היטעל אויפ׳ן קאָפּ, האָט דער פעטער פיני געקוקט אויפ׳ן בר־מצוה פון אונטען ארויף, געשמייכעלט זיך אין באָרד אריין, ווי איינער רעדט: „מילא, קענען קען ער, דער ימח־שמו׳ניק,—דאָס זעהט מען . . . נאָר צי דאַוונט ער אָבער אלע טאָג? צי היט ער אָפּ נעגעלוואסער? צי לייענט ער קריאת־שמע פאַר׳ן שלאָף? צי טראָגט ער ניט אום שבת?—דאָס איז ביי מיר א ג ר ו י ס ע ר ספק!...“

דערפאר איז אָבער דער פאָטער פונ׳ם בר־מצוה געווען—איהם נישט אין פּנים אריינצוקוקען. עס איז געווען צו זעהן, אז קיין מעהר גליקליכער מענש, ווי ער, איז אויף דער וועלט נישטאָ. דעם קאָפּ האָט ער געהאלטען ארויף, די ליפּען האָבען זיך איהם גערירט, נאָכגעגאנגען טריט ביי טריט דעם זוהן, געקוקט אויפ׳ן עולם, אויפ׳ן ברודער פיני, אויפ׳ן רבי׳ן רודערמאַן, אויפ׳ן בר־מצוה אליין און אויף דער מאמע פונ׳ם בר־מצוה.

און די מאמע, די קליינטשקע חיה־אסתר, איז געשטאַנען גאָר אונבעמערקט, מיט דרך ארץ ביי דער זייט, צווישען די איבעריגע ווייבער, אין דער שבת׳דיגער זיידענער פעטשיילע, א פערגאפּטע, שטילערהייד, זיפצענדיג, זיך אויסגעקנאקט אלע פינגער, און צוויי בלישטשענדיגע טרערען, ווי צוויי בריליאנטען, האָבען זיך געקוויקעלט און אָבגעשיינט קעגען דער זונן אויף איהר גליקליך, יונג, ווייס, נאָר שוין געקנייטשט פּנים.

וואָס זיינען דאָס געווען פאַר טרעהרען? טרעהרען פון פרייד?

פון תענוג? פון גדלות? פון דער שלעכטער צייט? אָדער אפשר האָט אַ מאַמעס האַרץ איינגערוימט איהר אַ סוד אויפ'ן אויער, אז אַט דאָס בר־מצוה בחור'על, וואָס קלינגט איצט אזוי שען, וועט אין גיכען, גאָר אין גיכען, זאָגען קדיש נאָך איהר נשמה? ...
ווער ווייסט, וואָס אַ מאַמע קען וויינען? ...